PJ
5053
S49M3

69

את משה איצי „הביאו לקבר ישראל". ואנכי מהרתי לעזוב את העיר, לדרוש אחריך ולהשיב ליתומות האמללות את רכוש אביהן. בכפר פולוניצה הֻגד לי כי אדרוש אחריך באכסניה הקרובה לבית הנתיבות אשר בעירה לכוטשנה. משם שלחוני לעיר מונקטש. בעיר מונקטש נודעתי כי שֻׁלחתם אל הצריפים אשר במורביה. נפשי לא ידעה מנוחה. הנה כסף־יתומים מונח בכיסי!"

בילא גיטל הסתכלה בו בעינים שקופות־אטומות. רשמי פניה כמו התאבנו. לא ידעה אל נכון את הנעשה לה, בחלוץ לה העלמה רוזה את נעליה מעל רגליה ובהושיבה אותה על שרפרף „לשבת שעה אחת על הארץ — כדין".

* * *

באחד הימים, כעבור שבועות מספר אחרי חג הפסח, הודיעה אשה יהודיה לבילא גיטל כי היה בצריף איש יהודי, בלוכובאי, לדרוש אחריה. והאיש הוא גבה־קומה, רחב־כתפים, עב־הזקן, ארוך השפם וארוך־גבות העינים.

בילא גיטל שערה על נקלה כי האיש הזה הוא ישראל חיים ראש־הקברנים, אשר הפקידתהו לשומר על ביתה.

והוא עומד לפניה ומספר באזניה כדברים האלה:

„ביום השלשי לשבוע שלפני שבת הגדול היו הקוזקים אנוסים לעזוב את העיר בלוכוב. בזדון לבבם הציתו אש בכל פנות העיר. אז מהרתי אנכי לחדור אל מעונך, נחפזתי להסיר בכל מאמצי כחי מעל הרצפה את הקרש אשר תחתיו היה טמון כל רכוש בעלך. ואחרי הצפיני את כל אוצר הכסף והתכשיטים באמתחות בגדי קפצתי דרך החלון האחורני החוצה. תוך כדי קפיצתי החוצה ראיתי והנה פטר בא דחוף והוא נדחק להכנס אל המעון דרך הדלת. רצתי לתור אחרי משה איצי ולבשרהו כי הצלתי את כל רכושו. בקשתיהו ולא מצאתיהו. — אחרי הִכָּבוֹת השרפה נמצא משה איצי בחדר מעונו שוכב מת, בין האודים העשנים על הרצפה וזרועותיו חבוקות בזרועותיו של פטר. — משערים כי בבוא משה איצי אל חדר מעונו וירא את פטר וירא את הקרש הקרוע מעל הרצפה חשב למשפט כי יד פטר עשתה זאת. אז נאבק עמו להוציא מידו את הגזלה. ובהאבקם אחזה בהם הדליקה ושניהם היו למאכלת אש".

ראש — אין נפשי אל המון מעיהם עלי ואל שאון אותות אהביהם לי. אתמול הייתי בעיר ברין „לעמוד על המבחן", ונלקחתי לצבא. על אשר אחרתי לימים אחדים את זמן בואי לקול קריאתם שמו עלי הפקידים עונש למהר ולצאת אל המחנה אחרי יומים. מחר בבקר תהי פקודתי לצאת מזה. אלמן אנכי. אשתי, עליה השלום, מתה עלי ירחים אחדים לפני פרוץ המלחמה. האוצר היחידי, אשר השאירה לי, הוא אברהם׳לה בני. איפה וביד מי אפקידהו כיום הזה?!

— בידי! — נחפזה בילא גיטל להגיד — אנכי אהיה לו לאם נאמנה. אנכי אעיר עליו. אנכי אנצרהו כבבת עיני.

— אני יודע. נפשי שוקטה. רוחך רוח נדיבה... ואם תרף רוחך ואם משענה דרושה לך השעני על רעיתך הנאמנה, על העלמה רוזה. היא לך כאחות טובה.

ובבקר שלמחרת היום ההוא, כשהביטו בילא גיטל וילדותיה, אברהם׳לה והעלמה רוזה, נוגים ושוממים, אחרי הרכבת, בזוזה ממקומה להעביר את שמואל למרחקים, הפילה פתאם בילא גיטל את ראשה על צוארי העלמה רוזה, כבשה את פניה בשכמה ותאנח ותבך תמרורים. ובהאנקה לחשה באזניה לאמר: „את לי כאחות טובה... את לי רעיה נאמנה... עליך אשען, עליך אסמך... את היא הנפש היחידה המסֻגלת לדעת בצערה של נשמתי. לפניך אשפוך את מרי שיחי!...

המפקחים ואבקשהו כי ימהר לשלוח אותי ואת ילדותי אל אחד הצריפים אשר בעיר אחרת. או, לכל המעט, כי יפנה לנו מקום בצריף־הנשים, הצריף התשיעי. אנכי נדרתי בלבבי לשבת כל ימי גלותי כלואה בחדרי ולא אצא פתח עד אם ישלח ה׳ לנו פדות ונוכל לשוב הביתה. — אמנם חסד גדול תעשי עמנו אם תאבי ואם תתרצי ללכת אתנו גם את באשר נלך.

לה.

ביום השני לחול המועד, בשעה העשירית לפני הצהרים, נכנס פתאם הנער אברהם׳לה אל הצריף, נגש אל העלמה רוזה ואל בילא גיטל ויגד להן בלחש קולו:

— אבי מחכה לקראת שתיכן בחוץ. הוא משחר את פניכן כי תואילו שתיכן לצאת עד מהרה פתח. דבר נחוץ לו אליכן. יש את נפשו להתיעץ אתכן על ענין הנוגע עד לבו.

— הוא יתיעץ אתנו?! ובענין הנוגע עד לבו?!״ — משתוממת העלמה רוזה.

ובילא גיטל, בשבתה אל השלחן, משימה לרגע את ראשה בשתי כפות ידיה אף עוצמת את עיניה, ופתאם היא מזדקפה והיא אומרת בקול בטוח: ״כן, כן, עלמה רוזה, נמהר נא ונצא לקראתו!״

שמואל עומד בחוץ ופניו עגומים.

— לעת כזאת מוצא אני חפץ להסתיר את דברי מן הפליטים יושבי הצריפים — פותח הוא את פיהו בכובד

— תמה אנכי ואינני יודעת מי יחשוב לי זאת לחטאה. אינני יכולה לראות בצערך. דבר־סתר יצוק בך. דאגה־מסתרת מעיקה על לבבך ככובד־אבן ונטל־חול. מדעתך לא תַשְׁחֻנָּהּ עולמית. לא תהי לך הַרְוָחָה בלתי אם כי תשיחנה לאחרים. והיום אחשוב זאת לי לחובה להגיד לך: לפני, רק לפני, רשאית אף יכולה את לשפוך את שיחך. רעיה יותר טובה ויותר נאמנה ממני אין לך.

— אין דבר... כבר הוקל לי... אותו היין, יין ארץ ישראל, המתוק והחריף... כמעט כל הלילה לא אחזה תנומה שמורות עיני... נאבקתי עם השטן... על פני חלפו רגע רגע חליפות תמונה מכוערה ומזוהמה עד כדי הקאה ותמונה מפוארה המרהיבה בהדרה כל עין וכל לבב... באזני השתקשקשו, בזה אחרי זה, קולות צרודים היוצאים ממעמקי התפת וקולות רכים ומלאים חנינה המשתפכים בנֹעם רננתם מן העדן... הלאה, הלאה כל הרהור רע!... חלילה לי אף מהעלות על רוחי מחשבה זרה... קדושה אני וקדושה אהיה... יצאתי מרשותי ונכנסתי לרשות אחר...

— בילא גיטל! חביבתי, יקרתי, נשמה טהורה, תמה וברה! אנא הרגעי נא. לקול התרגזך נופלת עלי אימה־חשכה.

— אין דבר... כבר מצאה לה נפשי מרגוע... כבר רָוַח לי... היום לא אלך אל בית המדרש להתפלל... דבר נחוץ לי היום לעשותו. אשחר את פניך כי גם את תעמדי לימיני. את תלויני בדרכי. אנכי אלך אל ראש

ספורי מעשיותיו סַפירי־חן במשכיות־החמדה. יומם ולילה לא תיעפנה ולא תיגענה לשמוע אל מדברותיו... ואז לעת ערב, בשובם מן החורשה אל רחוב הצריפים, פנה פתאם שמואל אליהן בבת־צחוק נעימה על שפתיו וישחר את פניהן לבוא היום בערב אל מחלקת מושבו ולערוך את הסדר בחברתו. הוא קבל היום במתנה שני בקבוקי יין-ארץ-ישראל המתוק לחך, וחפצו הוא כי תשתתפנה בשתיתו גם הן גם שתי הילדות. "תבערנה אף תכסלנה "נשמות פעוטות" להתעצב ביום מועד. אנו אין לנו חלק עמהם. חג־ה' חג הוא לבני ישראל בכל עת ובכל מקום. המצוה של "ושמחת בהגך" נאמרה לימי השלום ולימי המלחמה, ליושבים ספונים בבתיהם ולמתגוררים בַּנֵּכָר".

בילא גיטל והעלמה רוזה הביטו אשה בפני רעותה, ומחשבה אחת לשתיהן:

— אם הוא דורש ואם הוא מבקש, מי ישיב פניו ריקם?

לד.

— בילא גיטל! מה זה היה לך?! — קראה העלמה רוזה בקול פחדים בבקר יום שני של פסח — עיניך לוהטות. מבט עפעפיך פרא. הכי חלית, חלילה, פתאם? אמש, בשבתך אל השלחן הערוך, הזהירו פניך כזהר השחר. קסם-אורה היה שפוך עליהם. לבך התרחץ בפלג־ששון...

— הרפי נא, הסי נא, עלמה רוזה!... אנכי מתחננת אליך. חדלי נא מדבר כדברים האלה!... מחטיאה אַתְּ את פיך ואת בשרך בדברך כדברים האלה...

מכסכסים ואת ארבע הכוסות בקרקור מגרגרים. גם בספירת העומר משחיזים את קולם להשמיע את ה״היום יום אחד לעומר״ בנעימה הולכת ומְחַדדת של ״היום תדרשנו לטובה״.

ועוד חדשה אחת קטנה, חדשה אשר אין בכל הפליטים דורש אחריה ואין בהם גם אחד מבקש לה, נהיתה היום באחת המחלקות אשר באחד הצריפים. הלא היא: אל השלחן הארוך, אל מול מושב המשפחה הגדולה נפקד היום מקומה של בילא גיטל וילדותיה. אף נפקד מקומה של העלמה רוזה.

היתכן?

היום אחר הצהרים, הרחיקו לטייל, גם העלמה רוזה גם בילא גיטל וילדותיה וגם שמואל ואברהם׳לה בנו, הרחק הרחק מרחוב הצריפים, הרחק הרחק ממקום טיוליהם של יתר הפליטים; הרחיקו לכת עד לחורשה אשר בקרבת הכפר הסמוך לעיר. ושם בחורשה ישבו במעגלה על קטעי עצים גדועים, התענגו לראות בשכוח ביום ההוא, יום חג הפסח, הנער אברהם׳לה את ״עילוּיותו״ והוא משחק עם ילדותיה של בילא גיטל, כשַחק אח עם אחיותיו.

אף שוחחו שונות.

אם לאמת היה שמואל המשוחח, היה הוא המשנן את פרקו והן היו כתלמידות היושבות לפני רבן, עושות אזניהן כאפרכסת ומקשיבות ברחילו ורחימו אל כל הגה פיהו. וכמו הלביש היום את כל דבור ודבור מחלצות־מִשִי.

צעירים יהודים, נשים ועלמות, נקבצים באים מן העיר אל רחוב הצריפים. מתערבים עם הפליטים. משוחחים עמהם בהויות־העולם, בסכסוכי הממשלות ובהליכות המלחמה. והנה דַוָר־הצריפים הולך וקרב. הוא מביא מן הדואר אשר בעיר „הוצאה־מְיחדת". עודנו נראה מרחוק והוא הרים את מקלו, בשומו אל ראשו את גליון העתון, וינפנף בו כבדגל לשמחת־תורה. כבר משערים, כבר יודעים. יש בשורה טובה. כל לבב דופק, מפזז. מקיפים אותו. הוא עומד באמצע ומקריא את השמועה החדשה בקול רם. — מתפרדים לכנופיות כנופיות. מתוכחים בכל רמ"ח אבריהם ושס"ה גידיהם על דבר תוצאות השמועה החדשה. מעמיקים מתפלספים על דבר אבות המלחמה ותולדותיה. — והנה גם העתונאי בא, והנה הוא בא דחוף והנה הוא נושם ושואף יחד. הוא רץ והוא נחפז „להיות הראשון המשמיע את הבשורה הטובה". אז חדלו כל הוכוחים, אז החל רוח־התולים לפעם במחנה הפליטים. והמה מתגרים בעתונאי זה והמה מתלוצצים עליו...

ואחרי יום טוב אשר כזה, יום שיא־הרוח, יום שעשועים, תלבש גם חגינת הסדר צורה חדשה. כמו אור חדש יגיה את כל פנות הצריפים. אחד הפליטים חמד בדיחותה לו ויגד בקול רם: „השתא הכא בצריפים לשנה הבאה בארעא דגליציה, השתא עבדי המשגיחים לשנה הבאה בני חורין, איש איש בביתו". וקול שחוק נשמע כמעט מכל עבר ומכל פנה. שמים חדשים וארץ חדשה, את ההגדה בצלצול מסלסלים, את המצות בקשקוש

תופיניה הממֻלאים בבצלים מטוגנים בשומן, להיות לבעליהן לפרפראות אחרי שתית יין השזופים לקידוש. גם המשגיחים הכינו היום לכבוד החג ארוחה הראויה להתכבד. ואחרי שתית יין השזופים כדת, ואחרי לעיסת התופינים החמים והמתובלים בפלפל כהלכה, ואחרי אכילת סעודה של צהרים כדי שביעה אין איש בכל תושבי הצריפים אשר ישתולל לשבת כלוא בחדרו ביום צח, חם ובהיר. מנער ועד זקן, בחורים ובתולות, נשים וטף, לובשים בגדי מועד, מתקשטים בכל שרידי תכשיטיהם ויוצאים לשוח ברחוב הצריפים. והמה ידודון ידודון כצפרים בצאתן למרחב מכלוב-כלאן, והמה מרחיקים ומרחיקים לצאת גם מחוץ לחלל-הצריפים.

על כר נרחב, אשר כבר נראו בו נצני דשא עשב לרוב, משתעשעים גם ילדים וילדות גם נערים ונערות.

היו בנערים ובנערות אשר הערימו, שלא מדעת אבותיהם, להכין למו מבעוד-תמול מעט אגוזים, אף התנכלו, שלא מדעת המשגיחים, להוציא מן הצריפים מספר קרשים דקים וקטנים, והמה משחקים את משחקם בחשק נמרץ. פניהם מהבהבים.

ואלה הנערים והנערות, אשר אם משכחה ואם באפס כסף לא הספיקו למלא גם את חוריהם אגוז, עומדים מרחוק, מביטים במשחק ה„מאֻשרים" ומתקנאים בהם. אז נכמרו נחומי המאֻשרים עליהם, והמה משאילים גם למו מספר אגוזים. — ישחקו גם הם. לכל המעט יצאו ידי חובתם.

הנערים „גנב" את ה„אפיקומן" ויאמר ל„התגרות" מעט באביו, ויאמר לבדה את דעתו „כדאשתקד". אבל אביו הביט אליו בעינים זועפות, ויוצא מידו את ה„גנבה".

בילא גיטל וילדותיה והעלמה רוזה בחרו להם מושב אל השלחן הארוך, אל מול מושב המשפחה הגדולה המתבודדת בדרגש שכנגד דרגש משכבותיהן, ובכל הצריף היו אותן שתי נפשות היחידות אשר — אשה אשה לפי מהלך חייה — לא מצאו בזכרונות ה„אשתקד" חפץ רב. ותהי להפך, כי התגנבה אל לבותן מִשְׁאָלָה־חֲשָׁאִית שהחג הפסח הזה יהי להן לחיץ מבדיל בין הימים שכבר היו ובין הימים העתידים לבוא... ואשר לבילא גיטל — אולי גם זאת המשאלה החשאית נצפנה ממנה. מחשבה אחת ממלאה את כל רוהה: מחשבת־ההוה. היא היא השופכת את כל ממשלתה עליה ולא תתן לכל מחשבה אחרת לצרור עליה. העבר כמו נשכח ואל העתיד אין לבה פנוי.

לג.

והנה! סדר שני של פסח כבר לבש צורה אחרת.

יום ראשון של חג הפסח, יום חם, יום בהיר, יום שהאביב יחוגג בו גם הוא את חגו. בית המדרש מלא אורה. גם קול שיר ישמע בו. החזן מנגן „אז ישיר" בזמרה־מקֻבלה וכל הקהל עונה אחריו בנעימה פסוק אחרי פסוק. ובצריפים עשו הנשים את שלהן. לשו בצק של תפוחי אדמה מעוכים, ובתנור, המלֻבן על גחלים בוערות מבעוד־תמול, הסיקו איש, לאפות במחבת אשה אשה את

העולמים כי גם את צליפות שבט מוסרו מקבלים המה באהבה. אשה אשה מתאמצת להראות לבעלה פנים שוחקות. אף קורצת בעיניה, וכמו תאמר לו: "ראה נא ראה! אשה חרוצה גם במצור ובמצוק יודעת עצה. מעט עמל מעט יגיעת בשר — והודות לאל הכל "על מכונו". — מעברים שונים נשמע קול הקריאה: "קַדֵש!" מקדשים על היין. יש במקַדשים המכונים את לבם כלפי מעלה להראות לקונם כי גם היום קושרים המה כתרים לו. והמה מגביהים והמה מסלסלים והמה מצהילים את קולם בברכת "שהחינו וקימנו לזמן הזה!" — נשמע קול הקריאה: "ורחץ"... והנה פתאם היתה מבוכתם. אשה אחת צעירה איננה יכולה עוד להתאפק. קצרה רוחה. והיא מתפרצת בבכי והיא מיללת בקול שובר כל לבב: "גלמודה היא פה, כבשה תועה מן העדר. עולמה חשך בעדה. נסתלקה ממנה שכינתה. איננה יודעת מה היה לבעלה ולשלשת ילדיה ומה היה לאבותיה. אשתקד..." ולמשמע המלה "אשתקד" דמוע תדמע כל עין, צרוב תצרב כל אזן. פרפר־ססגוני מרשרש מעל לראשיהם והוא מקסים לעיני איש איש את ה"אשתקד" בצבעים המרהיבים בברק זהרם — וכמו פרשו פתאם הזכרונות האלה את צלליהם להאפיל על כל הצריף. כל ראש כבד וכל לבב נוגה. עוד אוספים החוגגים שארית כחם להבליג על יגונם ולהניסהו מפניהם. אבל עמלם עולה בתהו. המה ממלמלים את ה"הגדה" רק לצאת ידי חובתם. אוכלים את הסעודה, פרורי בשר ותפוחי-אדמה, רק לשבר את רעבונם... אחד

לב.

אתא ליל ראישון של פסח, ליל התקדש החג, ליל שמורים. ובמחלקת־הצריף, מקום מושב בילא גיטל וילדותיה, לא היתה שמחת החג במלואה. וכמו מַחֲשֶׁבֶת היא רגע רגע לְהִשָּׁבֵת. הגברים שבו מבית המדרש אל הצריף בפנים צוהלים ולא צוהלים נזעמים ולא נזעמים שם בבית המדרש עוד היתה להם אורה. אמרו „הלל" בקול עליזים, ואחר התפלה ברכו אִיש את רעהו „יומא טבא" בהרחבת הדעת. גם היו בהם אברכים אשר האחד לחש „סוד־כמוס" באזני עמיתו וזה השומע הצטחק. אבל פה בצריף הכל כל כך מְשֻׁנה וכל כך מוזר היום. על השלחן הארוך אשר בתוך הצריף הקציעה אשה אשה שטח קטן למשפחתה. הציגה עליו מנורות־חמר, או לְבֵנָה, ובחוריהן נרות דולקים. הכינה עליו בקבוק מלא יין צמוקים ומספר כוסות לפי מכסת נפשות משפחתה. וגם ה„קערה" ערכה ותכסנה במטפחת או באלונטית לבנה. היו במשפחות אשר העמידו כסאות מסביב לדרגש משכבותיהן ועל הדרגש ערכו את „סדרם". אף היתה אשה אחת, אשת חייט, אשר הכינה הכל על מכונת התפירה אשר לבעלה. ובכן כל „סדור הפסח" עוד היה יכול להעשות כמתכנתו. ואם מעט לך — גם כהלכתו. וכלום חסר? רק מטה להסבה. לך נא וְקַפֵּל את כף ידך לאגרוף אם אצבעות אין לה.

בכל זאת עוד קמה בהם רוח ועוד ידע לבבם שָׁלֵו. היהודים הסכינו מאז לאמץ לבבם ול„הראות" לרבון כל

וָזַעַף אשר כזה שואף איש איש לצאת מחדר־כלאו לראות אור ולשאוף אל קרבו מעט אויר משיב־נפש. הצריפים נמצאים במרחק תחום־שבת מן העיר. מעבר השני אשר לצריפים משתרעים כרים נרחבים, שדות וגנים. כששנים מטיילים ומשוחחים מרחיקים המה ללכת כמו מאליהם. בלי כל מחשבה תחלה כבר עזבו את חלל הצריפים והמה הולכים אט ומעדנות על השביל הצר אשר מבינות לשדות. מחזה־קסם הוא להתבונן אל שמש האביב בצאתו כחתן מחופתו, והוא שולח לאדמה כלתו מהר ומתן את קרניו החמים, והוא! מעתיר ומעתיר את נשיקותיו על פניה עד אם תקדם גם היא את פניו בשחוק־חן אף תביא לו שי ראשית בכורי דודאיה המשַכרים בריחם את כל הקרב אליהם. ולבות אלה השנים המטיילים נמשכים ומתקרבים זה אל זה כאח אל אחות. וכמו לא קם מימיהם כל שטן להפריד ביניהם...

לא אחת, כששבה בילא גיטל מטיולה אל הצריף, היתה כֻּלָּהּ עליזה, וכמו תקפתה משובת ילדים. היא הצטחקה אף התלוצצה עם ילדותיה, והיא הצטחקה אף התלוצצה גם עם העלמה רוזה. אולם לבב אותה העלמה רוזה פחד ורגז ואין נחת למראה זאת המשובה. היא ידעה כי עוד מעט ורוח רעה תבעתה ועצבת-חשכה תפול עליה, ואז ייקר לה כֹּפר פדיום משובת־עליזותה...

שקצות מכטאיה היו חרוכים מאתמול בתנור פיהו הבוערה והיום יצאו מבין שפתיו מעוכים וכתותים עד לבלי הכר מראיהם — ובמַאֲפִיָּה שלו נמצאה ביום אחרון של פסח עריבה מלאה שאור. ויהי רעש, ויהי שאון, ותהי המולה ותהי זעקה בעיר. וישאוה בכתף, לעיני כל העדה, להשליכנה אל מימי נהר הדניסטר.

הטיול עמו ארוכות וקצרות כל כך נעים וכל כך מלבב הוא. גם לדברים של מה בכך נמצאה תמיד בפיהו אמרה מחוכמה או שיחה נאה אשר תהי לשניהם שעשועים ואשר תעלה בת־צחוק קלה על שפתיהם.

בימים האחרונים חדלה בילא גיטל מצאת לעבודתה בעיר. מַתלאה היתה לה לשבת כל היום מן הבקר ועד הערב ולהעיק בכף רגלה הימנית על פסת־תחתית, פסת הברזל של מכונת התפירה. וכבר היתה המנצחת על המלאכה קובלת עליה כי תְּפוּרָהּ יוצא דופן. ארכובתה רועדת עד למאד . . . אף פעם קרתה לה מכשלה כי בהיותה תפושה במחשבותיה העיקה בכח גדול על פסת התחתית ויתפוצץ מחט המכונה לרסיסים, והשבבים היו נתזים נפזרים לכל רוח ברעש גדול.

והפגישות הולכות ונשנות, הולכות ומתרבות. כמעט היו לתכופות יום אחר יום. הימים שלפני חג הפסח צחים הפעם אף בהירים. האביב הקדים בואו. אחרי חֹרף קודר

של שמואל, בבואם אליה שניהם יחד בימי השבתות, אחר הצהרים, לאכול את האגסים הצמוקים, השלוקים בתנור מערב שבת — אלה האגסים שפניהם קבצו פארור ותוכם מלא עסיס מתוק לחך — וזאת הדודה הטובה הושיבה אותם על ברכיה ובאפלוליות של בין השמשות השמיעה באזניהם בנועם קולה ומתק שפתיה אגדות־פלאים. — והמה נזכרים ונזכרים ואין קצה לזכרונותיהם.

אף יש אשר היתה שיחתם על אדות אנשים מכירים יושבי עיר מולדתם ועל גורלם ברבות הימים. ועוד הפעם זכרונות, זכרונות ימי הנעורים המלאים גם עגין גם שעשועים לשניהם. זכרונות על אדות משוגע־העיר ותעתועיו; זכרונות על אדות הנער הבחור אשר ישב בבחרותו עד שהלבין ראשו, וכל הנערות הצעירות, בנות־נגידים, התגרו בו נערה נערה ב״הבטחותיה״ ללכת אחריו ולהיות לו לאשה, עד אם נלכדה האחת ברשת-לצונה, כי זה הבחור נתן לעיני עדים טבעת על אצבעה וימהר לאמר באזניהם ״הרי את מקודשת לי בטבעת זו כדת משה וישראל״, ואבותיה הרעישו עליו שמים וארץ עד אם נתן לה גט פטורין; נזכרים על אדות התיש הבכור אשר חסידי סדיגורה פטמוהו ימים רבים ב״סוכה״ אשר בבית תפלתם עד אם היה בו מום, ולבסוף גנבוהו מהם חסידי טשורטקוב, וישחטוהו, ויעשו להם סעודת ״מלוה מלכה״ בבית אחד מאנשי שלומם שהיה דר מחוץ לעיר; אף נזכרים על אדות הנחתום היהודי אשר בימי השבתות נזהר מדברי־חול, ויְגָרֵם ׳שניו בחצץ ״לשון הקודש״,

— גם את זאת אני יודע. אבל אסור להרהר אחרי מדותיו של הקב״ה. חכמינו צוו אותנו לאמר: כשם שמברכים על הטובה כך מברכים על הרעה.

בדברו את דבריו האחרונים שלחה בילא גיטל אליו מבטים שנונים. והוא הפנה את ראשו הצדה.

לא.

בשבועות המועטים שלפני חג הפסח היתה את בילא גיטל רוח אחרת. כמו הויה בה יד נעלמה לשַנות את טעמה. אמנם משמן לחייה הולך ופוחת, הולך ורזה מעט מעט. ומתחת לריסי עיניה נראים פסים דקים וכחלחלים. אבל לעיניה היה ברק מפליא בנגהו, וכמו צפות הן בזהר האורה של חלום משעשע־נפש.

באותם הימים נפגשו בילא גיטל ושמואל פעמים לא מעטות מבלי אשר נדברו יחד ומבלי אשר נועדו. ואז בהבט האשה הבלוכובאית אל פני מכירה־מנער המפיקים טוב טעם וטוב לבב חרג פתאם המחסום שעל שפתיה ממסגרותיו. וזאת השתקנית היתה לא רק לדברנית אבל גם לפטפטנית. מפתח שפתיהם — מעין המתגבר. פוקדים בזכרון לפניהם את כל שעשועי ילדותם, את המחבואים והחפושים, את המנוסה והחטיפה. נזכרים בתעתועים אשר חזה להם רוחם התם בהחביאם אגורות כסף במעבה האדמה מתחת לאילן רך והמה היו מחכים לו בכל יום כי ישגשג ויעשה פרי מטבעות כסף אין מספר. נזכרים בספורי המעשיות של האכסנאית פיגה־ברינה, דודתה

— סלחי נא לי, אנכי משתוממת כי בבאו אל הצריף ובראותו אותך לא נגש אליך לדבר אתך. הן הוא אברך המקדים בשלום לכל אדם. הוא דואג למחסורי כל תושבי הצריפים. הוא מדבר לכלם, כנער כזקן, כגבר כאשה, כדבר אח אל אחיו ואחיותיו. גם אתי כבר דבר פעמים אחדות בידידות רבה. הנה קרבו רגלינו אל בית המדרש. אם את תחפוצי אכנס אליו ואקראהו לצאת ולדבר אתך.

ומבלי חכות לתשובת פיה כבר נכנסה העלמה רוזה אל בית המדרש ועד מהרה יצאה משם בלוית הזלישצקאי לשחר את פני בילא גיטל כי תכנס גם היא. בלעדו ובלעדי אברהם׳לה בנו אין איש בבית המדרש.

— אני יודע — עורך הזלישצקאי אל בילא גיטל דבריו בסבר פנים יפות — את מתבישת על בואך אל הצריפים. בבית אבותיך ראית טובה כבת עשירים. וגם עתה הנך, תהלה לאל, גבירה בעירך. פניך ופני ילדותיך מגידים את זאת לכל. — אין כאן בושה ואין כאן כלמה. היהודים הסכינו מאז לדירת עראי. לשבת מדי שנה בשנה שבעת ימים בסוכה מצוה היא להם. תשבו כעין תדורו. עתה מושיבים גם את אומות העולם בסוכות. ימי הישיבה בסכה יאריכו מעט. סְגֻלָּה היא לבני אדם לְהִשְׁתַּוֹּת במחסוריהם ובצרכיהם. נשמותיהם תצרפנה בכור העוני.

— אנכי מעודי ידעתי לתת יתרון לתורה וחכמה על אוצרות כסף וזהב — הגידה בילא גיטל בקול סמוך בטוח.

בלבבך, והוא יונק ויונק, מלחך ומלחך, מחריב ומחריב את הלשד ואת המח שבעצמותיך. ואת אינך מתקוממת לו — ואת מוצאת בו חפץ רב. במתקו החריף משכר הוא אותך. למדקורותיו הלוהטות מתרחצת נפשך בים־אשר...
בילא גיטל! מיום ליום מוסיפים פניך לובן, לא מחלה ולא יגיע העבודה אבל אותו יתוש הצער הוא הוא המנקר. לי נדמה כי אלו מצאת נפש איש אשר תדע בצערה של נשמתך ואשר תאמיני בו אמונה שלמה... אין את נפשי להגיד לך כי אותי תמצאי נאמנה לפניך... את, כשאת לעצמך, רשאית את לפקפק באמונתי...
— עלמה רוזה! אַת הנפש היחידה אשר... אבל כמדומה לי שאת מפריזה מעט על המדה באמרך למצוא חזון להלך נפשי... אין זאת בלתי אם מחשבה נבערה המטרידה אותי ואינני יכולה להשתחרר ממנה. יודעת אנכי כי לא מחכמה אני מחזקת בה, אבל... הלא תדעי הלא תשמעי. אנכי ילידת העיר זלישציק. זה האברך, אשר את קוראת אותו בשם רבי שמואל, כמעט גָדל אתי יחד. אביו היה פעם שותף לאבי במסחרו. הוא מכיר אותי מנעורי בית אבותי לבת עשירים. בשבוע העבר, ביום החמישי אחר הצהרים, בא הוא אל המחלקה של הצריף שאנו דרים בו לראות את פני. עתה יודעת אנכי כי הוא הוא אשר שלח את המשגיח לשאול את פי אם צריכה אני לאיזה דבר... מאז תקפתני מחשבה, תציקני ולא תרף ממני, כי עלי לדבר עמו פה אל פה. עלי לספר באזניו כי בביתי, בעיר בלוכוב, הנני אחת הגבירות; כי בעלי...

— סלחי נא לי, בילא גיטל, על הפסיקי את דבריך. הזלישצקאי הוא חכם גדול. הוא אומר כי הלחם איננו לחם־חנם ומתנת עשר הפרוטות ליום איננה מתת־נדבה. לא רשות אבל חובה היא לממשלה לתת את כל מחסוריהם לאנשים אשר אם באונס ואם ברצון הוציאה אותם מבתיהם ומנחלתם ותשלחם אל ערי המקלט אשר בארץ רחוקה.

— לא זו בלבד... רוחי תציקני עד למאד בשבתי כל היום באפס־מעשה. נפשי שוקקה לעבודה. שִׂכָּרוֹן דרוש לה. אעבוד ואעבוד עד אם אֲשַׁכְּרֶנָּה...

העלמה רוזה נעצה בה עיניה. — את מַדקרת המבט הזה לא יכלה בילא גיטל נשוא. ותורד את ראשה כעיפה, ותשוך שפתה התחתונה בשניה, ותחריש.

ל.

— בילא גיטל! — הגידה העלמה רוזה, בערב יום החמישי, אל חברתה, בדרך בשובן יחד מבית המלאכה אל הצריף — מן הרגע הראשון אשר בו ראיתיך אף הכרתיך אינני מסיחה את דעתי ממך ואינני מסירה את עיני מעליך. אהבתי אליך נטועה בלבבי. אינני יודעת למצוא חשבון לרגשות נפשי. ענג לא אדע שחרו ולא אוכל אכנהו מתענגת נפשי על כל שחוק קל המרחף על פניך. והיא מתמוגגת ביגון בראותי והנה שרויה את בצער. מאז הערב, ליל השבת העבר, נהיתה בקרבך פנימה מהפכה אשר לא אדע פתרונים לה. צער כבוש הכה שרשיו עמוק

— אינני שְׁלֵמָה בגופי. קור בעצמותי... אולי הצטננתי בצאתי מבית התפלה.

— הלילה אתכסה אנכי באדרת החרף אשר לי, ואת שמיכתי אשים על שמיכתך. אז תזיעי בלילה על משכבך. ובקומך בבקר תשובי, ברצות ה׳, ותהי בריאה ושלמה.

בבקר יום השבת קמה בילא גיטל ממשכבה ופניה חורורים. העלמה רוזה העמיקה הביטה בעפעפיה. עננה כבדה תשכן עליהם. כנראה נדדה כל הלילה שנתה.

— ובכן, מה שלומך אשה בלוכובאית?

— תהלה לאל רָוַח לי מעט. אולם מדוע אינך קוראת אותי בשמי? לבי נמשך אחריך. הוא נוטה אליך אחוה. שמי הוא בילא גיטל.

— ובכן, בילא גיטל, היום תלבשי את אדרת החרף בלכתך אל בית התפלה.

— היום לא אלך אל בית התפלה... אלהים ישמע קולנו בכל מקום אשר נקרא אליו... מבלעדי זאת יש לי אליך היום דברים נחוצים. בו־בלילה גמרתי בלבי ללכת, בלי־נדר, מחר, אתך על העיר, ולעבוד אתך יחד בבית־התפירה. ואם לא אמצא לי עבודה בבית הזה אלך ואבקש לי מלאכת כפים בבית אחר. הלא את כבר הגדת לי כי את ילדותי יכולה אני לשלוח אל בית הספר אשר בצריפים ושם תשים המורָה עיניה עליהן כל היום... אכילת־חנם של הלחם השקול, מתת־הנדבה בסך עשר פרוטות ליום...

ועתה לך נא אתה בן אדם ושים הערכה ל״נשמה היתרה״ של היהודי. הא לך נשמה יתרה בלי יין־דגן המזֻקק על תבלין ועוקץ את החֵך, בלי חלת לחם סולת המְגֻבָּלָה על חלמוני בצים, בלי דגים מתובלים בפלפלים, בלי מרק רותח ואִטְרִיות־כֻּתְמוֹת בו, בלי בשר וחזרת, בלי פרפרת־שזופים ובלי עדשים מלוחים ומְפֻלְפָּלִים — הא לך נשמה יתרה הנותנת קולה בשיר על כוס קהוה ועל לחם בליל־תירס.

לבילא גיטל היתה הפרוסה הראשונה כעצם בגרונה, לא לבלוע ולא להקיא. כמעט שנחנקה. מי שמע כזאת? קהוה ופת קיבר לסעודת ליל שבת! היא מגמאת לגימה אחת קטנה מכוס הקהוה לצאת ידי חובת הסעודה הראשונה של שבת. יותר אי אפשר לה. כמו הושמה מועקה בגרונה. היא מַשלה את נפשה כי רק בעוצב לבבה על עשית־ שַׁבַּתָּה-חול לא יטעם כל אכל לחכה.

— חטפי ואכלי, חטפי ושתי, אשה בלוכובאית! — מאיצה בה העלמה רוזה בקול עלז — חייב אדם לברך על כל אשר ה׳ נותן לו. הטי נא אזנך והקשיבי אל השירות והתשבחות ואל הברכות וההודאות של היהודים הפליטים על שתית הקהוה ועל אכילת הלחם בליל־התירס... האמיני לי כי מאז שפכתי מעט את שיחי לפניך נהפכתי והייתי לאחרת, כמו קָרַם על בשרי עור חדש. התשוקה לחיים התעוררה בי בכל עזוזה. קסמים בידי הנער. ברצונו יחולל נפלאות.

מתקבצים אליו בבית המדרש פליטים יהודים יושבי הצריפים השונים. באים לבקש מפיהו עצה, להקשיב לקחו בדברי תורה, אף לשוחח עמו בעניני פוליטיקה ולשמוע חות דעתו על אדות הקורות במלחמת העולם. הוא קורא יום יום עתון אשכנזי הבא מוינה בשום לבב. הוא קנה חכמה הרבה. והוא אוהב את כל אחיו היהודים. לא יפליא בין מלומדים ובין שאינם מלומדים, בין חרדים ובין שאינם חרדים. רק לאיש אחד איננו מושך אחוה, רק אחד הוא אשר לא יפיק ממנו רצון רב, והוא — העתונאי.

— את מתגוללת תמיד על אותו העתונאי למצוא בו נימה — מעירה בילא גיטל הערה לפי־תומה — מה עול מצאת בו כי היה מטרה לחציך?

— חלילה. את טובתו אני דורשת. תבֹרך חלקתו בארץ. אבל מעודי אין נפשי אל הטפשים ואני מתפללת כל היום תמיד כי לא יהי חלקי עמהם.

היהודים בהחליפם את שמלותיהם לכבוד יום השבת מחליפים גם כח־לבב גם אמץ־רוח. הנה בשובם היום בליל השבת מבית התפלה אל הצריפים מקדמים את פני מלאכי השרת ומלאכי השלום בתרועת ששון, מקדשים על יין־דגן המהול במים או על יין־צמוקים בצהלה. אומרים „שאו ידיכם" ומברכים ברכת „המוציא" על לחם־דגן הבלול בקמח־תִּירָס בגלופין. מגמאים את הקהוה ופרורי הלחם הנתונים בתוכה בלקיקת שפתים. והמה מסבים אל השלחן הארוך ומזמרים את זמירותיהם ברוממות־חדוה.

— אין דבר... מהרתי לעזוב את חדר־התפלה החם... נחפזתי לצאת, בדעתי כי את מחכה בחוץ לקראתי.

— האמנם כי נחפזת לצאת?! נדמה לי כי את היית האחרונה ביוצאות מעזרת הנשים. אנכי כבר דאגתי לך וכבר שאלתי את היוצאות על אדותיך. כל הנשים ממלאות פיהן תהלה לתפלת הזלישצקאי. הן אומרות כי היום הגדיל נועם בתפלתו.

— הזלישצקאי? התכירי אותו?

— המכירה אנכי אותו? ומי בתושבי הצריפים אשר לא יכיר את רבי שמואל ואת אברהם׳לה בנו, הנער העלוי? הזלישצקאי עודנו איש צעיר. רך בשנים. טרם נמלאו לו שלשים שנה. אבל יהודים אנשי־שיבה נותנים כבוד אף גודל לו על רוב חכמתו וטוב לבבו. כל משגיחי הצריפים, ואף האמרכל, שאיננו בן ברית, מהדרים פניו. לא אחת אמרו להקציע לו חדר מיוחד לדירה. אבל הוא באחת כי אין לו משפט הבכורה על יתר היהודים הפליטים. הוא מוצא חפצו לדור עם אחיו ואחיותיו בכפיפה אחת ולהתחשב בהם. רק אחרי אשר הפצירו בו מאד נאות לתת אותם להציב חיץ־קרשים מסביב לשני המצעות הנועדים לו ולבנו הנער.

— ואיזה הוא הצריף אשר בו קבע את דירתו?

— הצריף הוא אותו הצריף שאנחנו דרים בו. מושבו במחלקה אשר מעבר השני למבשלה. אבל בצריף רואים אותו רק לעתים רחוקות. כמעט כל היום יושב הוא בבית המדרש ומלמד את בנו תורה. לפעמים לא מעטות

להניס מפניה כל מחשבה זרה ולכון את לבה לשמים. אבל לשוא! כמו מעשה כשפים. נפשה נחלים תלהט. היא שוקקה להביט בפניו עוד הפעם. כל חפצה הוא להוכח לדעת אם לא התעוה עיניה, אם אמת נכון הדבר כי הוא הוא. את הנער אשר בא בלויתו אל הצריף רואה היא והנה הוא עומד לא רחוק מן התבה. אבל אותו היא מבקשת ואיננה מוצאת. איפה הוא? אולי, חלילה, איננו שלם בגופו... דומה כאלו כבר יודעת היא אל נכון כי היום לא בא להתפלל, וכי היום לא תמצאהו עוד פה. ובכל זאת עוד היא כעוטיה עליו ועוד עיניה תועות במרחבי התפלה אשר לגברים.

התפלה כלתה. הנשים כבר יוצאות ברגש את העזרה. והיא — נצבה על עמדה כְּמְקֻסָּמָה. הנה העובר לפני התבה הוריד את טליתו מעל ראשו על כתפיו ויסב את פניו כלפי המתפללים, והיא כנפעמה לנגה זהר פניו: "כן, כן, הוא הוא!" — היא מסתירה את פניה בכפות ידיה. זרם־חם משתפך בכל יצורי גוה. והיא ממהרת לצאת.

בחוץ רואה היא את העלמה רוזה המחכה לקראתה, מביטה רגע בפניה בעינים תועות, ועד מהרה משימה היא את זרועה השמאלית אל תחת זרועה הימנית של העלמה רוזה. משענת דרושה לה. קרסֻליה כמו מעדו:

— מדוע כה רועדים יצורי גוף? — שואלת העלמָה רוזה בדאגה באמצה את זרוע חברתה אל זרועה — האם קר לך? ואנכי הגדתי אף התחננתי אליך כי תלבשי היום את אדרת־החרף אשר לך. אבל את לא שמעת בקולי.

שגית ברואה. שגגה גדולה יצאה מלפניך. בת-ישראל פשוטה אני. מעודי זה כל חפצי להיות אשה אשר כחה אתה לעבוד את עבודתה. ואף בחלום חזיון לילה לא עלה על רוחי החפץ להיות בת־שמים אשר כנפים לה.״ הוא עודנו מבקש בפיהו תוכחות להשיבני דבר — ואנכי כבר התחמקתי מפניו ואינני... אחרי כן נודעתי כי כמעט אל כל הבתולות ואל כל הנשים הצעירות אשר בצריפים הוא מתקרב, ואותו הפזמון לפניו יהלוך.

כט.

בו ביום, בערב שבת עם חשכה, נכנסה העלמה רוזה לרגע אל המבשלה והיא שבה ובידיה שתי מנורות קטנות ומבריקות ושני נרות של חֵלב־מסונן — אשר היא קנתה בשוק בשביל חברתה הבלוכובאית ולא הגידה לאיש כי מקנת כספה הם.

דעתה של בילא גיטל נחה עליה: ״אך אלה אנשי חסד. לכל מחסורי הפליטים דואגים הם. וגם מצות הדלקת הנר של אשה יהודיה איננה קלה בעיניהם.

אחרי הדלקת הנרות הולכת בילא גיטל אל בית המדרש אשר בתוך אחד הצריפים להתפלל.

אל ילדותיה תשים העלמה רוזה את עיניה... והיא גם זאת מבקשת ממנה כי אחרי שעה קטנה, ככלות התפלה, תחכה לקראתה אצל שער בית המדרש.

בשעת התפלה באה ערבוביה בחושיה. האותיות בסדר התפלה מפזזות לעיניה. היא אוספת את כל כחה

הנה גם אלי התקרב פעם ופזמונו זה בידו. את האמת אגיד כי בימים הראשונים הטיתי לו אזנים קשובות. זה דרכי שעשועים לי מאז לשוחח עם איש־„מלומד". הוא פתח את פיהו במלים „חוצבות להבות". באזני הוא מקריא את רוב המעשיות הכתובות ברומניו, ספוריו וחזיונותיו. לפרקים מתופף הוא על לבו ונשבע בכל הקדוש לו כי בכל עת ובכל שעה הוא מוכן ומזומן למסור את נפשו על טובת אחד הפועלים היהודים. חבר הוא לחברת פועלי־ציון, חזיונו החדש פותח בצריפים ומסים בארץ ישראל... רק כלאחר יד נזרקה מפיהו התאוננות קלה כי בור־ביום כלתה לו פרוטה מן הכיס. אבל „אין דבר. בעוד ימים מעטים יוצג אחד מחזיונותיו על הבימה האידית אשר בוינה ואוצרו יהי מלא." מתעורר לבי לחמלה עליו, ואני — יהיו הדברים כאלו לא נאמרו — משאילה לו את הכתרים האחרונים שבכיסי. אינני חושבת אף רגע לדעת אם יחזירם או לא יחזירם לי. העת עת מלחמה היא. גם רבי־אוצרות מאתמול צריכים היום לידי הלואה קטנה. העת עת לחננה היא. החובה על כל איש לעזור את רעהו באגורתו האחרונה. ובכן אין בכך כלום. יהי לו אשר לו. אבל הוא „מתלהב". הוא מבקש קרבתי. בחזיונו אשר עלה על דעתו לכתוב אהיה אנכי ה„גבורה". „אנכי הנני בת־שמים. את כנפי אפרוש לחסות על הפועלים היהודים האמללים ולהוציאם מגלות של בתי החרשת לארץ ישראל, לארץ החרות, השויון והאחוה." אז מסתכלת אנכי בו ואשוב ואסתכל גם בי ואני משיבה לו: „חביבי!

כבר מכירים אותה וכבר יודעים דרכיה. והיא רובצת כל היום וכל הלילה על דרגשה לשמור על צרור כספה החבוי מתחת לכר אשר למראשותיה. אומרים עליה כי אוצרה רב. — גם ילד בעריסה כבר יודע את תואנותיה. ורק אותו העתונאי הפתי מאמין לכל הדברים אשר היא מספרת באזניו. אותו האיש בעל המשקפים הכחולות והמחלפות הארוכות והחוטם השקוע הוא „בהמה תמימה וכשרה". מבעד למשקפיו הכחולות מביט הוא כל היום וכל הלילה השמימה. ובהקשיבו אל מנגינות הצפרים מבין העפאים רואות עיני החתול אשר לו והנה גם הירח גם הכוכבים מפשילים את שולי בגדיהם לצאת במחולות והמה מרצדים והמה מכרכרים ופרסותיהם מתיזות נצוצי אש...

— חלילה לאיש מהתל בחברו, ובאיש מלומד כמהו לא כָל שכן.

— כה, כה!... בלי כל ספק כבר התקרב אליך וכבר ספר באזניך את פרשת רומניו, ספוריו וחזיונותיו. ואולי גם אמר לבחור בך ל„גבורה" הדרושה לו לחזיונו החדש אשר עלה במחשבה לפניו.

— אמנם כדברים האלה היה מגבב באזני. אנכי לא הבינותי אותם על בורים. אף מהרתי לעצור בעד שטף מדברותיו באמרי לו במלים פשוטות: „בקש לך פרנסות אחרות וטובות מאלה." אבל אי מזה יודעת אַת אל נכון את הדברים שדבר באזני?

— הכי תחשביני לאשה נביאה? אין כאן לא מעשה־כשפים ולא תועפות חזון הרוח אבל חכמת הנסיון יש כאן.

היו לי נעלי-מִשְׁנֶה כי עתה נתתי לה זוג אחד בחפץ לבבי. — אנכי חפצתי להגיד לו את אשר עם לבבי אבל יראתי לפתוח עמו בשיחה ארוכה ומְמֻשכה.

העלמה רוזה שחקה בכל פה:

— האמנם?! הגם את העתונאי כבר הכרת פנים אל פנים וכבר בחנת דרכיו?!... את עודך תמימה מקרוב באה. ראי נא והביטי אל אותה היהודיה הזקנה היושבת כל היום כפופת־גב על דרגשה. לא תמול היא. כבר נודעת היא במעלליה לכל באי הצריפים. היא כבר היתה שוהה בכל ארבעה עשר הצריפים אשר בפוהרליץ. בכל צריף וצריף התקוטטה עם שכניה. רק פה בצריפנו הטיבה מעט דרכה ותחדל מריב ומדון, אחרי אשר הזהר הזהיר אותה ראש המפקחים על הצריפים כי אם תוסיף סרה גרש יגרש אותה מן העיר. בכל פעם ופעם, כשהגיעה חבילת בגדים חדשים ונעלים חדשים אל לשכת שלטון הצריפים לחלקם בין הפליטים, היתה היא זריזה מקדימה לקבלת חלקה. היא באה פעם בפעם בקולי קולות ותואנתה תואנת תמיד כי הבגדים והנעלים שנתנו לה בפעם האחרונה נגנבו בידי שכנותיה. — בירחים הראשונים לבואה פוהרליצה חוללה בקבצנותה נפלאות. כמעט יום יום ספפה כפופת גב מרחוב הצריפים אל תוך העיר, החזירה על פתחי כל הנשים הרחמניות, „דרשה אל החיים ואל המתים" ותקבץ כסף ותצבור שמלות לרוב, גם חדשות וגם בלות ומטולאות. וכבר נזדמן לה בעיר איש־עתי אשר קנה ממנה את קֹבץ החפצים בכסף מלא. עתה

ולבבה מלא על כל גדותיו. לפתע פתאם תקפתה תשוקה נמרצה לשפוך את שיחה באזני העלמה רוזה, תדבר וירוח לה מעט. היא כבר חרדה לקראת שובה מן העיר, ובכל זאת כמעט ששבה וכמעט שראתה אותה התעשתה אל לבה, התאפקה ותדום.

היא לא ספרה לה בלתי אם על אדות המשגיח שבא לשאול את פיה אם אין לה או לילדותיה צורך בבגדים חדשים ובנעלים חדשים.

העלמה רוזה השתוממה:

— האמנם כי הוא בא לשאול את פיך?! אָח! חדשה נהיתה, דברים בגו. זאת הפעם הראשונה שיבא אחד המשגיחים אל אחד הצריפים לשאול את פי אחד הפליטים אם יש לו שאלה או בקשה אליו.

— אנכי הודיתי לו אף מהרתי להשיבהו כי לעת כזאת אין לי כל צורך במאומה, אם לאמת אולי היה נחוץ לי איזה דבר־חפץ. נעליה של דבורה׳לה כבר בלים וקרועים הם, אבל — באחת קשה לי כל כך לקחת מיד איש מתנת־חנם בעד אחת מילדותי. וזאת שנית התחמץ לבבי עד למאד בשמעי את ההתולים אשר בחר עם היהודיה הזקנה כפופת הגב היושבת שם בפנת דרגשה עצובה ונזעמה. אלי הוא נחפז לשאול את פי אם יש לי בקשה אליו, והיא מתרפסת לפניו ומתחננת אליו, וגם העתונאי גלוח־השפם ממליץ בעדה, והוא אוטם אזניו לקול תחנוניה, איננו נותן לה מאומה, ועוד הוא מסתולל בה. האמיני לי כי לבי נשבר בקרבי בחמלתי עליה ואלו

סחור סחור בקרבת דרגש שכנתו עד אם לבסוף אמץ את לבבו לגשת אליה ולשאול את פיה בנעימה של כבוד:

— הואילי נא שכנתי הטובה וסלחי לי, מאה פעמים ואחת אבקש ממך סליחה. האמנם כי ילידת זלישציק את? והאמנם כי שמך היא בילא גיטל?

— כן... ולמה אתה שואל על זה?

— לא כלום... כה, כה...

וכבר השתמט לשוב אל דרגשו.

ממחרת היום ההוא, ביום הששי, לפני הצהרים, נכנס פתאם המשגיח חור־הפנים אל הצריף, מעמיד את פניו כאלו בא לפקח על הסדרים, חומד לו לצון עם האשה הזקנה כפופת־הגב, באמרו כי העתונאי רוצה לקחת אותה לו לאשה והוא יעשה לה מגליונות עתוניו נעלים חדשים של ניר. ואחרי כן מתקרב הוא אל בילא גיטל ואומר לה בלחש:

— לא באתי היום בלתי לראות את שלומך. אולי יש לך איזו שאלה או בקשה אלי. אולי נחוצים לך או לילדותיך בגדים חדשים או נעלים חדשים. נכון אנכי להביאם אליך מן המוכן ואת תבחרי מהם את כל הדרוש למענך.

פניה הארימו ותמהר להשיב:

— הן הן לך. לעת כזאת אין לי כל צורך במאומה.

על הדרגש אשר אל מול דרגשה של בילא גיטל, שואל את פיהו בלחש דבר־מה, ואחרי כן מסב את פניו כלפי בילא גיטל, מתבונן אליה, מתבונן אל שתי ילדותיה, נצב רגע תפוש במחשבותיו ועד מהרה הוא ממהר לצאת את הצריף.

עם כניסת האיש הצעיר אל הצריף נדמו כל הפליטים התושבים מפני הכבוד ויביטו אליו ואל בנו הנער כעל אנשי סגולה ובני עליה. אף הילדים הזניחו לרגע, כמו מאליהם, את שעשועיהם וישתאו אל הבאים. — אשה אחת צעירה קרבה אל הנער, גחנה אליו ותחבקהו בזרועותיה. אף אמרה לנשקהו על מצחו. אבל הוא נאבק עמה, התחמק מפניה ולא נְתָנָהּ לכלות את מעשיה.

אז בצאתם את הצריף נגשה אותה האשה הצעירה אל בילא גיטל ותשאלנה לאמר:

— השמת לבך אל הנער הזה? הלא הוא הנער העילוי!

— עילוי?!

— כן, כן. הוא יודע תורה כאחד הגדולים. על כל המסכתא „בבא מציעא" חוזר הוא על פה כאמור איש יהודי „אשרי". אין כל פלא. כאב בנו. עין בעין נשתוו.

צבא־צבעים חלפו על פני בילא גיטל. — והיא כמחרישה.

בערב היום ההוא הסתובב אותו היהודי בעל דרגש־המשפחה, שמנגד לדרגש בילא גיטל, פעמים אחדות

— היום יום חמשי לשבוע ואני עובדת עד שעה מאוחרת בערב. מחר, ביום הששי, אני משכימה קום לצאת לפעלי. אולם מחר לעת הצהרים אני שבה אל הצריף, ונוכל לבלות יחד את העת עד יום הראשון בבקר.

כח.

באותו יום, אחר הצהרים.

אל השלחן הארוך אשר בתוך הצריף יושבת בילא גיטל, ודבורה׳לה בתה הצעירה על ברכיה. והיא מתענגת לראות בשבת רחל׳ה בתה הבכירה ממולה, ומתוך "כוכב ראש של נערה שנתבגרה" משרטטת היא בעפרון שבין אצבעותה הדקות על פסת ניר צורות מטושטשות של אותיות עקומות ויוצאות דופן כעין מכתב אל הסבא והסבתא שלה. והנה נכנס אל הצריף איש צעיר לימים שפאות שער ראשו השחורות מסֻלסלות וזקן עב וקצר מקיף את לחייו המלאות. לימינו נער כבן שמונה שנים. זה הנער הדור בלבושו. תלבשתו כמעט דומה לתלבשת אביו. כובע־סמוט, מעיל ארוך ושחור. ואבנט־משי דק חגור מסביב למתנים. מכנסים ארוכים ונעלי עור־צבי, שעור-מבהיק מכסה את קצותם. גם דמות דיוקנו של הנער הזה היא כעין תמונת זעיר אנפין של אביו! המצח מצח לבן גבוה ורחב. גבות ארוכות ושחורות מאפילות על שתי עינים גדולות ומבריקות. הלחיים צחות ומלאות. החוטם כמו חטוב. ואודם השפתים כאודם הדְבדבניות. — ואותו האיש הצעיר נגש בלוית נערו אל היהודי היושב

כי הוא מוצא גם חפץ גם רצון רב בשוחחו עמי. הוא נוכח לדעת כי לבי איננו צפון משכל. היום יש לו גם דבר אלי ומפי יבקש עצה. בעבודתו כבר חשך לו כסף לא־מעט. גם קרובתו הבטיחתהו להלות לו סכום הגון בלי רבית. ברצות ה׳, בשלהי דקייטא, יש בדעתו לפתוח לו בית־גיהוץ. כן כמו כן קשה לו לפעמים למצוא עבודה, בהיותו „שומר שבת״. מלבד זאת מחשב הוא תמיד עם נפשו ובמחו מנקרת ומנקרת השאלה: עד מתי יעבוד בבית זרים? עד מתי יתן לאחרים כחו? מתי יעשה גם הוא לביתו? על כל בן אדם לדאוג לאחריתו...

את מסתכלת בי! לא ארבה דברים. בחוה״מ של פסח השתדכנו אני ואותו הבחור, וזמן החתונה הוגבל לימים שאחרי שבת־נחמו. אחר חג הפסח נסעתי לביתי. את הנדוניה אשר חשכו אבותי לי נתתי לאחותי הצעירה, עד מהרה התארסה גם היא. אולם את חתונתה דחו לימי חדש אלול, אחרי יום חתונתי. אז היתה עלי יד המקרים להתמהמה ירחים אחדים בעיר קרקו על אדות ירושתי. ובימים ההם פרצה פתאם המלחמה. לאנטברפן לא יכלתי לשוב עוד, ובהברחי מקרקו ישלחוני עם יתר הפליטים אל הצריפים. מאנטברפן באה אלי השמועה כי ארוסי נלקח לצבא. ומאז לא שמעתי על אדותו מאומה. אנוד לו אף רחם ארחמנו. הוא בחור טוב לבב ותמים דרך. אבל — געגועים אין לי עליו. בהגיגי בו קר לבי בקרבי...

העלמה רוזה העיפה גם הפעם עיניה אל השעון ותגד בחפזון:

ואומרת: „אין מסרבין לבר־מינן. מצוה לקיים דברי המת. קורת רוח לו בקברו!" ואני משיבה בקול סמוך בטוח: „קורת רוח לו בקברו! כן, כן, נאמנים דבריך, צדקו יחדיו!" — ובכח תשובתי זו הרגשתי פתאם כי אבן מעמסה נגולה מעל לבי...

גברתי שחרה את פני לבקר בביתה פעם בפעם. אף קראתני אל הסעודה בחג הפורים הממשמש לבא. ובשבתי ביום חג הפורים אל השלחן הערוך אשר בבית גברתי קרבוני כל בני הבית כמו אחות... זאת הפעם, אחרי שנים רבות, ואני יושבת בבית משפחה יהודית שמנהגי אבותיהם בידיהם, במסבת משפחה החביבה עלי ואנכי חביבה עליה, לבי חם בקרבי. דומה כאלו מישתפך זרם־ענג בעורקי. מול מושבי ראי. אני סוקרת בו. מבעד הראי משתקפת אלי דמות דיוקני מלפנים, בעודי בשחר עלומי בבית אבותי. קסמים בידי הנער. ברצונו יחולל נפלאות.— לשמאלי יושב בחור רישובאי וכפת־משי על קדקדו. הוא מגהץ־בגדים באנטברפן והוא קרוב לגברתי ממשפחתה. כנראה כבר הגידה גברת הבית את תהלתי באזניו. הוא נוטה אלי אחוה, הוא מביט אלי בחן, משוחח עמי אף מעוררני לאכול ולשתות. ואחרי ככלות הסעודה מבקש הוא ממני ללותני עד למעוני. ובדרך, בלכתנו יחד, שואל הוא אותי לבית החרשת שבו אני עובדת כל היום, אף לשעה שבה אני עוזבת את בית החרשת לשוב למעוני. — ויהי ממחרת, בצאתי לעת ערב מבית החרשת, ואני נפתעתי. הנה הוא עומד לפני השער ומחכה לקראתי. הוא אומר

גמורה להשאר באנטברפן על משמרתי ולבלי שוב הביתה.

על כל מכתבי שערכתי אל אבותי לא השיבוני עוד מאומה... זה אחרי ירחים מספר הגיע לידי מכתב קטן מאחותי הצעירה שערכה אלי שלא מדעת אבי. אבל המכתב הזה היה מלא רבבים כתומים. הכרתי בם דמעות אמי שנתיבשו...

את מסתכלת בי! חרצי עלי את המשפט היותר קשה, דניני ברותחים, אם לבך יתנך לעשות כזאת. אבל הלא את כבר הגדת כי אין לבן אדם הזכות לדון את חברו כל עוד איננו יודע בצערה של נשמתו.

ויהי היום, אחד הימים של החרף העבר, והגביר הקרקואי שלח לקרוא לי. אז הודיעני, אחרי הקדמה קצרה, בקול של תגרים, כי בא לידו מכתב מקרקו הנוגע לי. מודיעים לו כי אחד מדודַי שמת ערירי ו„שאהבתו אלי היתה גדולה מאהבת האב לבתו" הביע את רצונו בכתב צואתו כי אתרצה אף אשתדל להנשא לאיש. והוא הניח לי לירושה סך חמשת אלפים כתר לנדוניה ושני אלפים כתר לשאר צרכי הנשואים.

אנכי התעלפתי. ידים עסקניות עוררוני לתחיה. ואני שוכבת במטה אשר בחדר גברתי. גברתי יושבת על ידי עגומה אצל המטה. בידה השמאלית כוס־תה ובידה הימנית מלטפת היא את מצחי ומפצרת בי לשתות. תוך כדי לגימה מְחַשֶׁבֶת אני עם נפשי ושפתי ממלמלות: „האקבל את כסף ירושתי אם לא?" וגברתי שומעת והיא מתרגזת

מאז ישבתי שנים ממֻשכות, יום אחר יום, חדש אחר חדש ושנה אחר שנה, בבית הלטישה. ואנכי שוקדת על עבודתי, ואנכי מחסירה את נפשי מכל תענוגים לבעבור אוכל לשלוח פעם בפעם מעט כסף לאבותי. — זאת היתה שמחתי האחת וזה היה חלקי בכל עמלי. — אבותי הרעישו עלי שמים וארץ במכתביהם על שאינני דואגת לאחרִיתי ואינני משתדלת להנשא לאיש ככל בנות ישראל. אבל אנכי השיבותי להם דברי נחומים להרגיעם... ויהי היום ואבותי גלו לי באחד ממכתביהם את סודם כי בכל הכסף ששלחתי להם מיום עזבי את ביתם לא נגעו עד היום לקחת ממנו אף אגורה קטנה. חשבו אותו לכסף הקדשים. המה חשבו אותו לי לנדוניה ולכל צרכי הנשואים. הכסף הנאסף במשך השנים כבר הצטרף לסכום רב. והמה מַתְרִים בי כי באם לא אשוב עד חדש ימים לביתם לבעבור התארס לפי כבודי ולפי כבודם וכבוד משפחתם תהי דעתם מסולקת ממני וכמו זרה יחשבוני. — ואבי עוד מוסיף אחרי חתימת המכתב להגיד לי כי הוא גוזר עלי בכל הגזרות החמורות שבעולם לשמוע בקולו. ואם אמאן ומריתי, ואם אעמוד במרדי, יסע אל הצדיק הבלזאי, ואם הצדיק הבלזאי יופיע על עצתו יישב על הארץ להתאבל עלי שבעת ימים ושבעה לילות כעל בת „סוררה".

בקראי את המכתב הזה כמו נפתח לי פתאם מקור דמעותי שהיה חָרֵב שנים רבות. הודעתי למפקח על עושי המלאכה בבית החרשת כי נחליתי, ולא באתי ימים מספר לעבוד את עבודתי. ולבסוף היתה בכל זאת החלטתי

אחרי זמן לא רב קראתני גברתי אל חדרה, ובהביטה אלי בחמלה רבה הגידה:

— רוזה! בביתנו יש לך, בלי עין-הרע, שפעת טובה, מטעמים ומעדנים. הכל נכון לפניך. על כלנו חביבה את על צניעותך, על טוב לבך ועל חריצותך. ובכל זאת פניך מיום ליום דלים ורעים. אין זאת כי אם דאגה מסתרת לוחצת את לבך. אולי יש לך געגועים על בית אבותיך. או אולי דבקה בך, חלילה, איזו מחלה. לפני יכולה את לשפוך שיחך כלפני אמך יולדתך. אנכי ובעלי ובני ביתי משתתפים בצערך ואיננו יכולים לראות באבדן כחך. אם יש את נפשך לשוב הביתה על חדש ימים נכונים אנחנו לתת לך את הכסף הדרוש לנסיעתך. ובשובך אלינו ביתנו פתוח לפניך בכל עת ובכל שעה. ואם אין את נפשך לנסוע מזה, גמרנו אמר לבקשך כי תשארי בביתנו ולכל הפחות חדש ימים תנוחי מעבודתך. תישני כאות-לבך, תאכלי ותשתי כנפשך שבעך. גם את משכרתך תקבלי. אבל אל כל עבודה אל תגשי. תנפשי ותחליפי כח.

ועל זה מהרתי אנכי להשיב לה:

— תודתי ערוכה גם לך וגם לכל מרבית ביתך על כל הטובה שהשפעתם עלי עד היום באהבכם ובכבדכם אותי. לנסוע הביתה אינני רוצה ואינני יכולה. לאכול לחם-חנם ולקבל משכרת-חנם אינני רשאית ואינני מוצאת חפצי. גמרתי בלבי לחדול מהיות מבשלת. אלך אל בית חרשת ללטישת אבני חפץ ושם אעבוד את עבודתי.

אנכי אינני אומרת הן ואינני אומרת לאו. לכל המעט יום אחד דרוש לי להתיעץ עם נפשי. מחר אודיע להם את ההלטתי. — לבי כמרקחה. עלי להרחיק נדוד. מרחקים יפרידו ביני ובין אבותי, ביני ובין... כח גדול מאד וחזק מאד מכביד עלי אכפו. מושך אותי לאסרני בעבותות אל העיר קרקו. ובבקר שלמחרת היום ההוא קמתי ממשכבי נדודת שנה כל הלילה אבל מאֻזרת רצון להשיב „לאו". — אולם כמעט שלבשתי את בגדי והנה נכנסה באה הסרסרת אל המבשלה, מסתבבת רגעים אחדים הלוך וסוב כמו מבקשת היא דברים לפתוח שפתיה עמי. וסוף־סוף איננה מגדת לי מאומה אבל מתגנבת היא מאחורי, ונותנת פתקה אל אמתחת שמלתי. היא יוצאת ואני פותחת את הפתקה, ואני קוראת בה: „אתמול היינו, אני ואשתי, בבית הרב, והפסק יצא מבית הדין כי אתן לה ספר כריתות, באשר עקרה היא. דודתך כבר התרצתה לקבל את הגט... בשם ה' אשביעך, ריזה'לה, לבל תזוזי מכאן! דברים רבים בפי להגיד לך!" — ובו ברגע לא „נכנסתי" אבל „התנפלתי" אל חדר גברתי והגדתי: החלטתי גמורה לנסוע עמכם אל כל אשר אתם נוסעים...

העלמה רוזה שאפה כמעט רוח ואחרי כן הוסיפה לספר:

לאנטברפן שלח לי דודי שלשה מכתבים. אבל אנכי קרעתי אותם מבלי קרוא בם. לא הפצתי אף לא עמד כחי בי לדעת את תוכנם. — את משכרתי שלחתי לאבותי מדי חדש בחדשו. בקשתי אותם כי במכתביהם אלי לא יזכירו את שמות דודי ודודתי. והמה מלאו את שאלתי...

ואינני יכולה להניע יד או רגל. ופתאם לובשת דודתי צורה של שעיר-תפתה. מעיניה מתמלטים זיקי אש ונתזים על פניו המזהירים. היא תוקעת את צפרניה בבשר זרועו הערום. היא תולשת את שער ראשו... והוא מתאבק עמה. אנשים נאספים. ואני צועקת בכל כחי לעזרה. אבל אין בהם שומע. קולי נחר. ופתאם הקיצותי, ואני שוכבת על יצועי מתמוגגת בזעה...

את מסתכלת בי! הרשות לך לחרוץ עלי משפט היותר קשה. דניני ברותחים אם לבך יתנך לעשות כזאת. נפשו של בשר-ודם נפש חוטאת היא...

— אין לבן אדם הזכות — ממלמלת בילא גיטל בקול רועד כמו עם לבבה תשיח — לדון את חברו כל עוד איננו יודע בצערה של נשמתו.

והעלמה רוזה ממשיכה את דבריה:

... גברתי וילדיה היו לבדם בביתם. אבי המשפחה, סוחר באבני חן, התגורר כמעט כל ימות השנה באנטברפן. רק לימי החגים היה דרכו לבוא לביתו. אותו טרם ידעתי פנים אל פנים. ויהי היום, באחד מימי חדש אלול, וגברתי קבלה מכתב מבעלה כי כבר עלה בידו לשכור דירה בעיר מגורו וכל בני ביתו יהיו נכונים לדרכם ולנסוע אחרי ימים אחדים לאנטברפן. בבית גברתי גדולה השמחה. היא וילדיה נחפזים להכנס אל המבשלה ולהודיע גם לי את הבשורה הטובה. וכלם משחרים את פני כי אתרצה גם אני לנסוע עמהם: „הם אוהבים אותי על הצנע לכתי, על טוב לבבי ועל חריצות ידי. והם יוסיפו על שכרי." —

שבה הסרסרת לבוא אלי, וכהצטחקה לְעמתי בעינים קורצות פתחה פיה להגיד לי בחשאי איזה דבר־סתר. אבל אנכי לא נתתיה אף לנסות אלי דבר, בהגידי לה במפגיע כי אחרי אשר קבלה שכר סרסרותה אין לי אליה ואין לה אלי כל דבר אשר יַקרב אותנו זו אל זו. הכל תם ונשלם, הכל חסל! — שבועות וירחים הייתי כלואה במעוני ולא יצאתי החוצה. עבדתי כל היום יותר מאשר נטל עלי. בעבודתי מצאתי לנפשי שִׁכָּרוֹן... ונפשי אָכְפָּה עלי לְשַׁכֵּר אותה. הנה לפתע פתאם התעוררה בלבי משטמה עזה ונוראה לדודתי. וזאת המשטמה היתה לי כמסוס נוסס. היא לחכה אף החריבה את מח עצמותי... לא אחת התקוטטתי אף נשפטתי עם נפשי: היתכן?! חלילה לבת ישראל להטיא את בשרה במחשבות זרות וטמאות כמו אלה. הן גם לה, לדודתי, לב בשר, והיא אשה עקרה, והיא אמללה וקשת רוח. ומי יתאכזר אליה וישלם?! — פעם, על משכבי בלילה, ספקתי כף על לבב, קללתי את יומי אף מרטתי בחמת רוחי את שער ראשי. אבל — כמו קם השטן לצחק בי. נפש חוטאת "דבקה" בי והיא לא תטשני ולא תעזבני, והיא לא תירא ולא תחת גם מפני "שם המפורש"... המשטמה מתגברת מרגע לרגע. בתנומה קלה, חציי בהקיץ וחציי בחלום הזיון לילה, תמונת דודי לנגד עיני בדמות מלאך ממרום. דודתי עומדת לימינו והיא מלטפתו והיא מלפפתו והיא מנשקתו... כל אברי מזדעזעים. רצוני חזק לאחוז אותה בציצת ראשה ולהשליכנה מעליו הלאה הלאה. אבל אברי כבדים כעופרת

בשמונה עשרה מערכות. וכלום חסר לחזיוני החדש? בלתי אם "גְבוּרָה" אשר תחולל נפלאות. ואני בשמעי כי אמש באה אל הצריף אשה צעירה המהוללה ביפיה...

אי המנוחה של בילא גיטל כבר שגשג עד לרגז. והיא קמה ממושבה והיא השיבתהו לאמר:

— אדון בלתי נודע לי! אנכי מבקשת ממך אלף אלפי פעמים סליחה. אבל לך נא ובקש לך פרנסה אחרת. אנכי יהודיה אי-מלומדה ואינני מבינה אף דבר מכל הדברים אשר אתה מדבר באזני.

*

כמעט כל היום ההוא לא היה חִדוש אחר בצריף זה בלתי אם אותה הפליטה החדשה ושתי ילדותיה. אותה העמידו כלם על הפרק ועל אדותה שאלו ועל אדותה דרשו. אבל — היא לא שמה לבה אל כל אשר סביבה, היא התהלכה כחולמת.

רק על נפש אחת כבר היו לה געגועים, על נפשה של העלמה רוזה. ובכל זאת — כשהציעה באותו הערב את משכבה, אז, מבלי תת חשבון לנפשה על מה ולמה, החליפה היא את יצועה ביצוע ילדותיה לבעבור שׂום חציצה בין משכבה ובין משכב העלמה רוזה.

כז.

... מאז הערב — מוסיפה העלמה רוזה לספר בבקר שלמחרת היום ההוא — לא ראיתי עוד את פני דודי. לא חפצתי אף לא היה בי כח לראותו. באחד הימים

כל מרצפת הרחוב". ולבסוף מלגלג עלי המשגיח ועד היום הזה לא נתן לי מנעלים חדשים.

— אל תדאגי לזה, חביבתי — עונה הוא בגודל לבב — את יודעת כי, תהלה לאל, ידי רב לי לכתוב. לכתבנותי כבר יצאו מוניטון בכל העולם. אנכי לא אנוח ולא אשקוט. אם מאמרי בעתון האידי אשר בוינה לא הרך את לבב המשגיח לחמלה עליך, אשנס את מתני אף ארים כשופר קולי ואשאג השכם ושאוג בכל העתונים האידים שבאמריקה עד אם יחרד המשגיח לקול שאגתי, ואם באונס ואם ברצון יביא לך מנעלים חדשים.

— ומה אדוני שואל ממני? — עורכת אליו בילא גיטל דבריה כמתמיהה.

— הלא כבר שמעת, הלא ידעת כי עתונאי אני. אנכי דואג למחסורי כל הפליטים היהודים. כל ישעי וכל חפצי להגן בעדם, לדרוש משפטיהם ולהצילם מיד לוחציהם, נוגשיהם, קובעיהם נפש, פוסעים על ראשיהם ועושקיהם־כח.

— חן חן לך. אבל בי לא נגע, חלילה, עד היום איש לרעה, ואינני זקוקה למגין ומציל.

— אמנם דעי לך כי לא רק עתונאי אני. אני כותב גם ספורים, רומנים וחזיונות. הא לך מכתב וקראי בו. הוא כתוב בידי עורך וינאי ובו הוא מודיעני כי אם אשלח אליו את הרומן הגדול בן ארבעה עשר החלקים, ואם ייטב בעיניו, ואם יגדיל את כמות עתונו פי שבעים ושבעה, אז ידפיסהו בחפץ לבב. עתה הנני כותב חזיון

אשר בצריפים, אברכים הולכי בטל, אוכלים ואינם עושים, מעלים במזלג שבידם כל נתח טוב ירך וכתף, באים ביום הזה מן העיר ומן הצריפים האחרים, משמר נכנס ומשמר יוצא, מתבוננים אל פני הפליטה החדשה, זאת האשה הצעירה והיפה שבאה אמש עם שתי ילדותיה אל הצריף — אבל כל מבטיהם עוברים מבילא גיטל והלאה, כמו רואה היא ואיננה יודעת מה היא רואה.

אולם הנה אברך נפלא במינו. הפנים שחרחרים, המצח נמוך, החוטם שקוע, ומשקפים כחולים על העינים הסגלגלות. גם הזקן גם השפם גלוחים ומחלפות שער הראש יורדות עד הערף; והוא נכנס שחצני אל הצריף וראשית דרכו לגשת אל האשה הצעירה, זאת הפליטה החדשה. — בתחלה נבהלה מעט בילא גיטל מפניו. על פי שפמו הגלוח חושבת היא אותו לאחד הכמרים הקתולים, אבל עד מהרה התאוששה בראותה והנה תושבי הצריף מביטים על הנכנס כעל מכירם ומיודעם מאז וגם בת צחוק של לגלוג מרפרפת על פניהם; והנה אשה זקנה וכפופת גב ממהרת לרדת מעל דרגש מושבה, צועדת אליו עקב בצד אגודל והיא מתמרמרת ברֹגז קולה:

— מה זאת עשית לי, אדוני הטוב? הנה אנכי מלאתי את ידך לכתוב על אדותי בעתונים. ואתה עוד הוספת "נופך" משלך "לתפארת המליצה" כי "בְהִקָות מי הבִצה מבעד לחורי נעלי קפאו רגלי, נדבקו לנציב־קרח. ובהנתק כפות רגלי מנציב הקרח נגרו נהרו נחלי דם ויאדימו את

כו.

בילא גיטל התהלכה כל היום ההוא בצריף כהולמת. מכל עבר ומכל פנה נגלים לעיניה מחזות חדשים. באים לאזניה קולות נשים המריבות זו את זו על אדות יַלְדָהּ של האחת שפגע בילדה של חברתה תוך כדי שעשועיהם. והנשים האלה אינן מפסיקות את קטטותיהן גם בשעה שילדיהן כבר שבו להשתעשע יחד וכבר נעשו אוהבים זה לזה. רואה היא והנה שתי נשים צעירות יושבות ומתלחשות ופיהן מלא כל דבה־רעה על אחת מבנות גילן אשר זה לפני רגעים אחדים ישבה בחברתן והן היו מפרכסות אותה, והן היו מלפפות אותה, והן היו ממטירות עליה גשם של דברי חלקות. רואה היא כנופיה של גברים היושבים במסבה ומספרים זה לזה מעשיות בשעירים המרקדים בחורבות שוממות, במתים הבאים בחצות הלילה לבושים בתכריכיהם ועטופים בטליתותיהם אל בית הכנסת הגדול להתפלל, ובנשמות ערטילאות התועות בעולם התהו ו„מתדבקות" באנשים חיים לבקש להן תקון." — ואת הכל היא רואה ואת הכל היא שומעת כבחלום חזיון לילה.

יש בתושבי הצריף אשר נגשו ואשר קרבו אליה אחד אחר להכנס עמה בדברים. אולם היא משיבה לכל אחד ואחד בסבר פנים יפות מלים בודדות שאין בהן אלא כדי לצאת ידי חובת הנמוס — ואין בהם איש אשר ישכיל ואשר יצליח להציל מפיה דברים של יש בכך.

אברכים, הללו שהיו בערי מגוריהם עוזרים למלמדי תינוקות ופה עלו לגדולה להיות למשגיחים על הפליטים

אשר השמעתי היום באזניך. שנים רבות וארוכות העיק סודי על לבבי וילחצהו ויִכבד עליו נחְשתו, ואנכי לא העליתי אותו על דל שפתי. אבל ברגע בואך אמש אל הצריפים וברגע הפגשי עמך הבריק לנגדי אחד הרשמים מרשמי פניך אשר משכני אליך כמשוך מחט־שואבת. כל הלילה שכבתי על משכבי ושנתי נדדה, אף תנומה קלה לא אחזה שמורות עיני. התבוננתי אל כל תנועות רשמי פניך, הקשבתי אל כל נשימותיך בתרדמתך העמוקה, הקשבתי רב קשב אל האנחות והגניחות שהתפרצו מלבך, בשנתך. נדמה לי כי מאזינה אנכי לספור מעשיה־איומה מחיי היגונים של אשה אמללה אשר לבה קבר לשברה. ואנכי גמרתי אמר כי את היא אותה האשה אשר לפניה אני רשאית ואני מוכרחת לשפוך את מרי שיחי לבעבור הקל במעט את לחץ לבבי... אשה נענה ונגשה יודעת אתנפש חברתה...

— ספרי נא, ספרי, עלמה רוזה! אנכי מאזינה, אנכי מקשיבה! — הגידה בילא גיטל בקול רועד.

העלמה רוזה הביטה אל השעון, והיא קפצה ממקומה והיא הגידה בחפזון:

— אנא סלחי לי, חביבתי. עוד מעט ואני העברתי את המועד. עלי למהר ולרוץ אל תוך העיר. שם עובדת אני כל היום את עבודתי על מכונת התפירה. עלי להשתכר מעט לבעבור אוכל ואשלח את משכרתי לאבותי העניים. לעת הצהרים אני שבה רק לשעה קלה אל הצריף לאכול את ארוחתי. והיה לעת ערב, כשאפנה לשוב בעוד מועד, או מחר בבקר, אוסיף ואספר לך את כל אשר היה אתי.

רעדו. ואני כבשתי את ראשי בחזה דודי, ומנוחה של אשר־אין־קץ אפפתני. — האם ארכו אלה הרגעים? אינני יודעת עד היום למצוא חשבון. אולם כשהרים דודי בשתי כפות ידיו את ראשי מעל הזהו ויתבונן אל עיני הבוערות ויגד בקול כל כך נעים וכל כך זר: „ריזה׳לה! אהבתי אליך גדולה מאהבת אב לבתו!“ אז השתמטתי בכל כחי מבין כפות ידיו, אז נרתעתי לאחורי כצרובת־אש, ואז נסתי כחץ מקשת לשוב אל מעוני, אל בית גברתי החדשה...

בילא גיטל לא הסירה אף לרגע את עיניה מעל פני הדוברת. היא התבוננה אל הרשמים המפליאים להתהפך ולבצבץ מתחת לעור פניה היבש כקלף, אל נִפּוּחַ שפתה התחתונה, אל מִלּוּא הנֹגה בעפעפיה הכהים ואל חליפות הגונים מרגע לרגע על ראשי לסתותיה הבולטות.

וזאת הדוברת, כהתמה לדבר את דבריה האחרונים, הורו פניה כשיד והיא עיפה כמעט עד להתעלף. אז תאחז בילא גיטל בידה הימנית לתמוך בה, ונותנת לה כוס מים קרים להשיב נפשה, אף מגדת בקול מלבב:

— הרגעי נא, עלמה רוזה, שובי למנוחיכי. הנשמה שבך טהורה אף טובה היא!

— את מסתכלת בי! — שבה העלמה רוזה להגיד אחרי הנפשה מעט — את משתוממת כי נערה זרה תשתולל לשפוך את כל שיחה לפני אשה שאיננה מכירתה ואיננה מיודעתה מתמול שלשום... האמיני לי כי אזן בן אדם לא הקשיבה מעולם מפי דבר מכל הדברים

וקשת רוח היא... היא נשבעת עתה בכל הקדוש לה כי מהיום והלאה תשמור עליך כעל אישון בת עינה. היום אספנו אל ביתנו משרתת חדשה. את תהי לבת לויתה של דודתך, לאחות לה, לבת־נדרה!" — הדברים האלה אשר יצאו מפיהו בקול כל כך רך וכל כך מלבב בלבלו כי לרגע את כל חושי ואהי כנפעמה וכמתעתעת. אבל עד מהרה התאוששתי ובקול בטוח השיבותי לו: "דודי! אם לאמת קרובה אני לביתך ממשפחת דודתי. בת אחיה אני. אולם מאז הכרתיך נפלאת אהבתי אליך. כמעט גדולה היא מאהבתי לאבי. ובכל זאת בו ברגע שבא לאזני קולך הרגז והנוקב בהגדך לאשתך "את תעזבי את ביתי והיא תשאר פה!" התאזר רצוני עֹז של עשת ברזל והכרתי היתה ברורה כי בביתכם לא יכירני עוד מקומי וכי חלילה לי מהשאר בו עוד אף רגע קטן. לבת ישראל, שרבת שבעה לה נפשה יראת שדי והצנע לכת בבית אבותיה ושקלטה אף ספגה אל קרבה גם ברחוב היהודים טעמי המוסר וטהרת המדות; לה כח גדול ולה איל רב להקריב את כל רגשות לבה ואת כל משאות נפשה על קדושת "שלום בית"...

את מסתכלת בי! אינני מתבישת להודות על האמת. לא כח אבנים כחו של בשר ודם. חלילה לו לבן אדם מהתברך בלבבו ומהתפאר על שקר כי עשוי הוא לבלי חת. יש אשר רוח קלה מנשבת בו והיא תפילהו למדחפות, והיא תנפצהו ככלי חרס... דודי נפל פתאם על צוארי ויחבקני וישקני. בלבבי נצתה אש יוקדת. כל יצורי גוי

להגיד לי כי עוד היום בערב בחצי השעה התשיעית יחכה לקראתי בשדרת האלונים אשר אל מול התיאטרון הפולני. זאת הסרסרת, אשה באה בימים, מבטת אלי, בספרה לי את הדברים האלה, בעינים מלאות ערמה, ובת צחוק על שפתיה. ולמראה המבטים האלה ובת־הצחוק הזאת מתגעש דמי בעורקי ופני מסתמקים עד מאחורי לבדל אזני. אבל אנכי הסבותי את פני ממנה, התאפקתי וההרשתי... בעיני „מכשפה זקנה" אשר כזאת כבודה של נערה משרתת בבית זרים נקלה הוא, ואל אלהים יודע מה היא הושבת על אדותה...

את מסתכלת בי! גמרתי בלבי לשמוע בקול דודי. הוא כבר ישב בדד על אחד הספסלים ויחכה לקראת בואי. אנכי ישבתי ממולו בפנת הקצה השני של הספסל. אז הגיד הוא בקול רך: „ריזה'לה! אביך הוא נכדו של הצדיק הרופשיצאי, זכרו לברכה. אבי אמך היה דיין בעיר רופשיץ. אנכי, תהלה לאל, עשיר. בושה היא מלפני אבותיך, מלפני ומלפני דודתך, כי את תהיי למשרתת בבית זרים." — „לעבור באמונה וליהנות מיגיע כפו לא היתה מעולם ולא תהי עד עולם כלמה לבן אדם." השיבותיו אני בבטחה. — „אבל את, ברוך השם, אינך זקוקה לכך" שב הוא להגיד „אני אוהב אותך כאהבת אב את יוצאי חלציו... את זאת לא הגדתי לך עד עתה. אבל לי נדמה כי היה לך להרגיש בלבבך את יחסי אליך... גם דודתך איננה רעת לבב. לפעמים רגזנית היא. אין זה פלא. אשה יהודיה והיא עקרה, מרת נפש

נבוכים ונפוחים לא יצליחו להעבירני על דעתי או אף להזיזני ממנה זיז כל־שהוא. דודי שב ללכת אל בית התפלה, ולא ארכו הרגעים ותצא דודתי אלי החוצה, והכרת פניה ענתה בה כי בכתה הרבה בכי... לבה רך כדונג, גם דבריה רכים. היא הביאה לי את חֻלצתי ותעזור על ידי ללבוש אותה, והיא מתחננת אלי והיא מבקשת ממני סליחה על פגעה בכבודי ועל התנהגותה עמי שלא כשורה. הן „אשה קשת רוח היא, מעתה תשנה את דרכה עמי, תטפחני אף תאמצני כבת לה. תשיאני לאיש ותרבה לי מהר ומתן.“ אבל אנכי השיבותי לה ברוח קרה: „יחונן אותך האל הטוב ברחמיו הגדולים ויברכך ברכת פרי בטן, בלבי אין כל טינה עליך. אבל מקומי איננו עוד בביתך, נערה צעירה אנכי. כחי אתי לעבוד וגם שכרי יהי נכון לפני“. — ואני עוברת את הגשר המפריד בין הפרבר פודגורש ובין העיר קרקו, ואני סרה אל בית סרסרת למְשרתות, ואני מספרת לה כי עד עתה היתה משמרתי בבית אחת הגבירות אשר בפודגורש. אינני מגדת לה כי זאת הגבירה היא דודתי. מה לה לדעת את זאת? — ואחרי שעה קטנה כבר יש לי משמרת בבית גבירה קרקואית.

באותו היום לעת ערב באה הסרסרת אלי אל המבשלה, והיא מספרת לי כי בבואה אל בית גברתי הפודגורשית לקחת את חפצי לא היתה הגבירה בביתה ולא מצאה בלתי אם את בעלה לבדו. הוא התהלך בחדרו הלוך ושוב והוא תפוש במחשבותיו. אחרי כן נגש אליה, נתן על ידה שטר בן שני כתרים, וישחר את פניה בלחש

ממשכבו בשעה השביעית בבקר". מתקצפת היא וצועקת: "אנכי לא דודתך ובעלי לא דודך הוא. נערה משרתת את בביתנו ככל המשרתות! הביטו נא אל זאת החצופה הרופשוצאית וראו! הנה בביתי שָׁמנה עבה כעגל מרבק, והיא מתהדרת והיא מתגנדרת והיא מִתְיַפָּה כבת רוזנים!" ובהגידה את הדברים האלה מתנפלת היא עלי בחרון אפה, תוקעת את צפרניה בבשר זרועי הערום, והיא צובטת וצובטת עד כי נמלא בשר זרועי חבורות שחומות־כחלחלות. ואחרי כן אוחזת היא בשער ראשי הפרוע ותולשת ממנו מלא חפניה. אז משתמטת אני מבין זרועותיה, ובבכי מר ממהרת אני לנוס החוצה. — בחוץ דממה. דודי, טרם הרחיק לכת, שומע הוא את קול בכיי והוא ישוב על עקבו. רואה הוא את החבורות השחומות־כחלחלות שעל בשר זרועי והוא מביט אלי בעינים מלאות חמלה כאב רחמן. ממהר הוא לרוץ ולבוא אל המבשלה. מוצא הוא שם את דודתי, והוא קורא בקול גדול: "את תעזבי את ביתי והיא תשאר פה! היא נערה חפה מכל פשע. מה עול מצאת בה כי תשתוללי להרבות כל היום פצעיה חנם?!" — דלת המבשלה עודנה פתוחה ואני שומעת את הדברים האלה. וכרגע היתה החלטתי גמורה לבלי לשוב בעד כל כפר ולדרוך על מפתן בית דודתי...

את מסתכלת בי! מעודי רצוני חלמיש. לא, חלילה, כי מזידה אני להתעקש או כי חטאת מרי דבקה בי. אבל כמעט שתעגני רוח מבינתי כי אין עצה אחרת לפני, אז כבר בחרתי לי את דרכי אשר אלך בה, וכל דברים

מסבות בתחבלותיה להתגולל ולהתנפל עלי, להסתולל בי ולהרבות עלי חרפות וגדופים. ולבסוף מדיחה היא את המבשלת ממשמרתה ואותי היא שולחת תחתה אל המבשלה, ושם גם שלחני ערוך ויצועי נכון לפני. — בתחלה התמרמרתי בסתר לבבי על מעשיה, ובכל זאת נשאתי בשרי בשני והחרשתי. לנערה עניה לא נאה ולא יאה להתפאר אף על דבר־אמת ולאמר „כהנית אני". ותהי יראתי האחת על פני פן יודע הדבר לאבותי והמה יתעצבו אל לבם. הן גם מבלעדי זאת יגונם לא מעט. ואנכי השכלתי עוד עשה כי במכתבי אליהם פזרתי לדודתי מלוא חפנים תהלה. — ויהי באחד הימים, בבקר השכם, בעודני שוכבת על יצועי אשר במבשלה, ומחדר המטות של דודי ודודתי בא לאזני קול קטטה עצומה. ואני שומעת כי דודתי מזכירה פעם בפעם תוך כדי קטטה את שמי לחרפה ולשנינה. אז ממהרת אני לקום ממשכבי ולשום את בגדי עלי, ובחרדה גדולה נצבת אני לפני הראי הקטן התלוי על הכותל מעל למטתי וסורקת את שער ראשי. ופתאם נאסף כל קול. דודי יצא את הבית ללכת אל בית התפלה. אולם בו ברגע נכנסה דודתי אל המבשלה ופניה נזעמים מאד. רואה היא כי אין אש על האח, והיא גוערת בִי על שאני מאחרת קום: „שערורה כזאת! באשמתי היה דודי אנוס ללכת אל בית התפלה מבלי שתית כוס חמים". מבטת אנכי אל השעון ואני רואה כי השעה שעה הששית בבקר. מצטדקת אני לאמר: „מה פשעי? ואנכי יודעת מאז כי זה דרכו של דודי לקום

מקשה, עניבה מסֻלסלה ונעלים מגוהצים. גם דודתי יפת תאר ויפת מראה היא, וגם היא לבושה כגבירה בת עיר גדולה. פאה נכרית, מגבעת וחזיה של משי בימות החול. אולם היא אשה רשלנית, מתרפה בכל מעשיה. איננה מסוגלת אף לקשור שרוך נעלה כהוגן. גם לזהירותה היתרה בדיני איסור והתר חסר אותו טוב־הטעם המוסיף לוית חן לאשה חרוצה. הן אמי גם היא שומרת מצוה לכל פרטיה — בזה לית מאן דפליג — נודעת היא בעירתנו לאשה צדקניה. אבל זאת תפארתה של יהודיה העושה בחפץ כפיה כי תשים קו לצו וגם באהל־צניעותה נודף ריח מור ואהלות וכל ראשי בשמים...

את מסתכלת בי! מעודי אינני מוצאת חפצי בחבוק ידים. בבית אבותי תרגלתי לכל עבודה ולכל מלאכה. בלי עין־הרע ילדים הרבה. אמי יושבת כל היום בחנות, משרתת אין בבית, ואנכי הבת הבכירה... ובכן גם בבֹאי אל בית דודתי נמצאתי ללא בקשוני. תַּרְתִּי אחר כל מלאכת כפים. מאחה אני את הקרעים שבפוזמקאות, מטליאה אני את הכתנות ואת הבגדים הצריכים תיקון, אף מנקה אני את האבק מעל הרהיטים. ובאין עבודה בבית נכנסה אני לפרקים גם אל המבשלה להיות לעוזרת למבשלת בכל אפִיה ובכל בישול. — מתבונן דודי אל מעשי ידי והוא מגיד פעם תהלתי באזני דודתי. אז — נהפכה פתאם דודתי ותהי לאחרת. אני לה לאהבה תמימה ושלמה והיא לי לאיבה ומשטמה. אנכי מתרפקת עליה והיא דוחה אותי בשתי ידיה. כל היום מתהפכת היא

בממכר הסחורה אשר בחנותה. פרנסתם אמנם אינה מצויה בְרֶוַח כל כך גדול, אבל הבית ביתם והחנות חנותם. הבית והחנות היו להם לנחלה מאבי אמי. בכל ימות החול המה מקמצים במאכל ובמשתה, אבל בשבתות וימים טובים שלחננו מלא דשן. לפרקים קוראים ליום השבת או ליום מועד אורח הגון לאכול אתנו לחם. אבותי כבר התלחשו על אדותי וכבר החלו לקבוץ על יד על יד מעט כסף להיותֿ לי לנדוניה. אולם הנה חלתה אמי מחלה אנושה. הרופאים ובית המרקחת מריקים את הפרוטה האחרונה מכיסם. והנה לפתע פתאום פרצה, באחד מערבי השבתות, אחר הצהרים, שרפה בעיר. ביתנו וחנותנו היו למאכלת אש. נשארנו כמעט בעירום ובחֹסר כלֿ. הילדים רכים, אנכי הבת הבכירה בבית אבותי. נועצים המה להביא אותי אל בית דודתי העשירה, אחות אבי, אשר בעיר פודגורש הסמוכה לקרקו. אבי מְלַוֵנִי בדרכי. דודתי שְׂמֵחָה לקראתי. „למי כל עמלה? חשוכת־בנים היא ומי יודע אם עוד יפקוד ה' אותה. היא השתוקקה זה כבר לאסוף אחת מקרובותיה אל ביתה ולאמצנה כבת לה". — דבר־בואי רצוי גם לדודי. זה חפצו מאז כי דודתי לא תהי גלמודה.

דודי הוא איש כבן ארבעים שנה. איש אשר גם תאר גם הדר לו, וכל יודעי דרכיו קוראים לו מכובד. עודנו נמנה את היהודים החרדים שומרי מצוה. אולם מתהדר הוא בתלבשתו כּבֶן עיר גדולה. פאות קצרות, זקן עשוי עגול, כובע גבוה תבנית אִצְטְוָנָה, צוארון מעשה

— ומה הוא השם אשר בו תִקָרְאִי את?

— קוראים לי: הנערה האנטברפונאית.

— אנטברפונאית? הֲ! ממדינה מאד רחוקה את באת... ומה הוא השם אשר בו נקראת עד בואך אל הצריפים?

— באנטברפן קראו לי: העלמה רוזה. אבל בהיותי בביתי, בעודני בבית אבותי, אשר בעיר רופשיץ, קראו לי: ריזה׳לה.

לבילא גיטל רָוַח מעט. הן עתה יודעת היא אל נכון כי נערה אנטברפונאית ואף רופשיצאית איננה מכירה אותה מתמול שלשום, וכל אשר עבר עליה עד היום הזה נסתר ממנה.

— את מסתכלת בי! — אומרת העלמה רוזה אחרי רגע קטן — את משתוממת על גלגוליה של נערה יהודיה מעיר רופשיץ אשר בגליציה אל העיר אנטברפן אשר בבלגיה ומעיר אנטברפן אל הצריפים הפוהרליצאים אשר במורביה. האמיני לי כי בת־ישראל עניה מקֻלעת היא, בעודה בחייה, ב״כף הקלע״ מקצה התבל ועד קצהו. מלאכי חבלה באים וסוחבים אותה סחוב והשלך אל מוקדי התפת אשר בתבל הגדולה. — את מסתכלת בי! היה לך להכיר אותי בהיותי בבית אבותי ואנכי אז בת חמש עשרה שנה. כפורחת עליתי. שושנה באבה. אבותי לא נֶהֱנוּ מימיהם בעושר. אבל חייהם, חיי שלוה, חיים של קורת רוח. אבי ירא־שמים, למדן, אחד מחסידי הצדיק הבלזאי, מאריך בתפלתו אף הוגה בתורה. בכל זאת בימי השוק היה עוזר על יד אמי כמעט מן הבקר ועד הערב

ומראה פשתן־צהבהב להן, לעיניה, אשר בטרם בקר הפיצו זקים, מראה אמוץ־כהה, וכמו הועם נגהן. חוטמה ארוך וכפוף. שפתיה כחלחלות. ושפתה התחתונה עבה היא הרבה מן העליונה. — וזאת השפה התחתונה בעביה היא האחת המטביעה על כל פניה את החותם של תאותה הכבושה לחיים.

לבב בילא גיטל מתעורר לחמלה על שכנתה ונפשה כמהה למשוך אותה גם חסד גם חנינה. הן הכרת פניה תתן אותותיה אותות כי — נענה ונגשה היא.

ואותה השכנה לא תנוח ולא תשקוט. אחרי גמר השתיה שבה היא ומוליכה את שתי הילדות אל חדר הרחצה. שם חופפת אף סורקת היא את שערות ראשיהן, קולעת את שערות רחל׳ה לצמה דקה וארוכה, ואת שערותיה של דבורה׳לה אוגדת היא למקלעת־סל על קדקדה. והיא מלטפת את מצחיהן ואת פניהן בחנינה רבה כאשר תחונן אם רחמניה את בתה יחידתה — והיא משיבה אותן אל הצריף. מביאה אותן לפני אמן, ובבת־צחוק של נחת היא אומרת: הא לך, אשה בלוכובאית, את שתי ילדותיך, ילדות השעשועים.

בילא גיטל מביטה בפניה כמשתוממת.

— אי מזה כבר נודע לך כי בלוכובאית אני?

— בה בשעה שאחד הפליטים יובא אל הצריפים רושמים בספר את שמו ושם משפחתו ואת שם המקום שיצא משם. וכל אחד ואחד נקרא פה בצריפים על שם עיר מגורו.

אלה אל השלחן הארוך אשר בתוך הצריף ואלה שבים לשבת על דרגשיהם, וכלם לוגמים בזהירות לגימה אחרי לגימה את שקוייהם הרותחים, ופניהם מסתמקים. — הגברים והנערים הגדולים, שטרם התפללו תפלת השחרית שותים את הקהוה כמו שהיא, בלי כל מאכל אשר יאכל. והנשים ממהרות אף מאיצות בילדיהן לברך ברכת הבקר, ונותנת אל כוסות הקהוה אשר להן ואל כוסות החלב אשר לילדיהן פתותים מן הלחם, אשר כל משפחה ומשפחה קבלה בבקר בבקר, במבשלה, את חלקה, במשקל, לפי מכסת נפשותיה.

שכנתה של בילא גיטל זריזה מקדימה לשום את בגדיה עליה. עוזרת על יד בילא גיטל להלביש את ילדותיה. מחזקת בידי שתי הילדות, מוליכה אותן אחת לימינה ואחת לשמאלה אל החדר שבו מִקְלַחַת־הַמַּיִם, רוחצת את ידיה ואת פניה ואת ידי הילדות ופניהן. — ועוד טרם הספיקה בילא גיטל לחשוב לדעת את המעשה אשר שכניה עושים ואת המעשה אשר עליה לעשות כבר שבה אותה השכנה מן המבשלה ושתי כפות ידיה מלאות קדרות ממולאות, לה ולבילא גיטל קהוה מהולה בחלב, ולילדותיה חלב כמו שהוא. גם חלקת הלחם לה וחלקת הלחם לבילא גיטל ולילדותיה.

זה עתה נמצאה לבילא גיטל שעת הכושר לחזות בשכנתה ולראותה כמו שהיא. והנה היא אשה כבת שלשים שנה והיא גבוהה ורזה עד למאד. לַחֲטוּב־גֵוָהּ כמעט חסרה תבנית אשה. שערות ראשה דקות ושדופות,

כולם מלובשים תלבשת מוזרה אשר לא כמדם ולא כערכם. הנה נער כבן שתים עשרה שנה שחום הפנים ושחרחר השער שפאותיו הארוכות מסֻלסלות תלתלים, והוא לבוש מכנסים קצרים ורחבים האחוזים מסביב למתניו במטלית של אבנט אביו שעל אחד מקצותיו עוד נשאר שריד של תלתל משוזר. והוא עטוי חזיה של חַיָל מראה תכלת וכפתורי נחשת קלל נוצצים עליה. והוא עטוף מעיל קצר וצר העשוי לנערים כתבנית המעילים אשר למלחי האניות. והנה ילדה כבת שמנה שנים שעיניה תרוטות והשערות הלבנות שעל ראשה מדֻבללות. והיא עטויה חֻלצה אדומה שכפתורי־משי גדולים ושחורים עליה. והיא לבושה שמלה רחבה וירוקה. ועל רגליה פֻזמקי־משי המלאים נקבים נקבים וסנדלים של עור מבהיק המטולאים טלאי על גבי טלאי.

אבי המשפחה נותן את ידו אל תחת הדרגש, מוציא משם קיתון של מים טהורים, שעל אזנו תלוי כלי־רחץ האחוז בשרשרת ארוכה, וקערה גדולה המצופה זכוכית מבית ומחוץ, ונוטל שלש פעמים את ראשי אצבעות ידיו. וכמעשהו עושה גם אשתו לה ולילדיה, בזה אחר זה.

אברך חִוֵר־הפנים פותח את דלת הצריף, קורא בקול דק: „הקהוה מבושלה היא!" ועד ארגיעה הוא נעלם ואיננו.

כל יושבי הצריף נחפזים, איש איש חוטף את קדרתו הריקה וממהר לבוא אל המבשלה. ועד מהרה המה שבים ובידיהם קדרות ממולאות קהוה מהולה בחלב לגדולים וקדרות ממולאות חלב כמו שהוא לקטנים. אז מסבים

להשׂ, קולות של ניע, של כיח ושל שיעול, וקולות־בכי דקים של ילדים בהקיצם משנתם.

יש בדרגשים, אשר ממעל להם, על כלונסאות של עץ האחוזים בקיר, תלוי ויורד מעיל ארוך של גבר או שמלת אשה או סדין רחב לסוכך על אותו הדרגש מסביב לו כאותו המסך אשר מסביב למטת היולדת.

הדרגשים האלה נועדים למשכב משפחה ומשפחה לבדה.

ומאחורי המסך לדרגש־משפחה אשר־כזה, אל מול יצועה של בילא גיטל, כבר נשמעים פרכוס הגופים ורשרוש הבגדים בהלבשם. אחרי רגעים מעטים מגיח מאחורי אותו המסך איש יהודי גבה קומה ורחב כתפים. פאות ראשו וזקנו משֻׂרבבים. על קדקדו כפה ירוקה הבלה מרוב ימים. את מכנסיו ממעל מקיפה אף מאחזת רצועה צרה של עור. והוא לובש חזיה עבה ובלה אשר מבין מִפְלְשֵׂי־פְּצָלֶיהָ כבר נראים קטעים כהים של מוֹךְ מְמֻעָךְ. ואחרי אותו היהודי מגיחה מאחורי המסך אשה גוצה ודקת בשר, כבת ארבעים שנה. על קדקדה, גלוח-השער, מטפחת ששני קצותיה קשורים מבעוד לילה אל מול מצחה ותבניתה תבנית מצנפת־תינוק. ועל שמלת־פשתה־ עבה היא לבושה חולצה רחבה, חולצת־משי שחור, קצוצת שולי שַׁרְוֻלֶיהָ המפולשים. — זאת החֻלצה הנתונה לה מידי „גבירה" גבהת קומה ובריאת בשר. ואחרי זה הגבר וזאת האשה מגיחים זה אחר זה נערים ונערות ילדים וילדות השונים במספר שנותיהם ובגודל קומתם. וכמעט

אחרי רגע מלטפת אותה השכנה באצבעותיה הרזות את הזרוע החשופה של בילא גיטל, ובלטיפותיה אלה מרמזת היא לה את עצתה ואת בקשתה כי תשוב ותשכב על יצועה. ואחרי כן עושה אותה השכנה כן בערמה להקריב לאט לאט את משכבה אל משכב בילא גיטל עד אם זרוע בזרוע נגעו ועד אם תתרפק עליה. — וכמו תאמר אותה השכנה לטבול את עצמותיה היבשות בְּחַמֵּי־הַבָּשָׂר של גוף בריא ושמן.

אותה החכיבות הפתאומית של אשה זרה לה חידה היא בעיני בילא גיטל. לא תדע אבל — גם לא תבקש פתרונים לה. אל פניה היא מתבוננת, והיא רואה את עדנת החסד ואת רוך החמלה אשר ילינו בם — והיא מרגשת כי גם לבה חם בקרבה, כי גם נפשה מתענגת ענג־סתרים, ענג לא תדע שחרו.

כה.

עם הנץ החמה, כשחדרו מבעד החלונות הקטנים שבשפולי הגג זהרורי אור הבקר, קמה בכל פנות הצריף המולה חרישית ההולכת הלוך וחזקה מרגע לרגע. מן המבשלה באו לאזן קשבת גם השריקות הדקות היוצאות מקלחת רותחת גם קשקוש הכפות המנערים את התבשיל.

עוד מעט וכמעט כל הדרגשים אשר מתחת ואשר ממעל חורקים תחת הישנים בהתעוררם מתרדמתם. ועוד מעט ומעברים שונים נשמעים קולות של צפצוף והגה־

במערכה דרגשי־עץ לאורך הקיר ועל כל דרגש ודרגש שמונה מצעים למשכב לילה; והיא רואה והנה גם על הקורות, המבריחות את הצריף לאורך הכתלים מן הקצה אל הקצה, מסֻדרים דרגשים כאלה העשוים כמתכנתם. וכל הדרגשים אשר מתחת ואשר ממעל מלאים עתה גופי־אדם. ולאזניה יבאו גם מן הדרגשים אשר מתחת וגם מן הדרגשים אשר ממעל קולות מקולות שונים, קולות של נחרה כבדה וקולות של נשימות קלות. וביניהם מצלצל גם שחוק דממה דקה של ילדים החולמים את חלומותיהם הנעימים.

כמעט שבילא גיטל מרגשת בו ברגע בנפשה כעין יראת הכבוד מיוחדה במינה לרוממות הַשֵּׁנָה ולכחה הגדול על המון אדם אשר כזה.

היא פונה אל ימין משכבה, מתבוננת אל פני שתי ילדותיה הישנות, רואה כי בת־שחוק נעימה חופפת על שפתיהן, רואה והנה לחייהן הסתמקו בחום משכבותיהן, והיא מניחה את כף ידה כמרפרפת על מצחה של כל אחת ואחת. ואז אחרי הֻודעה כי ראשיהן לא־חמימים משתרעת גם על פניה בת־צחוק קלה שיש בה דממת השקט של נַחַת־אֵם.

היא תשוב ותפנה אל שמאל משכבה והיא רואה כי שכנתה יושבת גם היא הציה ערומה על יצועה — והיא משתוממת לראות את אותם המבטים השנונים שאותה השכנה נועצת במחשוף חציו העליון של גופה, שלא הספיקה לכסות אותו כל צרכו.

בילא גיטל מתהפכת על יצועה מצדה הימני אל צדה השמאלי. אין נפשה אל אותו הַנֹגַה־הַמַגֶה, היא אומרת לכסות גם את פניה בשמיכת השער. אולי עוד תשוב התנומה לאחוז את שמורות עיניה והיא תנוח והיא תישן עד אור הבקר. אולם ברגע התהפכה על יצועה נפגשו עיניה בעיני אשה השוכבת בקרבתה על המצע אשר לשמאלה. והעינים האלה, הגדולות והפתוחות לרוָחה, נשקפות מפנים ארוכים וצמוקים; והעינים האלה עינים עגבניות הן ומתיזות אליה זיקי געגועים גדולים וחזקים. נוגה הברק של אותן העינים שוחק לעמתה, מלבב אף מלפף את פניה בחבה יתרה. ולמראהו תבא בלבה נחת לא־שְׁעָרַתָּה־מימיה. אז תתקפנה תשוקה עזה לבוא בדברים עם זאת השכנה החביבה והזרה לה. אולם השכנה משימה את שתי אצבעותיה התיכונות על מפתח שפתיה, מצליפה את ידה על כל סביביה אחת לכאן ואחת להתם, אף עוצמת לרגע את שמורות עיניה. וכמו תאמר לה: לעת כזאת השתיקה יפה. כל השכנים והשכנות עודם נרדמים ואין לאיש הרשות להפריעם ממנוחתם.

בילא גיטל, בבואה אמש אל הצריף, התנפלה עד מהרה על משכבה והיא עיפה והיא נרדמה. לא היה לבה פנוי אף לראות לדעת את אשר מסביב לה. וזה עתה, כשנתנה לה שכנתה אות ורמז על אדות הישנים במסבתה, היתה מרימה את ראשה מעל הכר והיתה מזדקפת מעט להביט סביבה. היא רואה והנה כן אל הקיר אשר לימין דרגש־יצועה ולשמאלו וכן אל הקיר אשר ממולה מסֻדרים

כד.

ביום שושן פורים, בטרם בקר, כשהקיצה בילא גיטל באחד הצריפים שבעיר פוהרליץ, משנתה, היתה כמתעתעת. הנה היא שוכבת על דרגש רחב עשוי דפי־עץ. הכר אשר מראשותיה ממולא קש. יצועה מֻרפד על שק ממולא תבן. והכסת שעליה היא שְׂמִיכָה־שְׂעִירָה.—והנה על המצע שלימינה שוכבות שתי ילדותיה.

עודנה נמה ולא־נמה שולחת היא את ידה הימנית מתחת לשמיכת השער שעל משכב ילדותיה, ממששת בכפה את המצע אשר מתחתן. פוגעת בגבעול של תבן הנדחק לצאת דרך סדקי השק וכבר שולח הוא את עוקצו החד בבשר גופה של דבורה'לה בתה, והיא ממהרת למעוך אותו הָדֵק וָרַכֵּךְ בין אצבעותיה.

מבעד לחלונות הקטנים אשר בשפולי הגג חודרים קוי אור אפורים אל תוך הצריף. כמו יצאו אלה הקוים מאגן של סהר עיף ויגע־כח, והיו נתקלים בדרך מהלכם בפתותי השלג הפורחים באויר, ועד הדחקם דרך הזגוגיות ששוליהן מכוסים כפור ועד הכנסם אל הצריף כהה מראיהם. ונגהם מפרכס כפתילה ששלהבתה גוססת. והוא מפיל „חרדתו" על כל סביביו.

שנים, גם אב גם אם. — והיא מוציאה את חמשה עשר הכתרים מידי ילדותיה להשיבם אל ידי אותה האשה הצעירה.

נסוגה האשה הצעירה מעט אחור וקופצת את ידיה לבלי קחת את הכסף בחזרה. משתרבבים בקרב בילא גיטל כל חושיה. ממהרת היא לתת, לעיני האשה הצעירה, את כל הכסף מתת־נדבה לאותו היהודי, חד־הזקן, היושב ממולה.

רועדים גבות עיניו של אותו היהודי מגיל. ממהר הוא למסור את „אוצר הכסף" ליד אשתו המסרבלה ותפוחת-הפנים. מונה אותה היהודיה את הכתרים אחד לאחד למצוא חשבון — ובילא גיטל מְסַבָּה את פניה אל החלון ומציצה אל השדות השוממים והיערות העזובים החולפים לנגד עיניה כצללים.

אל ביתה תאפה מאפה ככרי לחם מלוא התנור ותחלקם לעניים — והיא שולחת את יד ימינה לאחוריה, נוטלת את מחצית הככר להניחהו מלפניה, בפנת מושבה אשר אל החלון, ופורסת מן הלחם שתי פרוסות לתתן לילדותיה.

מתגנבים האברך ואשתו הצעירה, שהתרועעו אמש אתה, להתבונן אליה מרחוק. רואים המה את הטפות הנושרות מעיניה המלאות דמע ומטפטפות תכופות זו אחר זו על פת הלחם שבידה.

שומעת בילא גיטל לחישה דקה מאחורי ספסל מושבה. עוברת חלחלה בכל יצורי גוה.

מתקרבת האשה הצעירה מדאתמול אל רחל׳ה ואל דבורה׳לה, מלטפת את לחייהן ומעמידה את פניה כאלו תאמר לחדש את שעשועיה עמהן. נותנת היא תוך כדי שעשועיה לרחל׳ה עשרה כתרים ולדבורה׳לה חמשה כתרים. והיא מבקשת וחוזרת ומבקשת כי במחיר הכסף תקנינה למו איזה דבר־חפץ להיות להן למזכרת־שעשועים ולא תשכחנה את רעותן הגדולה שהתענגה בחברתן על שכל מליהן.

רואה בילא גיטל את מעשי אותה האשה הצעירה, מלבינים פניה. מרטטים גם נחירי אפה גם שפתיה. ממלטות עיניה כידודי אש־זרה. ובכל זאת מתאמצת היא להבליג על כעס לבבה והיא אומרת: מאה פעמים ואחת אבקש ממך סליחה, חביבתי. את לא תדעי מי ומה אני ואנכי אינני יודעת מי ומה את. אבל דעי נא כי תהלה לאל אין בנותי זקוקות למתנת זרים. יש להן, עד מאה

לו עין חודרת. הוא כבר היה סוקר את חבילת חפציה וידע כי פה „אין מקום לגבות". דומה כאלו אחת „משלנו" היא.

בכל זאת היה אותו היהודי משתוקק מאד לדעת מי היא ומה היא, אי מזה היא באה ולאן היא נוסעת. אבל דא עקא. פניה מוסבים אל החלון, מציצה בפנים עצובים ונוגים אל השדות השוממים ואל היערות העזובים העוברים לנגד עיניה — ואל כל שאלות פיהו לא תשעה.

נכנס מנהל המסע. מביא הוא בידו ככרי לחם גדולים לחלקם בין משפחות הפליטים העניים. נותן הוא ככר אחד למשפחה בת נפשות רבות וככר אחד לשתי משפחות קטנות. אז נותן הוא גם על יד האשה היהודיה היושבת אל מול בילא גיטל ככר אחד והוא מורה באצבעו על האשה שפניה מוסבים אל החלון לאמר: הפרישי נא גם לה מחצית הככר. מנתחת אותה היהודיה את הככר לחצאים, נוטלת היא לעצמה את הנתח הגדול וממהרת להצפינהו בחיקה מתחת לסנורה ואת הנתח הקטן מניחה היא על הספסל שממולה על יד בילא גיטל.

ובילא גיטל אף על פי שפניה מוסבים יודעת היא את כל הנעשה מאחוריה, והדם מתגעש בעורקיה וכמו כלו מתמר ועולה אל פניה. והיא נושכת שפתה התחתונה בשניה: הגם היא תאכל לחם נדבה, לחם הקלוקל, לחם העצבים?!... זאת נחמתה האחת כי איש מן היושבים מאחורי ספסל מושבה לא ראה את כל הנעשה... ילדותיה רעבות ללחם... נודרת היא בלבה נדר כי בשובה בשלום

נבדלו כמו מאליהם לשבת „שבת אחים גם יחד" על הספסלים שמאחורי מושביהם של הפליטים העניים.

על הספסל אשר אל מול מושבה ומושב ילדותיה יושבת עתה משפחה בת שלש נפשות, גבר ואשה ונער. הגבר גבר יהודי נמוך־קומה, דק־בשר וחד־זקן, האשה מסֻרבלה ותפוחת־הפנים, והנער נער כבן שתים עשרה שנה שכתפיו רחבות, פניו סגלגלים, פאות ראשו ארוכות ועיניו תרוטות.

את מספר המטבעות אשר נתן האברך בסתר לאותו היהודי מסר הוא ליד אשתו. והיא היתה ממהרת למנות אותן, ופניה התעותו: מספרן לא רב הוא. נפשה לא תשבע מהן. היא לא תאמר הון. — אז קם בעלה ממושבו, לבש צורה של תחנונים, ובה בצורה סבב על כל אחד ואחד מיושבי התא ויספר לאיש ואיש על אדות „הנכסים הגדולים שהוא ירד מהם": בעיר מושבו, עיר רימנוב, היה קונה בשוק גם ביצים גם עופות וגם שקי־תבואה, ובממכרם השתכר דַיו. פרנסתו היתה מצויה בְרֶוַח ולא בצמצום, וגם הותיר ממנה כסף להיות לשכר־למוד בעד בנו הנער. אולם לפתע פתאם התנפלו הקוזקים על ביתו ויגזלו את כל רכושו ויציגוהו ככלי ריק, ורק בעמל רב הציל את נפשו ואת נפשות אשתו ובנו יחידו. — ואחרי גמרו את ספורו היה נותן עיניו בכף ידו של כל שומע וכמו יאמר: עתה כבר שמעתם וכבר יודעים אתם כי אנכי אינני כיתר הקבצנים. לי מגיע עודף.

ואל בילא גיטל לא קרב אף לא נגש אותו היהודי.

גיטל נבוכה. שלא מרצונה ולא מדעתה נותנת היא את ידה אל כיס בגדה, ובפניה משתנים הגונים, ולשונה מגמגמת מלים בודדות: "מטבעות קטנות... מטבעות גדולות..."

האברך מצטחק. — הוא כבר יודע את נפשות אותם הבריות. כשהם אומרים לקפוץ את ידיהם מתת מבקשים אמתלה כי אין בכיסם מטבעות קטנות.

ובילא גיטל יושבת על מושבה כנדהמה. לאשה הנכרית אשר הביאה היום בבקר מים קרים אל התא, נתנה את שתי האגורות האחרונות שהיו בכיסה... עתה נזכרת היא כי אמנם יש עוד בצקלונה מעט חמאה ומעט מרקחת שזופים. אבל הלחם אזל... לנפשה לא תדאג הרבה. אבל — ילדותיה. כעבור שעה קלה תרעבנה עוד הפעם ללחם. אם, חלילה, תארך עוד הנסיעה אז תאבד כל עצה... בחבילתה נמצאת עוד מטפחת ראשה, מטפחת של משי לבן. פה בתא מתבישת היא למכור אותה... אלו היתה מוכרת אותה עוד בהיותה בעיר מונקטש כי עתה לא העטתה על נפשה אותה הכלמה בגשת אליה האברך לבקש ממנה נדבה, וגם — עוד היה נשאר לה מעט כסף לקנות פת לחם לילדותיה.

לחץ לבבה מתגבר עד להתחמץ ועד לְהִכָּוֵץ.

וכמו גם גורלה מתקומם לה. בלי כל מחשבה תחלה כן מצדה וכן מצד אחרים נפל חבלה לשבת בתוך המשפחות העניות שנדחקו אל התא. — ה"גם־פליטים"

הנועדה להם. רק התא שבו יושבות בילא גיטל וילדותיה נועד לבוא אל העיר פוהרליץ אשר במורביה.

כנוח הרכבת אצל תחנת העיר אוסטראה שבמורביה הכניס מנהל המסע אל אותו התא שש משפחות עניות אשר גם עליהן יצאה הגזרה להשלח אל הצריפים שבעיר פוהרליץ. ועם כניסת שש המשפחות העניות אל התא של ה„גם-פליטים" נכנסה גם ענגה כבדה להאפיל בצלה כל פנים. וכמו נתמלא פתאם כל האויר אשר בתא מחמצת־מרירית.

עד מהרה התעורר אותו האברך שהיה מבדח אמש בחצות הלילה את דעתה של אשת חברו ואת דעתה של בילא גיטל, אשת-סודה, ובמחו הבריקה מחשבה חדשה:

— הן היום יום חג הפורים. ל„משלוח - מנות" אין הזמן ואין המקום מוכשרים. נצא נא ידי חובתנו במשלוח „מתנות לאביונים".

והוא מוציא את מטפחתו הלבנה מאמתחת בגדו, והוא מחזיר על כל בני חבורתו. ובהקבץ סכום לא מעט נותן הוא לכל משפחה ומשפחה ממשפחות הפליטים האביונים את חלקה לפי מכסת נפשותיה.— והשמים אשר מעל לראשי ה„גם־פליטים" הטהרו פתאם. האויר המחניק אשר בתא הזדכך מעט. הדעת כי הם הם ה„נותנים לאחרים" הרגיעה את לבם ותחדש בקרבם את רוחם כקדם.

אז בהלוך אותו האברך לקבץ את המתנות לאביונים נגש גם אל בילא גיטל לבקש ממנה נדבת ידה. ובילא

ואשתו הצעירה, זוקף את ראשו מאחורי הספסל, מרכין את חצי גופו ממעל למסגרת, כשהוא כורע ברך על ספסל מושבו, חומד לצון לו על „סודותיהן" של נשים, מעמיד את שפתיו לחקות את השיחה שבין שתי נשים צעירות באמור האחת להראות לרעותה כי היא יותר חרוצה ויותר מלֻמדה בנסיונותיה, ובשנן האחת לחברתה את פרקה „בהדלקת הנרות והפרשת החלה".

ליצנותו של אותו האברך נשמעת לשני פנים. אין המקרא יוצא מידי פשוטו אבל גם הדרשה תִּדָּרֵש. גם בעלה של האשה הצעירה מוסיף נופך משלו. הוא ממלא אחרי דברי חברו משום „דרוש וקבל שכר" והוא זורה עליהם מעט פלפלא חריפתא להוסיף גירוי.

האשה הצעירה שוחקת מלוא פיה ומלוא לבה, וגם בילא גיטל — נותנת קולה בשחוק.

גם הפנס הקטן שבתקרת אותו התא, אף אם לפי ראות עין דומה הוא לאותו הפנס של התא אשר ברכבת הקודמת, בכל זאת כמו יגדל פה אורו וכמו שלהבתו יותר מהבהבת ויותר מזהירה.

כג.

ביום חג הפורים, לפני הצהרים, כבר נודע לכל הפליטים מקום מקלטם. בדרך במסעה, בהגיע הרכבת אל התחנות השונות, כבר עזבו רבים מן הפליטים את תאי מושבם להשלח איש איש ומשפחה משפחה אל העיר

והתא יְמָלֵא שחוק.

שם בפנה, אצל אחד החלונות, עומד בחור מתהדר בתלבשתו ומתיפה בכל ניד שפתיו, ובקרבתו עומדת בתולה שעיניה יפות. התודעו זה אל זו וזו אל זה היום בבקר. ועתה המה מצפצפים בחשאי אף צוחקים בקול חבוי. עינים בעינים נפגשו ונפש בנפש נשקו. הקשר אמיץ כמו כבר כרתו ברית־אהבים זה שנים אין מספר.

האברך ואשתו הצעירה היושבים נכח בילא גיטל בוחרים למו מושב לימינה. לילדים משפט הבכורה. הם נועצו לפנות את מקומם להיות לשתי הילדות למשכב לילה.

האשה הצעירה, מבלי שאול את פי שכנתה מי ומה היא ומבלי הגד לשכנתה מי ומה היא, נכנסה עמה בדברים. בתחלה לא היתה השיחה בלתי אם לשם שיחה בלבד. אולם לאט לאט היתה למלבבת, וחוטים בחוטים נאחזים, נארגים ומסתבכים עד הקשרם לאחוה־הדדית. וכשהתפרצה תוך כדי שיחה, שלא מרצונה, אנחה חשאית מלבה של בילא גיטל, כבר הושבת לה האשה הצעירה לחובה לדבר אליה נחומים: אם יש לאשה שתי ילדות טובות ויפות כמו אלה, ואם האשה הזאת עודנה רכה ועדינה, צעירה ויפה, חלילה לה מהתעצב אל לבה. תניס מפניה כל יגון וכל אנחה. את הגניחות ואת היבבות נניח לסבתות המוזרות בלבנה להתגדר בהן. ואם גם באו לנו עתה ימים אשר אין לנו חפץ בהם, הלא יש לנו אל טוב ומטיב, אל חנון ורחום. הוא יאבה והוא יחיש ימהר לחבוש לעצבותינו.

אחד האברכים, מודע ומכיר מאז לאותו האברך

על הספסל אשר אל מול מושב בילא גיטל וילדותיה יושב אברך, וחברתו אשת בריתו לימינו. בין האברך וזוגתו נודעת חבה יתרה. יש לשער כי עוד לא כלו להם חדשים הרבה אחרי חתונתם. פעם בפעם מלחש האברך באזני אשתו הצעירה איזה דבר־סתר והיא מצטחקת ופניה נוהרים או כי גם שוחקת היא בקול עצור.

כנראה כבר רואה האשה הצעירה אותותיה אותות כי עקרה לא תהי עוד. וכשראה בעלה את שתי ילדותיה של בילא גיטל הודף מַרפק זרועו הימנית הדיפה קלה אל צדה השמאלי, קורץ לה בעיניו השוחקות, וכמו יאמר לה: ראי נא ראי. כדאית היא דמות דיוקנן של שתי הילדות האלה שתסתכלי אף תנעצי עיניך בה. סגולה היא לצורת העובר במעי אמו.

פני האשה הצעירה מתכרכמים מעט. אולם כעבור רגע מתקרבת היא אל רחל׳ה ואל דבורה׳לה, מלטפת את לחייהן, נותנת להן ממתקי־נפת, אף פותחת היא בשיחה נאותה לילדים, והיא מתענגת מאד למשמע תשובות פיהן המלאות גם טוב-טעם גם תום־ילדות.

פתאם נָדַמּוּ כל שיחה וכל וכוח שיש בהם כובד ראש. הנוסעים נזכרו כי ליל חג הפורים הלילה הזה. החלו במלי דבדיחותא לפורים, חמדו למו דברי לצון המבסמים את שומעיהם עד שאינם יודעים ואינם רוצים עוד לדעת להבחין בין אלה אשר כמשי דקים ובין אלה העבים כשקים.

ואותותיה לא יִנכרו כי בת אמידים היא, ולה שתי ילדות יפות — ומה מהם יהלוך אם תבא גם היא לשבת בחברתם?

ואין בהם אשר ישעה ואשר יפנה אליה. המה מאריכים את שיחותיהם כמלפנים. המה משוחחים על אדות ענינים העומדים ברומה של הפוליטיקה, על אדות הסכסוכים שבין שאר הממלכות העומדות לעת כזאת מנגד ורוח קל כי יפוח יַשֵּׁב בגחלים הבוערות מתחת לאפר הכהה אף יתיז את נצוציהן על בתיהן והאש תאחז בכל פנותיהם; והמה משוחחים על אדות שאלות רבות העומדות להפתר אחרי המלחמה. גם יש בתא כנופיה מיוחדה המתוכחת על אדות השפעתה של מלחמת העולם על האמנות ועל הספרות, על הסוציליות ועל הציונות, על ועל...

בילא גיטל אמנם מרגשת בנפשה כי כמו בודדה וכמו זרה נחשבה בחבורה זו, בכל זאת נעים לה מושבה בין אנשים החפצים חיים ואינם נותנים לכל דאגה לחרוש על גביהם ולהכריעם תחתה.

וזה כחם לפנים שוחקים לגרש את העננים מעל כל הקרב אליהם.

בילא גיטל יושבת על מושבה ואזניה קשובות אל השיחות ואל הוכוחים. יש בהם מבטאים שאיננה מבינה אותם על בורים. זקוקה היא להעמיק חשוב. אבל — אין דבר. גם מֹחה איננו אטום, ובהפתח בו סדק כחודו של מחט סופג הוא אל קרבו הרבה הרבה מן המשמנים ומסננם ומטגנם על פי דרכו. — כי על כן זה דרכה מאז שעשועים לה לשמוע אל כל שיחה נאה של תלמידי חכמים.

ובגדיהם בגדים נאים ונקיים. גם צוארונים לבנים מעשה־מקשה להם ועניבות משֻזרות פרחים חופפות על חזיהם.

אלה המה „גם־פליטים". באו אל בית הנתיבות אשר בעיר מונקטש לקנות כרטיסי-מסע ולעשות דרכם ברכבת העוברת דרך בודפסט לוינה. אבל השוטרים הושיבום ברכבת הפליטים אף אמרו להם: שבו וסעו אל המקום הנועד לכם לבוא שמה. והמה אמנם בתחלה היו מבולבלים והיו משתוממים: הגם המה בפליטים הנשלחים לערי המקלט?! אבל עד מהרה התעשתו אל לבם ויהי להם דבר־מסעם לצחוק אשר עשתה להם המשטרה בבלי דעת. ועד מהרה גם התולים בחרו למו. הנה זאת הפעם הראשונה בחייהם שהם נוסעים ברכבת חנם. ומה מהם יהלוך? האם מן העיר אשר יובאו שמה, מעיר אשר בביהם או במורביה, ירחק מהם הדרך לבוא וינאה? אז כרתו ברית „ידידות" עם מנהל הרכבת, ולאות הברית תקעו „כף לא־ריקה בכף ריקה", והוא הושיבם בתא מיוחד להם. — ובעיר קשוי מסר זה המנהל את „סודו" לחברו אשר ברכבת השניה וגם הוא עשה להם כאשר עשה רעהו הקודם לפניו.

כל בני אותה החבורה של „גם פליטים" כבר התודעו איש אל אחיו ואשה אל אחותה בדרך בשבתם יחד ברכבת הראשונה, וכבר התרועעו כמיודעים מתמול שלשום. רק בילא גיטל, הבאה זה עתה בקהלם, היא „הזרה" בתוכם. ובכל זאת לא היה בהם איש אשר ימלאהו לבו לעצור בעדה או אף לְהַלִין על בּוֹאָהּ. הנה אשה יהודיה, צעירה אף יפה, לבושה בגדים נאים ונקיים

קידוש השם. וכל הנמצאים בתא, כקטן כגדול, כגבר כאשה, נאנחים.

אתא ערב. מתפללים מעריב בצבור. אחד האברכים מוציא מאמתחת בגדו „מגלה" קטנה, מזדקף לנגד אור הפנס הקטן אשר בתקרת התא, מברך ברכת „על מקרא מגלה" ומקריא מתוך הרחבה, באותה הדגשת הטעמים ובאותה הנגינה המקובלת שתרועת נצחון נשמעת ממנה. אולם עוד טרם הספיק לגמור את קריאת הפרשה הראשונה, פותח מנהל הרכבת את הדלת וקורא בקול:

„קשוי! עת לצאת מן הרכבת ולהכנס לרכבת אחרת!"

כב.

כשנכנסה בילא גיטל אל אחד התאים אשר ברכבת השניה שאפה רוח, וכמו נפחו בה חיים חדשים. שלא במחשבה תחלה באה אל תא אשר לא מצאה בו אף אחד מבני לויתה בתא הרכבת הראשונה. פנים חדשים וסביבה חדשה. רוב הפליטים אנשים צעירים המה, בחורים ובתולות, אברכים ונשיהם. כמעט כלם לבושים הדר. יש בנשים הצעירות גזוזות־שער ופאה נכרית מסֻרקה למשעי על ראשן, ויש בהן מגדלות שער ראשן וצמותיהן עשויות למקלעת-תפארה על קדקדן. גם האברכים יוצאים מקושטים. יש בהם קצוצי פאות ויש בהם אשר היו מקצרות אותן או כי סרקו אותן אל מתחת לבדל אזנם להחביאן מעין רואים. אף יש אשר על שער זקנם העלו מספרים להקיפהו סביב סביב או כי העלו מסרק להחביאהו מתחת לסנטרם.

הרחוב, והיא הרוגה, והיא מתבוססת בדמיה. — ואת זאת רואות עיני אשה יהודיה, ואת זאת תשא אם רחמניה לבלי התמרמר... איננה רשאית לחטיא את בשרה. אסור להרהר אחרי מדותיו ואחרי מעשיו של שמו יתברך...

כל העינים מלאות דמע. גם קולות יללה חרישית נשמעים בתא.

— הרואים אתם? — מוסיפה האשה היהודיה לאמר בהורותה באצבעה על בילא גיטל — זאת האשה הצעירה, לה לאריכות ימים, דמתה לחוה׳לה „עין בעין״. אותה הקומה ואותה הצורה המזהירה. כמו הוציא שמו יתברך שתי נשמות מאוצרו ויקשט אותן בתכשיט אחד. אנכי בעצמי נרתעתי כמעט לאחורי בראשית ראותי את דמות דיוקנה של האשה הצעירה הזאת. וכו ברגע שנתנה ליתומים פת לחם היו מרחפים על פניה אותו אות החבה ואותה בת הצחוק שהיו חופפים על פני חוה׳לה הקדושה, עליה השלום, בהטותה היא אוכיל לילדיה... אמנם נקל להשתגע למחזה הזה!

כל העינים מוסבות אל בילא גיטל לחזות בה. ובעיני בילא גיטל מתנוצצות דמעות, ועל פניה מתחלפים הגונים: מזלה גורם. עליה נפל הגורל כי קלסתר פניה יהי דומה לקלסתר פניה של האמללה!

היום פנה לערוב. מתפללים מנחה בצבור. אין ספר התורה לקריאת פרשת „ויהל״. אבל אחד הפליטים מתעורר לאמר „קדיש״ לזכר נשמת חוה׳לה הנהרגת על

מתרחצים לבותיהם של הסבא והסבתא למראה נכדיהם בפלגי עדנים. — בא רבונו של עולם בעצתו והמלחמה פרצה. באים קוזקים אל העיר. רואה מְפַקְדָם מבעד חלון מעונו את זאת היפה בבנות, את חוה׳לה, והוא שולח בה את מלאכי החבלה שלו לתפשה. ממהרת חוה׳לה לנוס מפניהם ולטפס במעלות אל מעונה אשר במכפלה השלשית. רודפים המה אחריה. מתחבאת היא. מחפשים המה ולא ימצאוה. מוצאים המה את אביה הישיש כשהוא יושב בחדרו המיוחד לו והוגה בספר אשר לפניו. דורשים המה ממנו לגלות להם את מחבואה. נפעם הוא. הוא לא שמע ולא ידע מאומה. יושב לו אחד מהם מאחוריו ומחזיק בזרועותיו, ושנים יושבים להם מלפניו, אחד מימין ואחד משמאל, מרכיבים את ארכובותיהם על ברכיו, ובאצבעותיהם המזוהמות תולשים את שער זקנו. שער אחר שער הם תולשים יחד עם גזעו. מזדעזעים כל אבריו מכאב הפצעים. אומרת צעקה גדולה ומרה להתפרץ מפתחי פיהו. אולם הנה הזקנה נכנסה. ירא הוא להדאיבנה. נושך הוא בשרו בשניו וכובש את מכאובו. מתיז דם הפצעים על הספר הפתוח והוא מתעלף והוא מת. — נכנס התנו, בעלה של חוה׳לה, מורים הם בו חצי מות והורגים אותו. — שומעת חוה׳לה את קול היריה ושאגה איומה מתפרצת מפיה. נודע להם מקום מחבואה. מתנפלים הם עליה כזאבי טרף. מתחמקת היא בכל כחה מבין זרועותיהם. מדלגת היא על דף החלון הפתוח, שואגת „רבונו של עולם בידך אפקיד רוחי!" מנתרת ממכפלה השלשית ומתנפלת על מרצפת

משפחה יהודיה כליה כזאת, לְהַשים את נָוָהּ השאנן ולערער אותו עד היסוד בו? — חיה לה אשה יהודיה עם בעלה חיי עושר וכבוד. מתקנאים בם כל רואי דרכיהם קנאה טהורה. מתקנאים בטוב לבבם, ביראתם את ה' ובהתמכרותם הנאמנה זה לזו וזו לזה. שתי יונות תמימות שקטות בקנן, הוא יושב בביתו, הוגה יומם ולילה בתורה ובעבודת שמו יתברך, והיא יושבת בחנותה, עוסקת בפרקמטיה, ובזכותה של בעלה הברכה מרובה. — רק טפה אחת של מרה בכוס אשרם: אלהים החסירם מבנים. — בעלה איננו מתאונן הרבה על גורלו. אבל היא, אשה יהודיה, היא עגומה והיא מצטערת. היא לא תנוח ולא תשקוט. שולחת „פדיונות" אל כל הצדיקים, עושי נפלאות, אף נוסעת היא אליהם לבקש מלפניהם רחמים על נפשה. בעלה יהודי למדן הוא ואיננו מאמין ב„בעלי מופתים". הוא טוען וחוזר וטוען כי אין לבן אדם בשר ודם להתעקש לכוף את רצונו של שמו יתברך. אבל היא, אשה יהודיה, היא בוכה. אין בעלה יכול עוד לעמוד בפני דמעותיה והוא מתאמץ בתפלתו. שומע שמו יתברך לקול תחנוניו. ואשתו, בת ארבעים שנה, ילדה לו בת אשר ליפיה נתמלא כל העולם אורה. כֻּלָּהּ אומרת בת מלכה היא. מטפחת אמה ומפנקת אותה כפנק מלכה את בתה. רוחצת היא אותה בחמאה ובחלב. — וזאת הבת, בהגדלה, מצוינה היא במעלותיה כבת מלכה. נשאת היא לאיש והיא מְאֻשרה. יולדת היא לבעלה את אלה שני הנערים ואת אותה הילדה הקטנה אשר היו בזה.

אתי ושנינו יחד ננתר דרך החלון החוצה. בת ישראל מוסרת את נפשה על קידוש כבודה!

ותהי המהומה, ויהי רעש ויהי שאון. בא הממונה על סדרי המסע, רושם הוא בספר על פי עדי ראיה ועדי שמועה את כל הנעשה — ובתחנה הקרובה מוציאים את הזקנה ואת שלשת נכדיה מרכבת־הפליטים.

מתחננת אחות הזקנה כי יתנו גם אותה לצאת מן הרכבת, ממליצים כל הפליטים בעדה: "הילדים זקוקים לעזרתה". אבל אין שומע לקול תחנוניה. על כל פליט ופליט לנסוע אל המקום הנועד לו. בדרך אין יוצא ואין בא.

והרכבת עוזבת את התחנה ועוברת לדרכה.

על כל השאלות שבהן מקיפים הפליטים את אותה האשה היהודיה, אחות הזקנה, איננה משיבה היא דבר. אבל סופקת היא כפיה, מניעה בראשה, ובקול רם עושה היא חשבון עם נפשה:

— ובכן, ובכן. הא לך גזרה חדשה, גזרה לא ידעה ולא שערה איש מני קדם. לבעבור תהי הרשות לאשה להספח אל אחותה החולה והאמללה, לשמור אותה בחליה ולנחמה מעט מיגונה, אין לה מוצא אחר ואין לה ברירה אחרת בלתי אם כי תשתגע גם היא. אשה שדעתה צלולה ומיושבת איננה רשאית לעזוב את הרכבת על פי חפצה. — ואמנם מי לא יתפלא ומי לא ישתומם על בשר ודם כי יעמוד רוחו בו ולא ישתגע, בהחשבו לדעת את העצה אשר תצא מלפני רבונו של עולם לגזור על

ראשי. בך לא יגעו לרעה. מלאכים יסוככו עליך. אשה צנועה את.

נחפזת האשה היהודיה אל אחותה הזקנה, מניחה היא את היד השלוחה של הזקנה בכף ידה, והיא מגפפת והיא מלפפת את אותה היד, והיא אומרת בקול תחנונים: השקטי נא והרגעי, אחותי, חיי נפשי. זאת האשה הצעירה איננה חוה׳לה שלך. אל תרגזי ואל תחטאי. זכרי את אשר קרה לחנה ושבעת בניה והנחמי. לך השאיר שמו יתברך את שלשת נכדיך הנאהבים והנעימים. מהם יצא דור גדול...

והזקנה שבה ותעצום את עיניה אף שבה ותנמנם.

נבהלה בילא גיטל, נבהלה מאד. ממהרת היא ואוחזת בידי שתי ילדותיה לנוס ממקומה ולבחור לה ספסל אחר למושב. אז באותו רגע מתנשאה הזקנה בכח גדול ממושבה וקוראת בקול איום ופרוע: הגם את תאמרי לעזוב את אמך האמללה והשוממה לאנחות?! רוצחים! חיות טורפות! עד מתי אתם מענים את בעלי החלש והזקן?! הא לכם את כל רכושי כֹפר פדיום נפשו!... ברחו לכם מזה, ילדי. המה ממרטים, המה צובטים, המה תולשים. קשתם דרוכה לירות חצי מות... אהה, ברחו לכם, הצילו את נפשותיכם... הנה... הנה עוד מחנה גדול הולך וקרב, הנה הוא בא! —

ואותה הזקנה פותחת בשארית כחה את חלון התא והיא אוחזת בזרוע בילא גיטל והיא מושכת אותה להתקרב אליה, והיא שואגת: אשה צנועה את. בואי

בחמאה. אומרת הנערה הקטנה כי המאה לא תטעם לחכה, כי היא רוצה בפרוסה ממְרחה במרקחת שזופים. ממלאה בילא גיטל את משאלת הילדה. מלקקת אותה הילדה בלשונה את מרקחת השזופים מעל פרוסת הלחם והיא מלכלכת את לחייה, את חוטמה ואת מצחה. שוחקות ילדותיה של בילא גיטל. וגם שני הנערים, אחיה של הילדה, מצטחקים. רואה זאת אשה יהודיה היושבת על הספסל הקרוב, נגשת היא אל אותה הילדה המלוכלכה, מנקה בסנורה את פניה אף מתחננת אליה בקול מלא רחמים כי תאכל גם את פרוסת הלחם שבידה.

שואלת בילא גיטל את פי אותה היהודיה אם מכירה היא את הזקנה היושבת דוממה בפנת הספסל ומנמנמת. משימה אותה היהודיה את שתי אצבעותיה על פתחי פיה. קורצת היא לבילא גיטל בעיניה ומרמזת לה כי לא תרים את קולה בדברה, והיא משיבה לה בלחש:

— אל תשאלי, חביבתי. זאת הזקנה אחותי הבכירה היא. אהה, אמללה היא באמללות. אין אסון כאסונה... רבונו של עולם! כחו של בשר ודם גדול מכחו של ברזל אם ישא ואם יסבול אסון אשר כזה.

פוקחת הזקנה עוד הפעם את עיניה, שולחת אל פני בילא גיטל מבט חד ונוקב. ואותו המבט יזדכך אף יורדק מרגע לרגע עד הִמָּלְאוֹ געגועים רכים של רחמי־אם. אז מושיטה הזקנה את יד ימינה אל מול פני בילא גיטל, מלטפת באצבעותיה הצנומות את לחיה ואומרת בקול נחר מלא־חבה: אל תיראי ואל תפחדי, חוה׳לה, עטרת

לאט פחדה, ועיניה לנכח מביטים, ואזניה קשובות לכל השיחות וספורי המעשיות של הפליטים. וכמו שבה מעט נפשה למנוחתה. — במושב יהודים שוכח איש איש לרגע את תלאותיו.

אולם בכל פעם ופעם שמבטיה נתקלים בפני אותה היהודיה היושבת על הספסל שממולה, שם בפנה אצל החלון, נבהלה היא ורטט־קר עובר בעצמותיה.

אותה היהודיה הזקנה, שגבה כפוף ועור פניה יבש אף קמוט ומראה חלמון־כהה לו, יושבת כִּמְכֻוָּצָה בפנת הספסל. ראשה נשען אל הקיר והיא מנמנמת. לשמאלה יושבים שלשה ילדים, שני נערים ונערה אחת. פני הילדים מבהיקים. אבל כמו איזו תוגה חרישית תַשכן עליהם ענגה. — ואותה היהודיה הזקנה פוקחת לפרקים את עיניה, שולחת זיק של מבט פראי אל פני בילא גיטל, ואחרי רגע תשוב ותעצום את שמורות עיניה אף תשוב ותנמנם.

כשנתנה בילא גיטל לילדותיה פרוסות לחם מְמֻרחות בחמאה נגשו אלה הילדים הנוגים אל הזקנה, צבטו בשמלתה להעירנה מתנומתה ויתחננו אליה לאמר: סבתא! גם אנחנו רעבים. תני לנו דבר־מאכל.

פוקחת הזקנה את עיניה למחצה. עוצמת אותן שנית ומוסיפה לנמנם.

נכמרו נחומי בילא גיטל גם על הזקנה גם על הילדים. משדלת היא את הילדים בדברים לבל יעירו את הסבתא מתנומתה. והיא בוצעת את הפת, והיא פורסת ממנה פרוסה לילד פרוסה לילד וממרחת את כל פרוסה ופרוסה

רק מעט ממון במזומנים ומעט שכל טוב. הנה לאחד הסנדלרים בן עירתי היה חלק בבית לא־גדול, אשר נפל לו לנחלה במות עליו חותנו. את חלק נחלתו זה מכר עוד טרם פרצה המלחמה וכסף הפדיום היה מונח בכיסו כמו שהוא. לא גרע ממנו אף פרוטה קטנה. ובהיות הבהלה ברח עם הבורחים לאונגריה. ויבא עירה דברצין ואוצר כספו בידו. ויסחר באורז, ויסחר בקופסות דגים טבולי־שמנים, ויסחר בנרות־שעוה המסוגננים ויעש עושר רב. אומרים עליו שאוצרות־קורַח־לו.

רוח חיים חדשים מנשב בכל התא. הפליטים משוחחים על אדות פרקמטיה. שוכחים את רעבונם ביום הצום, שוכחים כי נשלחים המה היום אל מקום אשר לא ידעו איהו. אף שוכחים כי — אלו בא אליהם כיום הזה איש ואמר למכור להם דבר חפץ ששויו אלף אלפי דנרי זהב במחיר מאה דנרים אין בכיסם אף די כסף לדמי קדימה. איש איש שואל ודורש במקח וממכר של כל הסחורות למיניהן, איש איש מבקש חשבון המשכרת שהיתה לו כיום הזה אלו השכיל להצפין את סחורתו שהיתה לו לפני פרוץ המלחמה. ובפי כל אחד ואחד מעשה באחד ממכיריו שהיה לו ממון מעט ושכל הרבה או שהיה לו ממון הרבה ואף מעט שכל לא היה לו.

ובאותו התא בחרה בילא גיטל לה ולילדותיה מושב על ספסל קצר אשר אל הקיר אצל אחד החלונות. ובתחלה הסבה פניה אל החלון לבעבור הסתתר מעין רואים. אבל אחרי הודעה כי אין לה פה כל מכיר וכל מודע פג לאט

למפלגת האדוקים חושבים את עצמם לא רק לנינים ונכדים של אברהם יצחק ויעקב אבל גם ליוצאי ירך ארפד, הגבור האונגרי, ולשארי בשרו של סטיפנוס הקדוש. ובני שתי המפלגות, מפלגה מפלגה לבדה, מתברכת בלבבה כי בשעה שאמר אלהי אברהם ואלהי יצחק ואלהי יעקב "בני בכורי ישראל" לא עלו במחשבה לפניו בלתי אם אלה שהורתם ולידתם היו באונגריה. — ובני שתי המפלגות גם יחד מביטים על יהודי גליצאי כעל בריה בזויה ונמאסה, הכנוי "פולני ממזר" מתמלט מפיהם כשהוא תְפוּחַ, כמו התעבו פתאם שפתיהם ונחירי אפם התרחבו בבטאם אותו. — "חמלה על אמללים הנתונים בצרה ובשביה, מהיכי תיתי, יהודים רחמנים בני רחמנים הם. אין לכחד כי כמתקדם כאדוק הרבו בתחלה רחמיהם על פליטי היהודים הגליצאים. אבל לבסוף הפכו את הקערה על פיה. שניהם גם יחד השתדלו אצל הממשלה להפטר מהם. קובלים היו על הפליטים כי על ידם היוקר יאמיר, כי הם הם מפקיעי השערים. הן באו עדים ויעידו כי שתי נשים יהודיות, נשות הפליטים, קנו בשוק כרפס כל כך הרבה אשר ישפיק לשבועות ולירחים...

— מה לנו אם כרפס מעט ומה לנו אם כרפס הרבה קנתה איזו אשה יהודיה בשוק — מפסיק יהודי בוברקאי, פי שהיה בביתו סוחר־חמאה, את הדובר — אני אומר וחוזר ואומר לכם כי היה וגם יש עוד היום כסף רב להשתכר. דינרי זהב מתגוללים בחוצות ורק פשיטת יד משכלת דרושה לאספם איש איש אל צרורו. העקר הוא

השיחה ההדדית מקרבת את הלבבות עד כדי אחוה. ואם תוך כדי שיחה נודע לראובן כי גם שמעון „נוסע" לאותו הצדיק שהוא נוסע אז תגדל האחוה שבעתים.

גם יש אשר יתקבצו לכנופיות כנופיות. האחד מספר והעוטרים אותו מפנים ומאחור נוטים אזניהם ומקשיבים. ואם יש ביניהם איש אשר לא הספיק להמלט על נפשו בעוד עת והוא נשאר בעיר מגורו ירחים אחדים עד אם שב היל אוסטריה לגרש את מחנות האויב מן העיר, והוא מתאר את ענות היהודים בידי הקוזקים הפראים והאכזרים, אז מתפרצות אנחות עמוקות מלב כל שומע והיו לאנחה אחת גדולה הבוקעת ועולה עד גבהי שמים. אולם — כעבור רגעים אחדים שבים ומסיחים את שיחתם לענין אחר.

אחד היהודים, אשר כבר התגורר באונגריה ירחים מספר ויתבונן אל מעשי היהודים האונגרים ואל הלך נפשם וחקר רוחם, מרחיב על אדותם את שיחתו. הוא מתמרמר אף חומר לצון לו על התפלגותם לשתי מפלגות, למפלגת האדוקים ומפלגת המתקדמים. בראשית התפלגותם חשבו גם שתיהן כי היו לקרעים שאינם מתאחים לעולם אבל ברוב הימים קמה ערבוביה המביאה לידי מעשים המעוררים גם שחוק גם בכי. יש אשר בן המפלגה האחת מתחתן עם בת המפלגה השניה, ואבותיהם, אף אם אולי מתעצבים המה רגע אל לבם אבל אינם מתאבלים ואינם יושבים על הארץ שבעת ימים גם אינם מעבירים אותם מנחלתם. רק באחת נשתוו שתי המפלגות גם יחד כי כן אלה המתיחשים למפלגת המתקדמים וכן אלה המתיחשים

הוא אינגו יודע בלתי אם כי אותה הרכבת הולכת ועוברת עד תחנת העיר קשוי אשר על גבול אונגריה, אבל למתי תבא הרכבת אל מחוז חפצה ולאן יובאו הפליטים מקשוי והלאה איננו יודע עד מה. — בימי המלחמה אין מנהלי הרכבת יכולים לקבוע זמן צאתה ובואה. יש אשר אל מקום שבימי השלום ארכה הנסיעה כשעה אחת קטנה תארך עתה לשש שעות ויותר.

ובכן — דבר אל בני ישראל ויסעו.

והנסיעה כשהיא לעצמה אין בה מצוק ואין בה שעמום. הרכבת מוסקה בהבל הקיטור היוצא מן המכונה ועובר דרך הצנורות המבריחים את התאים. וחם לנוסעים. כל הרכבת מלאה עתה יהודים גליצאים ומשפחותיהם, ואין זר בתוכם. אף מנהל הרכבת לא יבא אליהם. מה לו פה ומי לו פה? הכי לכרטיסי־מסע ישאל לבדוק אחריהם?

והפליטים אינם יושבים צפופים אף אין בהם מְפַהֵק אין גם אחד. הנה בתא גדול ורחב ידים יושב המון יהודים על הספסלים, זה אצל זה וזה לעמת זה, ובטרם יעבור רגע קטן מתודעים המה איש אל אחיו והמה מדברים ומשוחחים זה עם זה כאורח גוברין יהודאין. ראובן שואל את שמעון מאין הוא בא, מה משאו ומתנו בעיר מושבו גם איזה הדרך ואיזה הזמן שבהם בחר לברוח. ואם יש לראובן בעיר מושבו של שמעון איזה קרוב ממשפחתו או סתם מודע ומכיר דורש הוא לדעת מה היה לו ומה נהיה עמו. —

מנוס וכל מפלט אחר אבדו לה. ואף גם זאת חושבת היא לדעת כי בעלת המעון — תזכה בתביעותיה. לה הדירה, ותשלומי שכר דירה קודמים לכל דבר.

אז מוכרת בילא גיטל את הכתנות והסדינים "המיותרים", אז מוכרת היא את שני הכרים ואת הכסת האחת אשר הביאה אתה. ואז מוכרת היא גם את המזודה הנתונה על גלגלים והשוקיה "חשוקי" נחשת קלל והמסגר אשר לה מסגר אנגלי כפול שלשה הוא. "מזודה זו שנתרוקנה למה לה היום? הכי לא תספיק חבילה אחת קטנה לשיורי סחבותיה?" והיא משלמת שכר דירה, והיא קונה במחיר יתר הכסף מעט אוכל להיות לה ולילדותיה "צידה לדרך" — וברכבת הפליטים, העוזבת את תחנת מונקטש בבקר יום "תענית אסתר", נוסעת גם בילא גיטל וילדותיה.

— לאן?

— אל המקום אשר כל היהודים הפליטים נוסעים.

יש אומרים כי הרכבת תביא את הפליטים אל עיר אשר במדינת ביהם ואחרים אומרים כי לא אל מדינת ביהם אבל אל מדינת מורביה פניה מועדות.

הפלוגתה היא פלוגתה של מה בכך. אין זה ענין לאיש מהם לענות בו. — אם לא אל ביתם הם שבים, תהי עיר מקלטם איפה שתהיה, אף מאחורי הרי החשך.

— ומתי יבואו אל המקום אשר נועד להם?

— גם מן הממונה על סדרי המסע נכחד הדבר הזה.

בימים הראשונים לחדש אדר כבר חסר לה לבילא גיטל דבר אשר תתנהו בערבון ואשר תמכרהו. מחסורה בא כאיש מגן, גם היא גם ילדותיה רעבות ללחם. בעלת המעון מדברת עמה קשות. היא אומרת כי תשלומי שכר דירה קודמים לכל דבר. והיא מוסיפה ואומרת: „ואם אין לאשה כמוך במה לכלכל את נפשה ואת נפשות ילדיה אין לה בלתי אם עצה אחת. היא עושה מה שכל הפליטים עושים. הולכת היא אל המשטרה ומתחננת כי ישלחו אותה ואת ילדותיה אל הצריפים... הפליטים יוצאים חנם אין כסף, מנהלי הרכבת אינם דורשים מהם כל תשלומים. שם בצריפים כל מחסוריהם על הממשלה. היא נותנת להם חנם את דירתם ואת לחמם ושקוים". — ובהחרש בילא גיטל למשמע דברי בעלת המעון מוסיפה היא רגז ואומרת: „בימים הרעים האלה אין מרחם ואין מנחם. כל חמלה תמה וכל דאגה לאחרים חדלה. די לו לאדם להפקיע את עצמו. אם לא תמהרי ללכת אל המשטרה ולעשות ככל אשר יעצתיך אז אלך אנכי ואודיע לה את כל אשר לי להודיע ואז יבאו השוטרים ובחזקת היד יוציאו אותך ואת ילדותיך ממעוני להביא אתכן אל כל אשר יהי רוחם להביאכן!"

רגז קולה של בעלת המעון והמלים „משטרה" „ובחזקת היד" מצלצלים ומצלצלים באזני בילא גיטל בכל מוראם ופחדם. איננה יודעת אל נכון מה הם אלה הצריפים אשר הפליטים נשלחים אליהם. גם משמעה של המלה „חנם" כמו זר נחשב לה. אבל אחת היא יודעת אל נכון כי כל

בנות גילן לשעשוע. ולפרקים משתעשעת היא, האמא בעצמה, עמהן. ביפין, בחכמתן ובטוב טעמן נושאות חן מלפני כל רואיהן וכל שומעי לשכל מליהן — ומה אמא שואלת ומה אמא מבקשת עוד?!

כשכלתה לבילא גיטל, ימים אחדים אחרי בואה מונקטשה, פרוטה מן הכיס, הוציאה — בבת צחוק שיש בה כבשונו של מָרִי־כָּבוּשׁ — את שעון הזהב ואת שרשרת הזהב, הנתונים לה למתנה ביום ארוסיה, מנרתיקם, ותביאם אל בית הערבונות.

אחרי כן נדדו הלכו בדרך השעון והשרשרת פעם אחר פעם גם שתי מחרוזות פניניה, גם עגיליה וטבעותיה וגם שמלות של משי ואטון יקר „המיותרות לה". — ואחרי ככלות הכל מכרה גם את פתקאות הערבונות פתקא אחר פתקא.

ועל כל מעשיה אשר היא עושה נהנה היא איזו הנאה מוזרה. כמו תלבש גאות על התאזרה עוז לשאת את סבל תלאותיה בלי כל תלונה. — ובשעה שהיתה אנוסה לתת בערבון את עגילי הזהב אשר לילדותיה ואת טבעת הקדושין אשר לה היתה מתדפקת על לוח לבה בגאוה פראית ותאמר: „זהב החלפתי בברזל".

אולם — מה יתפאר אדם חי? באים המעשים ומטפחים על פניו ואומרים לו כי לא כח ברזל כחו של בשר ודם. אף גם זאת כי יש דבר אשר כחו גדול גם מכח ברזל. הבריות אומרים: „ברזל קשה מחסור מפוצצו".

הנגינה המקובלת בהתחלת תפלת שמונה עשרה של מוסף... ומפיה מתפרץ שחוק-פרא.

ובילא גיטל קוראת לאכסנאית, משחרת את פניה להביא לה ולילדותיה ארוחת הערב, אף שואלת את פיה לזמן הנועד למסע הרכבת מעירה לבוטשנה אל העיר מונקטש אשר באונגריה.

ויהי בשאול אותה האכסנאית:

— ומה אגיד ומה אשיב לדורש אחריך?

היתה היא משיבה במנוחה:

— אחרי לא ידרוש עוד איש. ומבלעדי זאת הלא העיר מונקטש איננה עיר גדולה כל כך. אם יהיה דורש ואם יהיה מבקש לי ימצאני שם על נקלה.

כא.

ובעיר מונקטש לא דרש איש אחרי בילא גיטל והיא לא דרשה אחרי איש. עברו ימים מעטים ולאזניה באה השמועה כי ביום הראשון לראש השנה כבשו הקוזקים את העיר בלוכוב. לשמועה זו העבירה לרגע את כף ידה הימנית על מצחה כמו תאמר לעצור בעד שטף מחשבותיה ולכלוא את רוחה לבלי העלות כל חזון וכל רעיון. ואחרי רגע קטן שבה נפשה למנוחתה ופניה היו חלקים כקדם.

ולבילא גיטל עברו בעיר מונקטש כחמשה ירחים מבלי כל חליפה וכל תמורה שיש בהן משום רֹגז העצבים. ילדותיה כשתילי זתים סביב לה. כבר מצאו למו ילדות

בשלהבת העששית. אבל באותה שעה יך מקור מחשבותיה גלים. היא נזכרת אל נכון כי בטרם עזבם את ביתם פתח הוא בעצמו, במפתח שבידו, את התבה אשר מתחת לארון הבגדים, הריק מן הקופסה את כל שטרי החוב ופסקי בתי הדינים ויחביאם באמתחות הרכוסות מאחורי מעילו אל מול חזהו. — והיא פוקדת בזכרון לפניה את אשר עבר עליה מיום ארוסיה ועד היום הזה, וחזון רוחה מעביר לפניה את כל מחזותיה מאז ועד עתה. וכל המחזות האלה מצטרפים לתמונה אחת הנצבה כמו חרון לנגד עיניה, לתמונה נוראה בזוהמתה, בזוהמה אדומה של הגוף ובזוהמה שחורה של הנשמה.

היא יורקת מחמת גועל.

ויהי כי שבו ילדותיה לשאול אותה שנית:

— אמא, היכן הוא אבא?

אז ענתה ואמרה, כשהיא עודנה תפושה במחשבותיה, חציה להן וחציה לנפשה:

— היכן הוא אבא? הוא שב לביתו!... הוא אנוס לעמוד על משמרתו, משמרת הקדש של הלואה ברבית לאכרים... בימי ראש השנה הבאים ידרשו בבית הכנסת שבעיר בלוכוב אחר איש שזקנו מגֻדל ופרקו נאה כי יעבור לפני התבה, ולא ימצאוהו... כשהוא רוצה יכול יוכל גם הוא... והוא ילבש את כתנתו הצחורה שאבנט זהב יחגרנה, אף יתעטף בטליתו המצויצת שעטרת זהב מבריקה ממעל לה, והוא יתפלל לפני התבה תפלת המוספים... ופטר יהי לו ל״משורר״ הנוהם אחריו את

כלעמת שברחה... והיה אם לא תדע ולא תשוב אז יחכה הוא עוד יום או יומים עד אם תשוב הרכבת ללכת עירה סטרי, ובה ברכבת יבא ללבוטשנה.

מביאים לה כוס תה מהול בחלב והיא גומאת והיא נרגעה מעט.

באפס מעשה פותחת היא חבילה אחר חבילה ומלתחה אחר מלתחה, בודקת עד מקום שידה מגעת, ובהוכחה לדעת כי לא יחסר מאומה ישקוט לבה. — את המזודה איננה אומרת לפתוח. הלא סגורה היא על מסגר אנגלי כפול שלשה והמפתחות בידה הם. בכל זאת עושות אצבעותיה מעשה־מכונה ואחרי רגע פותחת היא גם אותה. והיא נבוכה. באחת הפנות שקוע מעט הסדין המכסה את שדרות החפצים. מרימה היא את הסדין, והנה נכון הדבר כי שם בפנה יש מקום פנוי. אז חורו פניה כשיד. חסרה טליתו המצויצת, זאת הטלית השמורה לשבתות ולמועדים ועטרת זהב רכוסה לה ממעל אל מול הצואר. חסרה כתנתו הלבנה והרחבה, זאת הכתנת השמורה לליל שמורים ולימים הנוראים ואבנט משוזר חוטי זהב רכוס לה באמצעיתה. אף חסר — הפנקס שבו רשומים שמות האכרים לכפרי מושבותם, סכומי ההלואות וזמן פרעונם.

והיא גם מציאה מצאה: על חֻלצה לבנה של משי מפוזרים שיורי שערות אדומים שהיו נושרים מעל זקנו.

אחרי רגעים אחדים יושבת היא אל השלחן וראשה נשען על שתי כפות ידיה. דומה כאלו נעוצים מבטיה

עד הבקר בכפר פולוניצה. בנו של המוזג הפולוניצאי היה ירא ללכת לעלות בנשף באישון לילה על ההרים.

בילא גיטל מציעה בחדרה לילדותיה משכב לישון. היא בעצמה גומרת בדעתה לשבת על מטתה כשהיא עֵרָה ולהמתין עד בואו הוא. אולם כובד אבריה מכביד עד מהרה על כח רצונה ומכריעהו. היא מתנפלת, כשהיא לבושה בשמלותיה ובנעליה, על מטתה והיא נרדמה.

בהקיצה מתרדמתה רואה היא והנה על השלחן דולקת עששית, והנה ילדותיה עומדות אצל המזודה, כשרגליהן יחפות וכתנותיהן על בשרן, והן משתעשעות בהציצן בברק המסגר והחשוקים העשוים נחשת-קלל, וממנו משתקפות גם דמות דיוקנן גם דמות העששית הדולקת בתמונת זעיר אנפין.

היא מבטת אל השעון. השעה שעה השביעית בערב. מְחַשֶׁבֶת היא רגע לדעת איפה היא — ושתי ילדותיה קופצות ושואלות בבת אחת:

— אמא, היכן הוא אבא?

מתעוררת היא, והיא נאנחה.

לבה יך על עזבה את הכפר פולוניצה לברוח. נקל לשפוט כי השמועה הרעה של האברך הרוזבדובאי שמועת שוא היתה. הן זה ביום שלפניו היתה הודעתו של שוטר היער הודעה ברורה כי מחנותינו נצחו את מחנות האויב ויעשו בהם כלה... נקל לשער כי בעלה מחכה לקראתה בכפר פולוניצה. הוא חושב כי כל האורחה, אחרי הודעה כי שוא פחדו פחד לא היה פחד, תשוב על עקבה

כ״נציב-מסכה״. הירח נסך את אורו החוורור על כל פניה ומראיהם מראה שיש־כהה. ובהוכחה פתאם לדעת כי אזניה התעוה, העמיק שֶׁדֶד יגון חרישי וצנוע את חריציו בפניה — ואלה הפנים פשטו צורה של שיש ולבשו צורה של דונג־צהבהב.

והאכרים שכחו למראה המחזה הזה מבלוע את פרוסת הלחם שבין שִׁניהם ויהיו כנפעמים. המה הצטלבו בידים רועדות...

כ.

הבֹקר בֹקר יום השלשי לשבוע והשעה שעה הששית.

בית הנתיבות אשר בלבֹוטשנה מלא אנשים נשים וטף. עוד מעט והרכבת תעזוב את התחנה לעבור את גבול אונגריה. אז בבוא המשפחה הגדולה של נפשות יהודיות מדרכה, דרך ההרים, ובהכנסה גם היא אל בית הנתיבות, כמעט בו ברגע נתפרדה החבילה כמו מאליה. בהמון האנשִים הנקבצים שבה המשפחה האחת והתפזרה למשפחה משפחה לבדה, וכל אחת ואחת בוחרת לה דרכה למפלט לה.

רק בילא גיטל וילדותיה הן הן הנותרות לבדן בלבוטשנה ואינן ממהרות לבקש למו מנוס. — בילא גיטל אנוסה היא על פי חובתה, חובת האשה לבעלה, להתמהמה עוד פה עד בואו גם הוא.

האכסנאית הלבוטשנאית מסבירה לה כי אי אפשר לו לבוא בלתי אם זה אחרי הצהרים. הוא היה מוכרח ללון

שואל מעמך כי אם לאהבה אותו ולדבקה בו!" — ואותו החסיד הרוזלאי מתקרב ומתקרב במשוש נפשו אל אוהבו עד האריכו ב"אחד" והוא מחבק זרועות עולם והוא מסתבך הטיבה אחת בחטיבה אחת עד הדבקן ועד התלכד והיו לאחד...

כל האורחה, מנער ועד זקן, נצבה כנטועה במסמרות על עמדה, ותקשב בחרדת קדש אל זאת התפלה המשתפכת ברזי קסמיה. ובאותם הרגעים המעטים, ברגעי הגעגועים החזקים של היצור ליוצרו, היתה נסוכה על כל בני המשפחה הגדולה הזאת רוח־סתרים וכמו התאבכו נפשותיהן והן מתמרות ועולות עד אם היו לאותיות דקות מן הדקות הפורחות באויר ומשוטטות במרחב־יה.

זה בהגיע המתפלל לתפלת שמונה עשרה בלחש וקולו נשתתק שאפו כל בני האורחה רוח וישובו לשבת איש איש על מקומו.

רק שנים מהם לא שבו אל מושבם: היהודי הכפרי ובילא גיטל.

היהודי הכפרי נצב ולא נע. מבטי עיניו מדובקים ונעוצים בצורתו החורורת והקפואה של אותו החסיד הרוזלאי, בהתפללו תפלת שמונה עשרה, וכמו נפשו במרום תמריא.

ולבילא גיטל נדמה באותו רגע כי בא לאזניה קול צעדי אנשים מטפסים ועולים על ראש ההר. אז הסבה פניה אל מול השביל המתפתל במעלות הפסגה; אז עשתה אזניה כאפרכסת, הזדקפה מלוא קומתה ותתיצב

רצונו לאמר „קדיש וברכו" בצבור. אין זו מן המדה לשבת ולאכול בשעה של תפלה. קמים כלם, גברים ונשים, בחורים ובתולות, ממושבם. עומדים על רגליהם, מרכינים את ראשיהם באמור המתפלל „ברכו" ועונים אחריו: ברוך ה׳ המבורך לעולם ועד.

והאיש המתפלל, ופניו אל אחד הסלעים אשר על ראש ההר, אחד מחסידי הצדיק הרוזלאי הוא. היתה לו התפלה היום־יומית, תפלת המעריב של חול, לתפלה שאינה מצויה, והוא מאריך בה והוא נוהג בה סלסול. תפלתו תפלה ישרה, אין פרץ ואין צוחה, אף אין זעזועי האברים ואין העויות רשמי הפנים בה. אבל סופר ומונה הוא בקול רם את כל מלה ומלה. חִתּוּך־הֲבָרָתוֹ חד ונוקב הוא. ובדמי הלילה, על פסגת ההר הגבוה, יש לקולו צלצול כקשקוש דנרי זהב בהפולם על שלחן של שיש. ובהדגישו את טעמי המלים מטביע הוא על כל פסוק ופסוק את החותם ההולם אותו. והוא מבליט את חותמם בהבלטה כל כך ברורה וכל כך מפורשת עד אם גם בור גמור לא רק כי ידע על פי הדגשתו והטעמתו לתרגם לו את כל פסוק ופסוק כצורתו אבל גם יחדור אל תוך תוכו ויגלה עמוקותיו.

ובהגיע זה היהודי המתפלל ל„אהבת עולם" וקולו יגל אף ירונן לקראת האהבה הגדולה והחזקה, אהבת תמיד, אשר ה׳ אוהב את עמו ישראל, נדמה לכל שומע כי מנֹגה ברק הכוכבים ומן הדממה הדקה אשר בחלל הקריאה מסביב יוצאת בת קול וקוראת ומכרזת: „ועתה מה ה׳ אלהיך

כלום. אם תטגנוהו בחמאה מה תוסיפו לנו, ואם תשימוהו בזפת בוערה מה ממנו יהלוך?"

אולם לאותה האורחה היתה האורה, המשתפכת בשלות דומיתה על כל סביביה, למשיבת נפש. רגע בחזוגם נדמה להם כי כל מה שטורחים הירח והכוכבים אינם טורחים אלא בשבילם, לשמשם, להאיר את המחשכים בלבותם. — וקורי־האורה, אלה החוטים הדקים והחורורים המתמתחים ויוצאים מן הפקעת, בוקעים וחודרים אל תוך תוכם, מסתתרים בחביון נפשם, ושם בסתר מחבואם המה מִתְפַּשְּׁטִים ונארגים למשכיות כסף, "לעטרה" של טלית מצויצת.

אין איש בכל האורחה אשר יבקש חשבון אי מזה נחה עליו פתאם רוח אחרת, אבל כמו השקה אותם אשר־האורה כוס של תנחומים וכל אחד ואחד מרגיש מעט מנוּחה מעט מרגעה בלבו: "הנה הקב"ה נוהג את עולמו כמנהגו מאז ומקדם. אין הליפות ואין תהפוכות ואין שנויי סדרי בראשית לפניו — וכל מה דעביד רחמנא לטב עביד."

שבו והוקל להם.

הקיבה דורשת את שלה. רעבים המה. פותחים איש איש את צקלונו ומוציאים ממנו פת לחם. נזכרים כי אין מים בצלוחיותיהם ואין באר על ההר. מסתפקים המה בפתותי עֻגות ובשיורי מאכלים שאינם חיבים עליהם נטילת ידים. אולם גם בלעסם ובלקקם את אלה הפתותים והשיורים אכף עליהם עד מהרה פיהם להפסיק. איש יהודי בא בימים נזכר כי שכח להתפלל תפלת מעריב.

לשבת במסבה על קרקע הככר ואוכלים את לחמם אף שותים את שקוייהם במנוחה.

הלילה ליל בהיר. הירח אמנם איננו במלואו, הן הימים ימים האחרונים לחדש. אבל מראה התכלת אשר לרקיע השמים זך וטהור הוא והכוכבים מזהירים בכל נגהם.

הירח והכוכבים ממלאים את תפקידם באמונה. ככל אשר תשיג ידם שולחים המה את קוי זהרם החורורים להאיר על פני אחיהם הקטן אשר מתחת, וארץ שמו. גם קוי האור עושים את משלחתם תמימה, אם נפילתם נפילה ישרה על הלסתות הבולטות אשר על פני האדמה, אלה הנקראות הרים, מה טוב. ואם פתלתל דרכם לחדור אל הקמטים אשר בפניה, אלה הנקראים עמקים, גם אז אינם מועלים בשליחותם.

קפואים המה במעשיהם גם הירח גם הכוכבים, ותפקידם תפקיד תמיד. המה לא ישימו אל לבם אף לא יעלה על רוחם לבקש לדעת אם אורם יגיה על אלה יצורי האדמה, ילדי השעשועים של יוצרם, בשכבם סרוחים על ערשותם וחולמים את חלומותיהם הנעימים או באחוז איש בחוטם רעהו למרוט בו, יַדו אבן גבר בעמיתו או גם יירו זה על זה מפצים ותותחים. — גם אחת היא להם אם באותה שעה, בשעה העשתי עשרה בלילה, ריק הוא ההר הגבוה אשר בהרי הקרפטים מאדם כתמול שלשום או כי נמצאה עליו אורחת נודדים נדחים: „הא לכם את כל אשר לנו ואשר בידנו לתת, ואתם עשו בו כחפצכם. אין לנו ולכם לא

אבד את שלטונו על הרוחות ועל הלבבות. כמו היה הכח בצרה זו לאסור את היצר הרע של קנאה ושל תאוה ושל כבוד בשלשלאות של ברזל ולהשליכהו מהר גבוה ונשא אל עמקי שאול.

אין שואל ואין דורש "מי אנכי ומה אתה". המשפחה משפחה אחת היא, משפחה גדולה של נפשות יהודיות.

וכל אותה המשפחה הגדולה של נפשות יהודיות חושבת לה לחובה להקל במעט את יגונה של בילא גיטל. הלא היא הנפש האחת אשר בא לה יגון על יגון כי בעלה יְצָאָהּ ואיננו. —

כמעט כלם סוככים עליה ודואגים לה. בהתאונן רחל׳ה, בתה הבכירה, כי רגליה עיפו מלכת, תעצור כל האורחה במהלכה להנפש מעט עד שוב כחה אליה. ובהרדם דבורה׳לה, בתה הצעירה, על זרוע אמה, והאם כבר נלאתה לשאת אותה על כפיה, יוצא איש יהודי חסיד מבין האורחה, נגש וקרב אל בילא גיטל, מוציא מבין זרועותיה את הילדה הנרדמה ומשים אותה על זרוע ידיו.

השעה שעה העשתי עשרה בלילה.

אחרי מהלך שלש שעות הגיעה האורחה עד פסגת הר גבוה, ועל הפסגה כר נרחב. אז נועצו האכרים נושאי המשא להנפש מעט. ממלטים המה את משאיהם מעל שכמם, מוציאים מילקוטיהם את פתם ויין דגנם, משתטחים

הדבר לפניה. אבל — האכרים כבר נושאים על שכמם את צרורותיה, האברך הרוזבדובאי נושא על זרוע יד ימינו את דבורה'לה, בתה הצעירה, ובת האכסנאי אוחזת ביד רחל'ה, בתה הבכירה, להוליכה אחריה, ואשה זקנה דולינאית כבר היתה משלבת את זרועה בזרוע המסגרת לצאת, והיהודי הכפרי נותן בה עיניו המפיקות גם חסד גם חמלה, והוא אומר כי אסור לבשר ודם אף להרהר אחרי גזרותיו של הקב"ה. ורצונה של בילא גיטל התמוגג וכחו אין אתו עוד לעמוד על נפשו — והיא נסחפה בזרם הנודדים.

האורחה המטפסת ועולה על ההרים היא בת שתים עשרה משפחות אשר מספר נפשותיהן, הגברים והנשים, הבחורים והבתולות, מלבד שלשת יונקי השדים, עולה לארבעים ושש. המשפחות שונות הן לתולדותיהן ולערי מושבותן, רובן לא הכירו זו את זו בלתי היום או אתמול. ביניהם עניים, אמידים ועשירים, הדיוטים, חסידים ותופשי תורה. אבל אותה הצרה אשר בחזקת ידה אחזה את כל אחד ואחד בציצת ראשו ותסחבהו סחוב והוצא מארבע פנות ביתו, סחוב והשלך אל הכפר פולוניצה, סחוב וְהָנֵס אל המשעולים המתפתלים על הרי הקרפטים; היא היא שמשכה אותם אחוה ותאחדם לחוליות בשרשרת אחת — למשפחה אחת גדולה.

הפרטים הצטרפו לכלל. היחיד בטל בצבור. נער וזקן, רש ועשיר, יחד נשתוו. גם ההבדל בין מין למין

ותהי המבוכה, ותהי המהומה. האכסנאי ושלשת בחוריו עוזרים על ידי הנבהלים לקבץ את נדחי חפציהם.

גם אשת האכסנאי ובתו יוצאות וחבילותיהן בידיהן.

אחד מבני האכסנאי ממהר לרוץ אל אכרים מיודעים לו לנקוב עליהם שכרם ולהביאם אל מקום המנוסה.

כל הנמלטים כבר יודעים לאן פניהם מועדות. האכרים יהיו הנושאים את משא הארגזים והמלתחות והחבילות והמה יעלו אחריהם רגלי על המשעולים המתפתלים דרך הרי הקרפטים עד בואם אל העירה לבוטשנה אשר על גבול אונגריה. אין מנוס ואין מפלט אחר. כל הדרכים האחרים בחזקת סכנה הם.

גם היהודי הכפרי ובני ביתו וגם קרובו של אשתו ובני ביתו נחפזו באו אל הככר אשר לפני האכסניה, בהיותם נכונים לנוס באשר ינוסו כל המשפחות היהודיות.

רק בילא גיטל היא כעוטיה. עיניה תועות על המסלה אשר דרכה יבאו העוברים והשבים מעיר בלוכוב והיא אומרת וחוזרת ואומרת לנפשה: „אני אינני רשאית למהר ולעזוב את הכפר. חובתי היא להמתין עד שישוב בעלי."

האכסנאי מנסה אליה דבר להרגיעה. הן הוא ושלשת בחוריו אינם עוזבים את ביתם. וכשישוב בעלה לבוא ישלחהו באותו רגע בלוית אחד מבחוריו אל השביל העולה על ההרים. אולי ימצא עוד את אשתו בדרך בלכתה. ואם לא, תחכה אשתו לקראתו באכסניה אשר ממול בית הנתיבות בעירה לבוטשנה, ושם בטח ימצאנה.

ועוד יש בפי בילא גיטל תוכחות, עוד לא כשר

בראש השנה. ואם אפשר הדבר תביא אתך גם ראש כבש. אינני יודעת אם אמצאהו פה בכפר. ישראל חיים ימציא לך על נקלה את כל החפצים האלה.

יט.

כו ביום, יום שני לשבוע, בין השמשות.

באחד החדרים אשר באכסניה מתאספים הגברים, מצטרפים למנין ומתפללים תפלת מנחה בצבור. בחוץ, על הספסל הנשען אל קיר האכסניה, יושבת בילא גיטל במסבת שתי נשים אשר התודעו לה זה היום ומספרת על אדות פטירתו החטופה של החזן הישיש, בעמדו לפני ארון הקדש ונשמתו יצאה בסערת נגינתו.

ותוך כדי שיחתה תור בילא גיטל פעם בפעם את מבטיה על ילדותיה המשתעשעות בחברת בנות גילן על הככר — אף אל המסלה אשר בה תעבורנה העגלות והמרכבות הבאות מעיר בלוכוב.

לבה מהסס, לא ידע שָׁלֵו. ככר פנה היום לערוב ובעלה טרם ישוב.

לפתע פתאם הקריב האברך הרוזבדובאי ברגלים ממהרות לרוץ והוא נושם ושואף והוא מבוהל ודחוף והוא קורא בקול רועד: המה באים... המה באים... ביער אשר בקרבת הכפר כבר נראה מחנה גדול של פרשים מזוינים, רוכבים על סוסיהם... מהרו, חושו, צורו את חפציכם! עוד מעט והמה נגישים והמה קרבים אל הכפר.

לשומר על ביתנו. הוא איש ישר ולא יגע בדבר שאיננו שלו... תהלה לאל קמה הבהלה לדממה. עצתי היא כי על ידי העגלון אשר ליהודי הכפרי תשלח לישראל חיים את המפתח בצירוף מכתב אשר בו תבקש ממנו כי ימהר להביא אלינו את הקופסה. ואף גם זאת. אם תתרצה לעצתי ואם כשר הדבר לפניך נכונה אני בעצמי לנסוע בעגלה אל העיר ואמהר לשוב אחרי הצהרים. היום כבר סר כל פחד מעלי. גם את המכתב לאבותיך אשלח אנכי וגם אביא אתי איזה צרכים קטנים שאני מוצאת חפץ בהם לקנותם בעיר.

— שמעי נא אשתי, חביבתי — חנן משה איצי את קולו — הנסיעה אל העיר דרושה אף נחוצה. בזה אין כל ספק. אבל... אַת... ילדותינו היקרות זקוקות לך בכל רגע... אם את תתרצי לחפצי ואם את תופיעי על עצתי אסע אנכי העירה. העגלה, כשובה ריקה בלי כל משא, תמהר דרכה. בעיר בלוכוב נמצאות היום מרכבות לרוב. כל נסיעתי נסוע ושוב תארך רק כשעות אחדות. אף חלב־צפור אביא לך. ישראל חיים יקנה כל דבר־חפץ בשוק ככל אשר אצוהו.

— אם זה חפצך וזאת עצתך — השיבה בילא גיטל אחרי מעט הרהורים מעט פקפוקים — הלא בינה באיש יותר מבאשה... לי אין כל דבר נחוץ. אבל, אם לא כבד יהי ממך הדבר לעשותו, טוב תעשה אם תביא אתך שנים או שלשה עופות שחוטים, איפות מספר של קמח סולת, גם מעט דבש אשר יהיה לטבול בו פרוסת "המוציא"

אולם משה איצי כבר היה באותה שעה עֵר וכבר היו ידיו עסקניות. כשהוא לבוש בכתנתו לעורו ובמכנסי הבד שעל בשרו וכשרגליו יחפות היה נחפז לרדת מעל מטתו, והיה פותח את הַמִזְוָדָה הנתונה על גלגלים להטלטל ממקום למקום, והיה ממהר להוציא ממנה דבר־מה, והיה מצפינהו בידים רועדות תחת הכר אשר למראשותיו. אחרי כן שב לסגור את המזודה, ויפתח את המלתחות ואת החבילות האחרות, ויפשפש בהן — וכמו יחרד לבו כי פשפש ולא מצא.

אז היה ממהר להעיר את בילא גיטל משנתה והיה מספר לה בקול רועד כי איננו יכול למצוא את הקופסה שהיתה גנוזה תמיד בתבה הסגורה אשר מתחת לארון הבגדים, ובקופסה הזאת אצורים כל שטרי החוב והאפותיקי וכל פסקי בתי הדינים.

היא מצטדקת: אפשר הדבר כי בהחפזה לברוח שכחה להריק את התבה התחתונה אשר מתחת לארון. אפשר ואפשר הדבר אחרי אשר המפתח למסגר התבה הזאת היה שמור תמיד בכיס בגדו והיא לא נגשה מימיה אל התבה הזאת לפתוח אותה.

ויחפש משה איצי בכיס בגדו וימצא את המפתח.

— ומה יש לעשות כיום הזה? השמיעיני נא עצתך — סופק משה איצי את כפיו כמתיאש — הן בקופסה זו אצור כל רכושנו.

— ולמה תירא ולמה תפחד? — מנחמת אותו אשתו — לעת כזאת אין כל פחד. הלא את ישראל חיים שָׂמת

אנכי שליח הצבור לתפלת המוספים. הלא תדעי מאז כי כשאני רוצה גם יכול אוכל.

מצטחקת בילא גיטל ואומרת:

— אבל בראשונה יהי עליך להרהר ולהרהר מאד בתשובה.

ומשה איצי עונה בכובד ראש:

— הרהור תשובה בכל מלואו ובכל עזוזו כבר היה לי בדרך מסענו למשמע דברי היהודי הכפרי. ומלבד זאת דעתי נותנת כי בימי ראש השנה הבאים עלינו לטובה יעמדו היהודים זכים וטהורים לפני ה׳ יתברך שמו. יסורי הבהלה של בקר היום הזה היו ממרקים את כל עונותיהם.

ובין כה וכה והמחשבה אשר עלתה על רוח משה איצי להיות שליח הצבור לתפלת המוספים היתה מְדַגְדֶגֶת והיתה מְגָרָה בגרונו. ובקול דממה דקה — לבלי העיר את הילדים משנתם — מסלסל הוא את הנגינה בהתחלת תפלת שמונה עשרה של מוסף.

בילא גיטל שוחקת בקול גדול.

וגם הוא היה שוחק.

זאת הפעם הראשונה שאותו הבעל ואותו האשה שמעו זה את זו וזו את זה בצחקם צחוק של הנאה. — — — — — — — — — — —

ועוד בהיות הבקר, ובילא גיטל עודנה שקועה בתרדמתה על משכבה, היתה בת צחוק דקה ונעימה מרחפת על כל פניה וכמו מתרחצת היא בחלומה בפלגי עדנים.

ועד מהרה הביטו חליפות איש בפני משנהו. ומבטיהם הגידו לשניהם: „זה היום, ביום הבהלות, התודעו נפשותינו זו לזו. זה היום נחה עלינו רוח הדעת לפלס לנו נתיב בחיים, ומהיום והלאה ישְנה היחס שבינינו תכלית שנוי...״

והמבטים האלה התלכדו אף התמזגו למבט אחד דומם של אוהב ואהובתו ברגע צאתם מחופתם.

— אלו מצאנו עצה — הפסיקה בילא גיטל את הדומיה — כי עתה מן הנכון היה להודיע לאבותיך את מקום מפלטנו. צר לי עליהם כי לא ינוחו ולא ישקוטו מבלי הדעת את אשר היה אתנו.

— אין כל ספק כי בעיר גדולה כעיר סטרי כבר קדמו המה לשמוע את הבשורה הטובה. וליתר שאת נכון אנכי לערוך מחר בבקר השכם מכתב לאבותי. את המכתב אתן על יד העגלון של היהודי הכפרי ואשחר את פניו כי בשובו בעגלתו לביתו ובעברו דרך העיר בלוכוב יסור אל הדאר וישלח את המכתב לעיר סטרי.

— ולכמה ימים אתה חושב כי נשהה עוד פה?

— אם כה ואם כה נשהה פה עד אחר ראש השנה. על דעתי לא תעזוב אף נפש אחת מישראל את מקום המנוסה לשוב הביתה עד אם יחדל, בעזר שמו יתברך, כל פחד ועד אם תנוס כל דאגה.

— ואיפה נמצא בכפר איש אשר יעבור לפני התבה בימי ראש השנה?

— אם את תשחרי את פני ואם תפצירי בי אהיה

ובאותו הערב היה לבו של משה איצי רך וענוג כלבב ילד בהציגו בפעם הראשונה את כף רגלו על האדמה ללכת הלוך וטפוף ואבותיו מוחאים כפיהם לעמתו.

בשבתו על אחד הכסאות הושיב את שתי ילדותיו הפשוטות כבר עד לכתנותיהן, על ברכיו, אחת מימין ואחת משמאל. הילדות שלחו את כפיהן אל שער זקנו לשחק בו. אחת מזה ואחת מזה משכו בזקנו עד אם הורידו את ראשו מטה מטה אל מבינות לראשיהן ותעתרנה על פניו את נשיקותיהן. דבורה׳לה, בתו הצעירה, הסירה את כובעו מעל ראשו ותשליכהו הלאה הלאה ממעל לשלחן. ושתי הילדות שחקו בקול גדול שחוק תמים בהחזק אביהן בידו השמאלית את הכפה שעל קדקדו לבל תסיר „זאת השובבה״ גם אותה, והוא ישב בגלוי ראש. — וכה היו הן משחקות בו והוא היה משחק בהן עד אם עיפו הילדות אף נרדמו על ברכיו. והוא השכיבן כשהן ישנות על משכבן, כסה אותן בשמיכה אף נשק לכל אחת ואחת על מצחה.

ובילא גיטל, בשוחחה עם היהודיה הכפרית, התגנבה פעם בפעם לראות בְּשַׂחֵק בעלה בבנותיו ובהשתעשעו עליהן — ועל פניה הופיעה נהרה, ולבה נמלא רצון רב.

אז כששב היהודי הכפרי אל האכסניה, וקרובה של אשתו הולך אחריו להביא אותו ואת בני ביתו אל מעונו; אז כשנותרו משה איצי ובילא גיטל לבדם בחדר הביטו שניהם במבטים שיש בהם חבה יתרה אל משכב ילדותיהם

קטן ככף איש מחיל הרומנים לעזרתם ויחלצם ממצוקותיהם. הוא מספר נפלאות היפוגים הנמדים ותחבולותיהם אצל פורט־ארתור ומוקדן; והוא בא לידי מסקנה חותכת כי ממלכת רוסיה עם כל רבבות צבאותיה היא כקלפת השום נגד הקטנה שבאומות היודעת תכסיסי מלחמה.

ואז כשקרבה עגלה חדשה אל הככר שלפני האכסניה ועליה שתי משפחות יהודיות, משפחת היהודי הכפרי ומשפחת משה איצי, כבר קדמו אותן הנקבצים בפנים שוחקות, הודיעו להן את הבשורה הטובה, עזרו על ידן בהורדת החפצים מן העגלה אף פנו להן חדר גדול למשכב לילה.

היהודי הכפרי נשא את כפיו אף הרים את עיניו אל מול השמים הזרועים כוכבים מזהירים — ושפתיו נעות וקולו לא נשמע. אבל כל הרואה את הפנים אשר התאבנו פתאם כשיש ואת העינים אשר הפיצו ברקים נצב כתפוש־קסם, כלם הבינו ללחש תפלתו: הלואי, רבונו של עולם, שפחד היהודים יהי כופר פדיום נפשם! — וכמו היתה עליהם יד נעלמה הניעו כלם במו ראשם לאות כי עונים המה אחריו: אמן, אמן ואמן!

ומשה איצי הביט בפני בילא גיטל ובילא גיטל הביטה בפני משה איצי. וכמו אומרים זה לזו וזו לזה: הלא אנכי הגדתי כי אותו היהודי הוא אחד מל"ו הצדיקים הנסתרים!

יז.

פולוניצה.

באותו יום, לפנות ערב, כבר נצבו כל המשפחות היהודיות שנקבצו באו מערים שונות, על הככר שלפני האכסניה הגדולה, כמכירות ומיודעות אשה אל אחותה מאז. ועור פניהן כבר קרן כמעט ושיחתן כבר היתה שיחה של חדוה גלויה. הנה זה לפני רבע שעה בא המפקח על היער, רוכב על סוסו, והוא היה מבשר בתרועת ששון כי בקרבת העיר קלוש נצחו מחנות צבא האוסטרים את חיל הרוסים, כי עשו בהם הרג רב אף הוליכו אלפי אלפים שבי, ויתר מחנות האויב התפזרו אל כל עבר ואל כל פנה וינוסו אל כל אשר ישאם הרוח; וזה המבשר החליט כי תבוסתם היתה שלמה ולא יעיזו עוד לעבור את גבולות אוסטריה ולהעמיד כף רגלם על אדמתה.

אברך רוזנדובאי, אברך משכיל, אשר זה היום בבקר כמעט התעלף מפחד, מדבר עתה, מתוך קורת רוח והרחבת הדעת, על אדות תכסיסי מלחמה. הוא מוכיח „באותות ובמופתים" כי „הוא כבר הגיד האותיות מראש." הוא מתלוצץ לממלכת רוסיה, לאותו הענק שרגליו רגלי תרנגול. הוא מספר גבורות הפחה אותמן אצל מבצר פלבנה, בהפילו מחיל הרוסים הצרים על המבצר חללים לאלפים, והחללים שכבו למעצבה תלולים זה על גב זה לפני שערי המבצר, והבריהם אנשי החיל עמדו ימים רבים כגולמים מבלתי יכלת להניע יד או רגל עד שבא מחנה

ולשתות זעת אפיהם; מלבד זאת הלא אכזרי הוא, עוכר שארו ושארית ביתו. את דמו הוא מפקיר וגם דם אשתו וילדיו עליו יטוש. האכר נעשה לו לאויבו בנפש, ולכל רוח שאינה מצויה המנשבת בעולם צפוי הוא וצפוים בני ביתו אל שאול. אנכי אינני מתקנא כיום הזה ביהודים כמו אלה. יותר מאשר ייראו מפני הקוזקים יש להם לירוא מפני האכרים „שְׁבֵעֵי חֲסָדֵיהֶם"...

פר, ה, ר! העגלה השיגה את ההולכים. המה שבים לעלות עליה.

בעת העליה האחרונה על הגבעה שלפני הכפר פולוניצה הגיד משה איצי לאשתו:

— בילא גיטל! למשמע הדברים של אותו היהודי נעשה בשרי חדודים. כמעט שאני נודר כי בשובנו בשלום לביתנו אביא את כל שטרי החוב שבידי לידי פרעון, ככל אשר תהי לאל ידי, וכל עוד אחיה לא יהי לי עוד עסק עם האכרים והלואותיהם.

— מדוע רק כמעט שתדור נדר?

— לאדם אין שלטון על נפשו. כחו של יצר־הרע לממון גדול הוא עד למאד וחזק הוא עד לְמאד. אבל אנכי הוא המגיד לך: בילא גיטל! בידך אפקיד רוחי. בשם ה׳ אשר תאהבי סלה אשביעך הפעם לבל תתניני לשוב עוד לכסלה. תגערי בי, תרבי עלי חרפות וגדופים, תמרטי את שער פאותי ואת שער זקני — ולא תתניני, ולא תתניני!...

אוהבת בהמון, גם לידתה וחנוכה היו בכפר, ובית אבותיה היה תמיד בית של סחר־מכר. אבל אנכי הגדתי לה: הסי, רבקה׳לה! חדלי המיה, הרפי משאון, בביתי אין חוטפים ואין מקפצים. בכל מועט מן המועט שנותן לנו הקב״ה בחסדו הגדול עלינו להסתפק, ועוד גם זאת כי מן המועט הזה מחויבים אנחנו — יהיו הדברים כאלו לא נאמרו — להפריש לאחרים שחלקם עוד כחוש מחלקנו. על האדם לדאוג לא רק לצרכי גופו אבל גם לצרכי נשמתו. — הנה כי כן היה בתחלה רצונה חזק למלאות חורי כסף ולעשות אותי לעשיר אשר אין קצה לאוצרותיו. ומה הוא המעשה אשר אעשה אנכי והמעשה אשר תעשה היא? אנכי אין לי בלתי אם לתת על ידה מעט כסף והיא תלוה את הכסף ברבית לאכרים. אבל אנכי הגדתי לה: רבקה׳לה, עטרת ראשי! כל אשר בכחי לעשות לביתי נכון אנכי לעשות. לא אחשוך מנפשי כל עמל ותלאה. גם שארית כחי אאסוף בכל רגע להשתכר פרוטה אחת ביושר ובמשפט. אבל הלואה ברבית לאכרים! על זה אגיד "לא" באלף רבתי! — כאשר אתה רואה אותי, חביבי, אוהב אני מעודי את כל איש יהודי אהבת נפש. אולם — יסלח נא לי שמו יתברך אם אחטא בשפתי — את היהודי העוסק בהלואות לאכרים אני שונא תכלית שנאה. אלו היתה ידי תקיפה הייתי מוציא אותו מכלל ישראל, אף הייתי יורד עמו עד לחייו. הן מלבד שיש במעשיו משום חלול השם ומשום חלול כבודו הוא, באמור יהודי לְהִטָּפֵּשׁ מטפשותם של אחרים, לאכול יגיע כפיהם

לפניך? א ש ת י יודעת את מדת החשן והאפוד כדעתה את מדת סנורה. א ש ת י חוזרת את הפסוקים שבפרשת השבוע ואת המאמרים שבפירוש רש״י על פה כאמירת „אשרי״. מה אֹמַר לך ומה אספר לפניך?...

כמו שלא במחשבה תחלה, ושלא ברצונו להפסיק את הדובר בשיחתו, נזרקה מפי משה איצי השאלה:

— ואשתך השניה?

היהודי הכפרי התעורר כמקיץ מחלומו טרם ראה קצו. אז העביר את כף ידו על מצחו כמו אומר הוא למחות מעליו מחשבה אשר עשתה את מחו כמרקחה.

היום פנה לערוב. העגלה התיצבה על שפת נחל לבעבור ישברו הסוסים את צמאונם. היהודי הכפרי ומשה איצי ובילא גיטל קדמו ללכת רגלי עד אשר תשיגם העגלה. ובדרך בלכתם שב הכפרי לדבר:

— ואשתי השניה?... גם היא אשה כשרה, אשה טובת לבב, והיא יודעת לעשות בחפץ כפיה, והיא שוקדת על כל מעשיה. כן... כן... אשה טובה, אשה חרוצה, אשה חכמה היא... אמנם איננה — לה לאריכות ימים — כאשתי הראשונה. מי ידמה אשת זקונים לאשת נעורים? שני אילנות רכים השתולים זה אצל זה, עודם באבם, נוחים להתלכד ולהאחז זה בזה משני אילנות אשר האחד מהם כבר הכה שרשיו בטרם הקריב אליו רעהו. אולם גם על החסר הזה אני מברך לאל ערב ובקר וצהרים. אין לי מה להתאונן גם על אשתי השניה. אנכי כמעט חנכתיה כבת לי. בתחלה, בבואה לביתי, היתה

לאשתי הראשונה, עליה השלום, לא היה עסק רב עם חנותי. בימים הראשונים לא נתתיה אנכי. שמרתי עליה לבל תיגע הרבה. וברבות הימים לא היתה שעתה עוד פנויה לכך. בלי עין־הרע ילד אחר ילד בא לעולם. על האם החובה והמצוה לטפחם ולגדלם. ולה כמעט לא היה לה בעולמה אלא הדאגה לבעלה ולילדיה. — כשבננו הבכור התחיל להקשיב תורת ה״חומש״ מפי מלמדו היתה היא יושבת לה בפנת החדר והיתה סורגת אחת הפוזמקאות או היתה מְאַחָה את קרעי אחת הכתנות — וכמו אין לה כל ענין עם הלמודים המצלצלים באזניה. אולם בסתר, באין רואה, הניחה גם היא ספר מחמשה חומשי התורה בחיקה ופעם בפעם היתה מתגנבת לעיין בו... ויהי היום. אחרי שנה או שנתים, באחד מלילי השבתות, הילדים כבר עלו על משכבם לישון, ואנכי עודני יושב אל השלחן ומעיין בפרשת השבוע. הפרשה היתה פרשת ״ואתה תצוה״ ומאמר אחד בפירוש רש״י קשה היה לי להולמו. בלילי שבתות, לאור הנר, אסור להתעמק בלמודים. אפשר, חלילה, לשכוח שהוא שבת ולבוא לידי מכשול. על כן פוסק אני לפרקים ממשנתי ומביט סביבי לבעבור הַפנות מעט את לבי לדברים שבחול. רואה אנכי והנה אשתי יושבת ממולי, מתבוננת אלי, ובת צחוק על שפתיה... מהיכי תיתי. תצחק ותצחק. אבל אחרי רגע עורכת אלי דבריה ושואלת: ״ישראל! אי זה הוא המאמר בפירוש רש״י, שקשה לך כל כך להולמו?״ צוחק אנכי. אז צוחקת היא בקול יותר גדול ממני. בקצרה. מה לי להאריך בדברי

בא בימים אשר בימי זקנתו הוא עזוב. אשתו מתה עליו, גם בניו ובנותיו יצאוהו באשר יצאו. אוסף אני אותו אל ביתי ומפנה אני לו חדר למושב יום ולמשכב לילה. נותנים אנחנו, אני ובני ביתי, לו כבוד, כיאות לו, שומרים אנחנו עליו כעל בבת עיננו, אף מעניקים אנחנו לו כל נתח טוב ירך וכתף, והוא יושב לו במנוחה ומלמד לבני תורת אל חי. והיה אם יזקין וכחו תש ואין ביכלתו עוד לעשות מלאכתו, מלאכת ה׳, נניחהו בחדרו אף נשמור עליו ונעניקהו מטובנו כקדם, לא נחסירהו דבר, ואני נוסע העירה ובוחר לי מלמד אחר תחתיו. וגם לו נעשה ככל אשר עשינו לקודם לפניו.

— משמע כי ביתך היה ברוב הימים לבית מושב זקנים. ומה אומרת אשתך אל המעשה אשר אתה עושה?

— מה אומרת אשתי אל המעשה אשר אני עושה? אשתי הראשונה, עליה השלום, היתה אשה צנועה שאין דוגמתה מצויה לרוב. היא היתה אשה מתונה וזהירה בדבריה. וכל מעשה אשר אנכי עשיתי קדש הלולים היה לה. בכל זאת כמעט לא עשיתי דבר מבלי שאול את פיה ומבלי אשר הופיעה היא על עצתי. אשה יהודיה מחשבותיה פנויות הן, היא מהפכת בענין אשר לפניה ומהפכת בו ברוח קרה למצוא חשבון. היא לא על נקלה תבטח באיש לא נודע לה מתמול שלשום. לה עין יותר צופיה ויותר חודרת לתחבולות האנשים. על כן לא רק טוב לבעלה אבל גם חובתו היא לבקש מפיה עצה.

ולא תבא גם אז ברוך תהיה. הכבד ושב בביתך בריא ושלם. אין אני בא בטרוניה עמך ואף טינה אין בלבי עליך. לא הוספת על מחיר בית המזיגה שלי להעמיד אותו לך בחכירה אף לא הפקעת לי את השער ביום השוק. — גם, בבקשה ממך, הגד נא לי אימתי יש לאיש כמני פנאי להתרועע עם אנשים? בכל ימות השבוע הנני נתון כל היום מן הבקר עד הערב לעסקי. הדאגה לפרנסה טורדת את האדם מן העולם. ואם לפרקים יש לי שעה פנויה או בבוא יום השבת או ימי החגים והמועדים, אז מעיין אנכי באיזה ספר. — כאשר הנך רואה אותי הנני עוד עד היום הזה מן המלקקים. מכל מלמד הבא אל ביתי להורות לבני תורה הנני מלקק מעט גם לי. וכאשר אתה רואה אותנו, אותי ואת אשתי, הננו מן המקמצים בצרכי הבית. נתונים אנחנו בעבודה קשה להמציא לחם לפינו ולפי הטף, ומן המעט שאנו משתכרים עוד החובה עלינו לקבוץ על יד ולצרף פרוטה לפרוטה. עלינו לחשוך ליום שידֻבר בבנותינו, בהגיע פרקן להנשא. אולם אשר לשכר-למוד — זאת קבלה היא בידי עוד מאבי עליו השלום — יחדלו כל חסכון, כל כִּנוס וכל קמצנות. התורה יקרה היא מפנינים ומכל אבני חפץ. הילד הוא האוצר היקר מכל יקר. האוצר הזה נתון ביד המלמד לשמור אותו מכל משמר ולמלאהו תורה. ובכן, הייקר דבר בעיני האב בבוא עתו ובמצאו חפצו להפקיד את ילדיו ביד המלמד? — קשה למצוא מלמד הגון אשר יתרצה לבוא אל הכפר. אבל אנכי מצאתי עצה. בוחר אני לי מלמד

— ומה יחסך אל יתר היהודים תושבי הכפר הגדול?
— הפסיקהו משה איצי אגב סקרנות יתרה.

בשבתם בעגלה ובהשתקשק האופנים כמעט לא שמע איש את שפת רעהו. על כן היה הכפרי מחכה עד גשתם עוד הפעם אל איזו גבעה ועד רדתם עוד הפעם מעל העגלה ללכת רגלי, ואז היה עונה:

— ומה יחסי אל יתר היהודים תושבי הכפר הגדול? כאשר הנך רואה אותי לא היה לי מימי איזה דבר־משפט, אשר יאמרו עליו „כי הוא זה", עם איש שהיה לי עסק עמו. אם יבא איש ויסבבני בכחש ובמרמה עד אם יעלה בידו להונות אותי, אם אונאת דברים ואם אונאת ממון, נושך אני בשרי בשני ואדום. אבל יודע אנכי כי מהיום והלאה אין לי לבוא בדברים עמו אף לא לבוא בקרבתו. באשר יימין הוא שם אשמאיל אנכי ובאשר ישמאיל הוא שם אימין אנכי. — ואף גם זאת כי מעודי אין דרכי להתאחה או גם להתרועע הרבה אף עם שכני היותר קרובים אלי. פגשתני, שכני, ואתה מקדימני בשלום משיב גם אנכי לך שלום, ואם פגשתיך אנכי ראשונה מקדים אנכי בשלום לך. אם חג משפחה בביתך ואתה קורא לי „לקחת חבל בשמחתך" אז נותן אני לך את ברכתי, ברכת מזל טוב, וכשהשעה צריכה לכך שולח אני לחמניה־דבשית או גם מתת דרשה. ואם חג משפחה בביתי קורא אני לך לבוא. אם תאבה ותבא הרי טוב. ברוך אתה בבואך. המצאת לי קורת רוח. אכול ושתה כנפשך שבעך וסבאך מכל מאכל ומכל מישקה אשר הכינותי. ואם תמאן

הוא לו עד מהרה לעמוד לימינו ואז יהי הוא לו לגבאי ראשון.

עלי יש בלבו של אותו היהודי איזו טינה. אינני מוכשר להפיק ממנו רצון. אמנם לפרקים, בעברו דרך כפר מושבנו, יסור אל מעוני — ויהיו הדברים כאלו לא נאמרו,' אם יבא בשעה שאנחנו מסבים אל השלחן לסעודה נותן גם הוא אחד הכפות אל תוך הקערה, ואיננו עוזב, חלילה, את שלחננו כשהוא רעב. אבל מה לעשות לו ובכפר מושבנו לא אבד מאומה ואין לו על מה להחזיר. רוב התושבים המה מאז אזרחים שוקטים ושאננים ואינם אוהבים בהמון. איש המקשקש בפעמון לפניהם, איש נמצא ללא דרשוהו, איש חוטף והולך חוטף ומדבר, איננו לרצון להם. המה גם בימי שבתותיהם חגיהם ומועדיהם אינם שותים לשכרה ואינם מתחבטים זה בזה. ואם יקום לפעמים ביניהם איזה סכסוך בדורא דממונא או בדבר הסגת גבול אז או כי יביאו את דבר המשפט לפני הכומר או כי יביאו אותו לפני. גם יש אשר יביאו אותו לפני שנינו ואני והכומר הננו המפשרים. — ומיום שבא הכומר הצעיר אל הכפר עוד מוסיפים השקט. הוא הקציע במעונו שני חדרים מְרֻוָחִים ובכל יום הראשון לשבוע, אחרי הצהרים, מתאספים אל ביתו רוב האכרים, הם ונשיהם ובחוריהם ובתולותיהם, והוא קורא באזניהם את החדשות מעל העתונים הכתובים בלשון עמם אף קורא באזניהם מעל איזה ספר הנועד לתורת החקלאות או לתורת גידול הבהמה והעוף.

אולם כמעט יעברו ימי החגים והקטטה שביניהם תחדש פניה כקדם. — רק אשתקד ארכו ימי השלום כירחים אחדים. הנה בחול המועד של סוכות התחתנו זה בזה. בחורו של האחד ובתולתו של משנהו זה מכבר שכחו תחרות. אז נמשכו בעמל רב ימי השלום עד ממחרת השבת שלאחר חנוכה, כלומר עד עבור יום החתונה של הבן והבת. — ומלבד אלה נמצא עוד בכפר הגדול יהודי אחד שהתישב בו זה לפני שנים מספר, והוא סתם־יהודי, חציו בן כרך וחציו בן כפר. אנכי אכנהו מאז „כסף־חי". הוא איננו הולך אבל א ץ הוא לדרכו. אין לך שעה ואין לך רגע שיש לו פנאי. אל כל אשר תלך ואל כל אשר תביט תפגשהו אף תראהו. מסחרו בכל. הוא קונה מידי האכרים כל דבר העומד למכירה. הוא קונה מעט תבואה מעט תפוחים ואגסים, תרנגולים ותרנגולות, ביצים, עור של בהמה, סוס צולע על ירכו, בן פקועה, עגל בן יומא, ברזל שעלתה עליו חלודה, מְכִתַּת־מַתֶּכֶת ובלויי סחבות. אם יש לאחד האכרים איזה דין ודברים בבית המשפט, אז ממהר הוא להמצא לו עוד בטרם ידרשהו והוא מוליכהו אל העיר הקרובה והוא מביאהו אל סנגורו איש סודו. אם אחת הנערות שנתפתתו אומרת ללכת אל העיר ולהיות למינקת, אז כבר ערוכה אתו מאתמול משמרת לה בבית אחת הגבירות „מודעתו מאז". ואם יבא לפעמים איזה „אדון בפקדך" אל הכפר והוא אומר „להאציל מהודו" על האכרים „ולהתרצות להם" להיות לבחירם אל בית מועצת המדינה או אל בית מועצת הממלכה, אז נמצא

— בשעה של בהלה ראשו של אדם כל כך סחרחר וכל כך כבד עליו עד אם כמעט שכחתי לשאול אותך לשמך.

— לשמי אתה שואל? הלא שמעת כי לאשתי קוראים אשת ישראל, ובכן שמי ישראל.

— כן, כן! ר׳ ישראל. ובכן בבקשה ממך, ר׳ ישראל, הואל נא ובאר לי את דבריך הצריכים ביאור. אתה הגדת כי בכפר מושבך משפחתך היא המשפחה היחידה שהיא יהודיה. האין זה פלא?

— האמנם כי זה פלא? כפר מושבנו בעצמו היה לפלא. הוא כפר לעצמו ואיננו כפר לעצמו. כפר הוא לעצמו באשר יש לו מסגד מיוחד לו, כומר מיוחד לו ובית הקברות מיוחד לו. ואיננו כפר לעצמו באשר המשטרה ובית המזיגה נמצאים בכפר הגדול הרחוק כמהלך תחום־שבת מכפרנו. כה נהוג הדבר מימי קדם, מימות האדון הראשון אשר שני הכפרים היו לו לאחוזה, וכה הוא הולך ונמשך מדור לדור, מיורש ליורש, עד היום הזה. — בכפר הגדול כבר התישבו משפחות יהודיות לא־מעט. המשפחה האחת היא משפחת חוכר בית המזיגה. ומבלעדה נמצאת עוד, זה ימים רבים, שתי משפחות של יהודים שיש להם הנויות בכפר. אלה שני היהודים אוחזים כמעט בכל ימות השנה איש בחוטם רעהו ומתנגשים ומתקוטטים ומריבים זה עם זה. בערב יום הכפורים הם מתפַיסים. בחג הסוכות יושבים יחד בסוכה המשותפת לשניהם. וביום שמחת התורה, כטוב לבם, יש אשר המה יוצאים יחד גם במחול.

על הסוסים יחולו רחמינו. צער בעלי חיים עברה גדולה וחמורה היא. יש עצה. בקרבנו אל הר או אל גבעה הולכים הנוסעים רגלי. ואם היום הוא יום צח ובהיר טוב לנוסעים כן כמו כן לטייל מעט בקרבת העגלה מלשבת עליה ולהטלטל טלטלה אחרי טלטלה. גם השיחה בשעת הטיול יותר נוחה ויותר קלה היא. ואשר לסוסי אין לירוא פן ינוסו בין כה וכה לברוח ואנחנו נרדפם ולא נשיגם. הם אינם דוהרים ואינם ממהרים. כאיש לו כבוד ולו גודל צועדים הם עקב בצד אגודל.

„בעת צרה אשר כזאת" — אומר משה איצי בלחש לאשתו — „עוד מתנהג הקב"ה עמנו בחסד. לי נדמה כי זה היהודי הכפרי הוא אחד מל"ו הצדיקים הנסתרים."

לחש ניבו ורֹך קולו, הִפְלִיאוּ פתאם אחוה לה כמו היתה מאז אשת שלומו ואשת סודו, הפליאו אותה עד למאד. אז בא בלבבה רגש של קרבה וחם לה. — הן בכּוּר עֹנִי יִבָּחֵן האדם אַף יִצָּרֵף, ישכיל לדעת מאוס ברע ובחור בטוב. אולי תחל מהיום והלאה תקופה חדשה בחייה...

טז.

...כאשר קרבה העגלה אל גבעה נשאה והנוסעים הגדולים ירדו מעליה ללכת רגלי ערך עוד הפעם משה איצי את דבריו אל היהודי הכפרי:

הכפרי מעמיק מעט חשוב וכמו עם לבבו ישיח:

— אם אנכי אתרצה?! אתרצה גם אתרצה. מי יהודי ויאמר אינני רוצה להציל נפשות יהודיות? מי לא ימהר להוציא איש יהודי ואשתו וילדיו ממצוקותיהם? — והאם אוכל? יכלתי גם יכלתי. מי איש ויאמר אינני יכול כשהוא רוצה באמת ובתום לבב? הן הכל כאשר לכל יעלה מספר המושבות על העגלה, למשפחתי ולמשפחתו גם יחד, לחשבון של ששה. אשתי נושאת את יונק שדיה על כפיה. אנכי אושיב את הנער הגדול על ברכי. בתי הבכירה תושיב את אחותה הקטנה, והצעירה את אחיה הקטן, והוא ואשתו יושיבו את שתי בנותיהם על ברכיהם.

בראות הכפרי כי חשבונו עולה יפה נראו אותות רצון על פניו. ושלא מדעת התגנבה בת צחוק קלה גם על שפתי משה איצי ובילא גיטל.

— ועתה — ממלמל משה איצי — ועתה הגד נא לי מה הוא המחיר אשר תדרוש.

— מה הוא המחיר אשר אני דורש? — מתמיה הכפרי כעלוב במקצת — מה ובעד מה יש לי לדרוש איזה מחיר? כאשר אתה רואה אותי לא לקחתי מימי מיד יהודי אף פחות משוה פרוטה בהקפצו על עגלתי, העוברת לדרכה, לשבת לימיני ולנסוע גם הוא. בעד מה? הכי מחסר הוא מעגלתי מאומה? אם כה ואם כה משרכת העגלה דרכה. גם הסוסים לא ירבו ולא ימעיטו לאכול. יסחבו עוד יהודים אהדים סחוב והעבר. ואם תאמר כי גם

— מה אני כי אדע? — עונה משה איצי במבוכה — הלא זה אשר הגדת כי ביום עברות הגברים אובדי עצות המה. אשמע מה בפי אשתי. כל אשר תאמר אלי אשמע בקולה.

בילא גיטל עמדה עד עתה מקרוב, הקשיבה אל השיחה ותדום. היא החרישה מפני הכבוד. אל לאשה יהודיה להתערב בשיחת הגברים. ועתה בדבר אליה בעלה רכות נעורו בקרבה גם רגשי חסד גם רגשי חמלה אליו. והיא אומרת:

— מן הנכון היה לנו לעשות דרכנו לעיר סטרי. שם אולי עוד מחכים אבותיך לקראתנו. אולם באין עצה אחרת נברח אל כל אשר יעלה בידנו לברוח. אנכי רק את עצתי השמעתי כי עלינו לעזוב את מקום המהפכה, אבל להיכן ולאן נועיד פנינו תחכם אתה לדעת יותר ממני.

— ובכן יודע אנכי — אומר משה איצי — כי יש בפיך נכונה. אמנם טוב ונכון היה לנו לנסוע לעיר סטרי אבל מאת ה' היתה זאת כי נסע אל הכפר פולוניצה. מה' מצעדי גבר כוננו. אין אדם נוקף אצבעו מלמטה אלא אם כן מכריזים עליו מלמעלה.

משה איצי מעיף עינו בעגלה הרתומה, והוא שואל:

— ובכן התחפוץ וגם תוכל לפנות גם לנו מקום בעגלתך?

— כמה מספר הנפשות אשר לכם, בלי עין־הרע?

— הלא רואה אתה. אנכי ואשתי ושתי ילדותינו הקטנות.

— מה יש את נפשנו לעשות כיום הזה? בתחלה היה עם לבבנו להתמהמה ימים אחדים בעיר בלוכוב ולחכות לקראת השמועות הבאות. בעיר, בקהל נפשות יהודיות רבות — כל תשלוט בהן עינא בישא — סמוך לבב היהודי אף בטוח יותר מבכפר. באים אנחנו לעיר בלוכוב, רואים אנו כי בהלה בעיר, הכל רצים אל בית הנתיבות. ובכן נוסעים גם אנחנו בעגלתנו אל התחנה. אומרים כלם כי מגמת פניהם להמלט לעיר סטרי, גומרים גם אנו בדעתנו לברוח שמה. באה הרכבת, ותהי המהומה, איש את רעהו ידחקו בצד ובכתף יהדופו. אין לנו הכפריים אותו קושי הפנים ואותו חוזק הלבב לדחוק רגלי אנשים מן הישוב. וכה תעבור הרכבת לדרכה ואנחנו נשארים פה. — בין כה וכה ואני שומע כי יש במשפחות היהודיות הנוסעות בעגלות אל הכפר פולוניצה. זה כפר־מושב לרגלי הרי הקרפטים. אומרים כי שמה לא יעיזו הקוזקים לבוא ביראתם פן בהגיעם עד ההרים האלה יעשו בהם מחנות חיל צבא אוסטריה כלה עד בלי השאר מהם שריד ופליט. נזכרתי אנכי כי בכפר פולוניצה יושב איש יהודי הקרוב לאשתי ממשפחתה, והוא המנצח על עושי המלאכה בַּמִנְשֹׂרֶת קרשים וארנים. אומר אני לאשתי: רבקה׳לה! יאכלו הסוסים את מאכלם במנוחה, יאכלו וישבעו, וכל מה דיעבד רחמנא לטב יעבד. אנחנו נוסעים מזה בעגלתנו לכפר פולוניצה.

— ומה יש את נפשך לעשות? — פונה עתה הכפרי אל משה איצי בשאלתו.

הגנה, ולפני עומד הכומר של כפר מושבנו. הוא זה לא כבר בא הכפרה והוא לא כהקודם לפניו. הוא אמנם עודנו רך בשנים אבל איש נפלא במינו. הוא שקט כיונה, צנוע כבתולה תמה. הוא אחד מחסידי אומות העולם. והוא אומר אלי בקול כבוש: „ר' יהודי! משפחתך היא המשפחה האחת שהיא יהודית בכפר מושבנו. בשם ה' שרגלו עליך אהבה, נוסו לכם אתה ובני ביתך, המלטו אל כל אשר תמצאו מקום להמלט. לך אשה צעירה גם שתי בנות בוגרות. הקוזקים באים. התדע מה זאת?!" — ולמשמע המלים האחרונות נפל עלי פחד לא ידעתי אכנהו. ואני ממהר להעיר את בני ביתי משנתם. ואני נותן את פקודתי לרתום את הסוסים אל העגלה. ובטרם עברה שעה קלה עשינו דרכנו לעיר בלוכוב. — שני בחורי הגדולים מאנו בעד כל כפר ללכת אתנו. לגברים אין הרעה נשקפה בכל מוראה. עליהם החובה לעמוד על משמרתם ולהגן על רכוש אביהם... כאשר אתה רואה אותי היה גם את נפשי להשאר בביתי ולעמוד לימין שני בחורי. לא ילד שלא כלו לו חדשיו אנכי. מימי לא בא מורך בלבבי מפני בן אדם. אבל אשתי הגידה וחזרה והגידה „לא! ולא!" עד אם בטלתי את רצוני מפני רצונה. — בכל עת שומע אנכי לעצת אשתי, ורצונה יקר בעיני. על אחת כמה וכמה בעת צרה כזאת. היום נתון השלטון בידי הנשים. היום להן המשרה, ואנחנו לפקודתן ניחל.

— ומה יש את נפשכם לעשות כיום הזה?

בביתנו.״ היא שומעת ושותקת. בפניה הכרתי כי מלבה הוצאתי מלים. גם את נפשה היה להגיד לי כזאת. אבל הלא אשה יהודיה היא, והיא לא העיזה להשמיע עצתה בדברים העומדים ברומו של עולם.

טרם בקר קמתי אנכי ממשכבי אט אט אף לבשתי את בגדי ורחצתי את ידי ואת פני מבלי השמע כל אִוְשָׁה קלה. הנה בני ביתי עודם ישנים. נזהר אנכי לבלי הפרע את אשתי מתנומתה. ואני מתחיל בקול דק וחבוי: לך ה׳ הצדקה ולנו בושת הפנים. — פתאם ואני שומע קול רעם. מציץ אנכי מבעד חלון ביתי ואני רואה כי פני השמים בהירים ומלאים ככבים מזהירים. פותח אני בלאט את דלת חדרי ואני יוצא החוצה. מאזין אנכי לקולות הרעמים ואני מקשיב כי שאננם יבא באזנינו ממרחק, ממרחק רב, מן הסביבה הקלושאית או מן הסביבה ההליטשאית. ואנכי לא תמול הנני, ואני יודע לשער כי אמנם הקולות קולות יריה הם אבל שדה המערכה רחוק רחוק מאתנו כמה וכמה פרסאות. — שב אנכי אל חדרי ואני שולח סקירה קלה אל מטת אשתי. רואה אנכי כי משכה את קצות הכסת עד מעל לראשה ותתכס בה. לבי אומר לי כי גם היא הקשיבה לקול הרעם, אבל בחשבה כי לאזני לא בא מסתירה היא את פניה לבל אראה את פחדה ואבהל גם אני. — ואני עוד הפעם מתחיל בלחש קולי: ״לך ה׳ הצדקה״, ועורקי לא ישכבון, ומיתרי לבבי דא לדא נקשן. ופתאם ולאזני בא קול אצבע מתדפקת על חלון חדרי הפונה אל הגן. יוצא אני

הפרוטות הקטנות אומרת היא לאשתי בתום שפתים: "אני מתבוננת אליך, אשת ישראל, ואני משתוממת על אולתך ועל פחזותך. הנה לקחת ממני תשלומי כסף מחיר הגפרורים ואינך יודעת אף אינך חושבת לדעת כי בעוד יום או יומים וכל אשר לכם לא יהי עוד שלכם אבל שלנו יהי. הקוזקים באים. היודעת אַת מה זאת?!"

כשספרה אשתי באזני את הדברים האלה העמדתי את פני כמצחק. אמרתי: "אין זאת בלתי אם גבוב דברים של נכרית טפשת ופטפטנית!" אבל — אינני יודע על מה ולמה. פתאם באה בי הרגשה מכאיבה כמו מַדְקֵרָה חדה נוקבת ויורדת עד תהום לבי. ואף גם זאת, נדמה לי כי גם לפני אשתי אין צחוק שפתי כשר "בתכלית הכשרות". את מחשבתה איננה מגדת לי. היא ממאנת להאדיבני. אבל ממני לא נצפנה מזמתה.

אתא יום השבת. מקדשים אותו כראוי לו, ואין שואלים ואין דורשים בעניני חול. אבל אחריו בא ליל מוצאי שבת. הלא הלילה הזה הוא הלילה הראשון לאמירת הסליחות. מימים ימימה נוסעים אנחנו בלילה הזה, אני ואשתי ושני בחורי הגדולים, אל העירה ויגודה לאמירת הסליחות הראשונות. בשעה השניה אחרי חצות הלילה עוזבים אנחנו בעגלה את כפר מושבנו ובשעה השמנית בבקר כבר שבנו לבוא הביתה. אולם הפעם הגדתי אנכי לאשתי: "רבקה׳ילה, לא ככל השנים השנה הזאת. שנת מלחמה היא. הקב"ה הוא אל טוב וסלח. אין הוא בא בטרוניה עם בריותיו. בשנה הזאת נאמר את הסליחות

זריזה אשתי להיות מן הראשונות במבקריה ולהביא לה מחיה כפי מסת נדבת ידנו. לעתות בצרה אין מבדילים בין דת לדת... וגם אנחנו אין לנו מה להתאונן עליהם. לפני שנים מספר, כשנועצה ה„חברה לאכרים" לפתוח בכל כפר וכפר הנות של מַכֹּלֶת ושל מַרְכֹּלֶת ולהושיב בה אחד מבני בריתם, אז היו הנכרים שכנינו נמנעים אף מעבור דרך פתח חנותם, והחנוני הנכרי היה אנוס עד מהרה לסגור את החנות ולעזוב את הכפר.

— ובכן?! — מדגיש משה איצי את שאלתו.

— ובכן, ובכן. בשבוע העבר התגנבה פתאם הרש רוח אחרת אל כפר מושבנו. מיום שבאה השמועה כי חיל הקוזקים פרץ אל העיר סטניסלוי אחזה אש זרה בכל פנות הכפר. מרקחה הרישית בלבבות. הנכרים מתלחשים זה עם זה וכמו מתיעצים המה על צפונותיהם. ואני רואה ואני שומע ולבי בי מהסס, וכמו מנבא לי ליום עברות.— היו בשכנינו אשר מאז נתנו גודל לי ולבני ביתי, בהכירם את יתרוננו עליהם במעלות ובמדות. והנה פתאם בהפגשם בנו היום כמו סוטר כל אחד ואחד באצבעו התיכונה על כפתורי מעילו ואומר „יַא טאָ!", כלומר, אני אני הוא! והוא מביט אלינו בפנים האומרים „יַא טאָבִּי דאַם!" כלומר אנכי אראך את ידי! — מַרְיַנָה, אחת משכנותינו, נכרית לא רעת לבב ולא רעת עין, נכרית שאיננה הכמה יתר מדאי אבל צנועה היא במדברה ובהליכותיה, באה בערב יום השבת אחרי הצהרים אל חנותנו, קונה קופסת גפרורים ומשלמת את המחיר. אולם אחרי התשלומים של שתי

בבית המדרש הגדול שבעיר דולינה יש לנו שני „מקומות־מושב" לאחוזה. האחד בבית התפלה לגברים והשני בעזרת הנשים. שניהם באו לי בירושה מאבי, עליו השלום. לקנות בשר כשר או לתת עופות לשחיטה נוסע אחד מאתנו פעם או פעמים בשבוע לעירה הקטנה ויגודה, שבין כפר מושבנו ובין העיר דולינה. אבל להתפלל בימים הנוראים או לקנות סחורה לחנותנו נוסעים אנחנו לדולינה... כאשר אתה רואה אותי יש לי בכפר מושבי זה כמה וכמה שנים גם בית גם גן וגם אחוזת שדה לנחלה. ותהלה לאל גם המכשירים הדרושים לכל בעל אחוזה, גם פרות חולבות וגם כלובים מלאים עוף לא יחסרו. וכאשר אתה רואה אותי יש לי בביתי גם חנות שכל מיני סחורה נמצאים בה. כמו שאומרים „גם חלב צפור לא יחסר". רוצה אתה בקמח, רוצה אתה במלח, רוצה אתה בגלומי פשתן וכד לבגדי צבעונים, רוצה אתה במסמרים או ביתדות, או רוצה אתה במטפחת הנשים השזורה פרחים; הכל כאשר לכל תמצא בחנותי...

— ומדוע נַסתם לברוח?

— מדוע נסנו לברוח? כאשר אתה רואה אותנו לא עלה מעולם אף במחשבה לפנינו לברוח. כל הנכרים אשר בכפר מושבנו נוטים אלינו שלום. כמו שאומרים „לא יקחו בעדנו גם שק מלא מרק של אבטיחים אדומים". ובאמת מה לנו ולהם ומה להם ולנו? אדרבה. ממנו הם נהנים לפעמים יותר מאשר נהנים אנחנו מהם. יהיו הדברים כאלו לא נאמרו. למטתה של יולדת עניה או אשה חולה

— ואני? כאשר אתה רואה אותי אינני יחידי פה. זאת האשה הצעירה, היושבת שם על הספסל ויונק שדים על כפיה, אשתי היא. אלה שתי הבתולות הגדולות וזאת הנערה הקטנה, היושבות על הספסל השני, בנותי הן. גם שני הנערים, העומדים למולנו על ככר השדה, אצל העגלה, ורואים בכסוס הסוסים את אלומת החציר אשר לפניהם, בני הם... שני הבחורים הגדולים אשר לי נשארו בביתי... אשתי אשר אתה רואה בזה היא אשתי השניה... את שתי הבתולות הגדולות ואת שני הבחורים וגם את הנער הגדול מאחיו, אחד הנערים העומדים אצל העגלה, ילדה לי אשתי הראשונה... הבתולה הבכירה שבבנותי ארוסה היא זה כבר. תהלה לאל כבר סלקתי את הנדוניה בכסף מזומנים. הן כאשר אתה רואה אותי אינני, חלילה, יהודי עני. גם שמלותיה כבר תפורות. גם הכתנות והסדינים והכרים והכסתות כבר מונחים בארגז. הכל נכון לה כאל בת אחד הנגידים. יום החתונה היה נועד לאחד מימות החול שאחרי שבת־בראשית. מה עשה הקב"ה? מתפרצת המלחמה בארץ. את הארוס קוראים לצבא. הוא אחד מאלה שכבר היו גם בימי השלום בחיל המשמר וכבר למדו אצבעותיהם לקרב...

— בבקשה, הגד נא לי אי מזה אתה — הפסיק משה איצי את שטף מדברותיו.

— אי מזה אנחנו? כאשר אתה רואה אותנו הננו דרים בכפר הרחוק כשתי פרסאות מעיר בלוכוב. אולם העיר שאליה אנחנו פונים מאז ומקדם היא העיר דולינה.

משה איצי מסתכל בפני אשתו. פאותו רגע גדלה אף גבהה בעיניו שבעתים — וכח רצונו תשש. לא ימצא און לו אף להוציא הגה מפיהו. בידי אחרים הוא נתון, יטוהו אף יוליכוהו אל כל אשר יחפוצו...

טו.

השעה שנה שניה אחרי הצהרים. בית הנתיבות הבלוכובאי עזוב. כל עבודה שבתה וכל תנועה חדלה. אין עובר ואין שב גם מסביב לו.

— הרכבת שעברה לפני הצהרים דרך התחנה, אחרה זמן בואה כשלש שעות. כל פקידי הנתיבות וכל הפועלים היו נמלטים לנפשותם ברכבת זו. לעיר סטרי לא תעבור עוד כל רכבת. רבים מן המתקבצים לנוס לא יכלו לעשות דרכם ברכבת שלפני הצהרים, באשר כל התאים נמלאו נוסעים מפה אל פה עד אפס מקום להפיל ביניהם מחט. גם היו רבים אשר אחרו לבוא אל התחנה, המה חשבו כי עד מהרה תעבור רכבת שניה. משפחות רבות מהרו לנסוע מזה בעגלה או במרכבה ומשפחות רבות היו אנוסות ללכת לדרכן רגלי, הגברים והנשים והטף.

את הדברים האלה היה מספר במהירות, באזני משה איצי, איש יהודי זר, כלומר, לא־בלוכובאי, העומד מחוץ לבית הנתיבות וסופק כפים כמתיאש.

— ואתה? — שואל משה איצי — מדוע נשארת אתה לבדך ולא ברחת עם הבורחים?

ברי הוא כי בו ברגע שכף רגלנו תדרוך על מפתן ביתנו לצאת פתח ירד כל אשר לנו לטמיון. ברי הוא כי הנכרים תושבי עירנו והסביבה, ו פ ט ר ב ר א ש ם, יעטו אל השלל ואת יגיענו יבוזו עד בלי השאר כל שריד וכל זכר. אולם אשר לרוסים שמא לא יגיעו עד שערי עירנו, ואם גם — בל אפתח פה לשטן — יגיעו, מי יאמר לנו כי אוכלי אדם המה? רבים אומרים כי במנחה בת רובלים אחדים מכפרים את פניהם... ואף גם זאת. את והילדים רשאים אתם לברוח. אבל אנכי אשאר בביתי... אנכי א נ ו ס להשאר. אנכי לא אתן לפטר כי "יתרחץ בדמי". פטר כבר העליל עלילה כי היום בטרם בקר הרגתי א נ כ י בבית הכנסת הגדול את החזן הישיש... פטר הוא מרגל רוסי!!!

למשמע המלים האחרונות חורו פני בילא גיטל כשיד. אז הזדקפה מלוא קומתה ואת זרוע ימינה הושיטה כלפי בעלה בהגידה בקול אמיץ:

— משה איצי! עד היום הייתי אנכי ברשותך. היום... הקוזקים באים... כל קיר נטוי, כל גדר דחויה וכל חיץ נפל. היום הותרה הרצועה. היום הוסרו כל הרשויות. והיום א נ כ י ה מ פ ק ד ת! ואנכי אנכי הגוזרת עליך כי יחד עם אשתך וילדיך תמהר לעזוב את העיר. גזרה היא מלפני באשר חושבת אני זאת לי לחובה קדושה להציל לאבותיך את בנם ולילדיך את אביהם; גזרה היא מלפני — ושתי בנותינו, רחל'ה ודבורה'לה, תעזורנה על ידי. בחזקת היד נוציאך מזה ללכת אתנו באשר נלך אנחנו.

עוד יותר טובה תהי העצה לתת לו את מעוננו לדור בו עד אם ישוב ירחמנו ה׳ ונשוב בשלום אל ביתנו... אמנם שהדי במרומים כי בכל עת שאני רואה את אותו הנכרי, שעפעפי עיניו מתפתלים כעפעפי פתן, יירא אף יפחד בי לבבי. הוא הסמאל, הוא השטן, הוא הוא המסית והמדיח. הוא הסיתך והוא הדיחך אל עסקי ההלוואות לאכרים. אבל הלא הבריות אומרים: מעמידים את הגנב לשומר הפתח. ואף גם זאת אומרים הבריות: בשעה שנזקקים לגנב מתירים לקישרי החבל שמסביב לצוארו ומורידים אותו מעל העץ.

כמעט שנחנק משה איצי בפרוסת הלחם שנתן אל פיהו אחרי ברכת „המוציא", בהתרגזו למשמע דברי אשתו: „תלאה גוררת תלאה! הנה לפתע פתאם היתה אשתו לדברנית, והיא למדה לשונה אל דרך חמותה לתבל את אמריה בפתגמים, והיא מעמידה את פרשת פטר על סדר השבוע."

אולם אחרי בלעו את הפרוסה השיב במתינות:

— זאת היא עצתך, אותה שמעתי. ועתה שמעי נא גם לעצת בעלך. ועצת בעלך היא עצה אחת שהיא שתים. העצה הראשונה היא כי תהיי גם היום אותה השתקנית שהיית עד כה. והעצה השניה היא כי השומרים והמגינים על רכושנו ויגיענו נהיה אנחנו. אנחנו ולא אחרים!

— ואת זאת אתה מגיד ברוח קרה?

— את זאת אני מגיד בדעה צלולה ומיושבת. אין עצה ואין ברירה אחרת לפנינו. ברי ושמא ברי עדיף.

וכמשמעו. המלשינות מחזרת על אכסניה שלה. ירושה היא לו מאבי אמו... עדות־שקר ושבועת־שוא שעשועים הן לו מאז... ועתה הא לך עלילה חדשה על היהודים! ואם, חלילה, בל אפתח פה לשטן, יבאו המה, מי יגיד מראש ומי יישער את הרעה הנשקפה ליהודים עקב העלילה הנתעבה הזאת?"

בביתו כבר מצא משה איצי הכל נכון לדרך. החפצים צרורים, החבילות חבושות והילדים מלובשים בגדי מסע. ועל הכסא אשר אצל החבילות יושבת אשתו קדורנית. והוא עובר על פניה בהעלם עין, מגרד באצבעות יד ימינו מתחת לבדל אזנו ושואל:

— האם היה פה מי־שהוא לדרוש אחרי?

— לא! איש לא היה פה. אבל שני בחורים נכרים, הזרים לי, סובבו כחצי שעה לפני חלונות ביתנו ופעם בפעם הציצו מבחוץ מבעד הזגוגיות אל פנים החדר בעינים כל כך מזרות אימה עד כי נע לבבי מפחד, והילדים התחמקו אל המבשלה להתחבא מפניהם.

פת שחרית מוכנה על השלחן. משה איצי נוטל את ידיו. ובשעה שהוא מנגב אותן ואומר "שאו ידיכם קדש", איננו רשאי להפסיק עד אחרי בציעת הפת, מוסיפה אשתו ואומרת:

— עצתי היא כי תשלח לקרוא לפטר ותשימהו לשומר על ביתנו ועל המטלטלים אשר נשאיר בו. ואולי

„ואני" — הוסיף פטר לדבר רוסית בקול תוהה ומתחטא — „ואני, דיני ומשפטי להיות מנודה משני העולמות, להקלע בכף הקלע גם בזה גם בבא. בהתחברי אליך השקעתי את נשמתי בחמשים שערי טומאה. אבל זאת נחמתי כי תשובה מכפרת, ממרקת אף מטהרת. בקנאי את קנאתי לאלהים ובהנקמי את נקמת הדם השפוך, נקמת דמו של רבי נפתלי הקדוש, יסלח לי ה' את כל עונותי.

— פוּ, פוּ! — כבר התעוררה במשה איצי חמתו ויירק לפני מנגדו פעם ושתים — עם מי אני בא בדברים? עם איש טמא שפתים, בזוי וחדל אישים כמהו!... אנכי אמהר ללכת אל השופט ואספר באזניו את כל דבריך רואה אנכי כי מרגל רוסי אתה.

פטר שחק בקול גדול:

— מהר נא ולך, אתה הראש והראשון לעוברי עברה והאחרון באחרונים לטפשים וגסי הרוח. מהר נא והקריבני למשפט לפני מנקה־ארובות־העשן. השופטים כבר ברחו באישון חשך ואפלה, נסו נמלטו ואינם. ואילו היה פה שופט ואתה בא לפניו להגיש עצומותיך, היאמין בדבריך? היהודי איננו נאמן על עדותו. דבריו לא דברים ושבועתו לא שבועה.

„הא לך פגישה על גרון נחר ועל קיבה ריקה!" — התמומר משה איצי בדרך בלכתו לביתו — „לא שכור ולא משוגע הוא, אבל רשע וצורר ישראל כפשוטו

בדת הפרבוסלבית וכי תקדמו את פני הקוזקים בתרועת אחים וצלבים בידיכם. אבל אתם הרגתם אותו... אתה תקעת את צפרני אצבעותיך המזוהמות בגרונו ותחניקהו... ואתם מהרתם לקבור את ההרוג, ואתם חשבתם כי ברדתו קבר הכל הס, הכל נשכח... אבל לא! היה לא תהיה! דמו הנקי צועק אלינו מן האדמה ודורש נקם. את בית הכנסת שלכם נעשה למסגד פרבו־סלבי. את עצמותיכם נְיַבֵּשׁ אף נטחון הדק הדק, ואת קמח עצמותיכם הטחונות נְעַסֶה אף נלוש ונעשה ממנו פסל מסכה לרבי נפתלי הקדוש. ואת הפסל הזה נעמיד על הבימה בין פסלי שאר הצדיקים והקדושים, התמימים והישרים, שמסרו נפשם על קדושת אמונתנו.

בהגד פטר את המלים האחרונות הצטלב עוד הפעם. ומשה איצי נצב כאיש נדהם למשמע אזניו.

— פטר! מה זה היה לך היום? הכי בקדחת, בשכרון או בשגעון תדבר?!

— אלי אל תדבר דברים כאלה, אתה היהודי עז הפנים! — קרא פטר אידית בחמה שפוכה — העתים נשתנו. את כל הון היהודים ורכושם נחלק אנחנו בינינו. ואתה תהיה השעיר הראשון המשתלח לעזאזל. אתה מוצצת את שארית לשדם ומח עצמותיהם של האכרים העניים והמדוכאים, ועתה יהיו המה הראשונים להוציא בלעך מפיך, ולא ינוחו ולא ישקוטו עד אם ישובו אל הונם ואל נחלתם.

ועתה בשוב משה איצי מבית הקברות ובהפגשו עם פטר, אז, אחרי הצטחקו על הצטלבו, ערך אליו דברים כאל נאמן-ביתו:

— מה זה היה לך פטר? זה ימים אחדים לא באת אל ביתי, ואני כל כך זקוק לך. לכה נא אחרי. אני משער כי בביתי כבר מחכים לקראתי אכרים אחדים. רבים אמרו כי יבאו היום לפרוע את חובם. אולם אני רוצה לעשות עמהם חשבון ואני רוצה שגם אתה תהיה באותו מעמד.

— מה לי ולחשבונותיך המאררים?! — עונה פטר רוסית בקול רוגז — שבת היום לי. עלי החובה ללכת אל המסגד ולהתפלל. כבר די לי לחטיא את בשרי ואת נפשי לאלהים. מלבד זאת יש לי לעשות היום אזכרה לנשמת אותו הצדיק, זה החזן הישיש שמסר בלילה הזה את נפשו על קדושת אמונתנו הטהורה והתמימה.

— ?!

משה איצי נועץ עיניו בפני הדובר, והוא נבהל מאד בהוסיף פטר בזעם קולו לדבר רוסית:

— אתם היהודים חושבים כי שכניכם הנכרים שקועים בתרדמתם ואינם רואים ואינם יודעים את מעשיכם אשר אתם עושים במחשך בבית הכנסת שלכם. אני ושנים מחברי ארבנו לכם היום בטרם בקר ואנחנו ראינו הכל אף שמענו הכל. ראינו בקפוץ רבי נפתלי, החזן הישיש, על הבימה, אף שמענו בשאתו את מדברותיו החוצבים להבות באזניכם להטות את לבבכם כי תמירו את דתכם

אין יהודי בעיר, מנער ועד איש שיבה, אשר לא ידבר אל פטר ואשר פטר לא ידבר אליו בלשון „אתה". עם פטר אין מדקדקים. עליו אין שואלים ואין משיבים. לו הכל רשאי, לו הכל מחול.

פטר נחשב לנשמה שאבדה דרכה והיא נבוכה והיא תועה בעולם התהו, בעולם שאינו שלה. הנה אז כשנועצו היהודים הנבחרים לבית־המועצה שבעיר למנות את פטר לשוטר התנגדו כל היועצים הנכרים אף התעקשו במחאתם, באמרם: „פטר איננו שלכם ובכל זאת שלכם הוא, והוא שלנו ובכל זאת איננו שלנו!"

בביתו של משה איצי היה פטר כבן־בית. בהלואותיו לאכרים היה הוא העומד לימינו. בהיותו מעורב בדעת עם האכרים ידע תמיד את מחסוריהם, ואם „ראשו של אחד מהם היה כואב עליו" הביאהו אל משה איצי לראות את הנגע ולתת לו סם־תרופה. „אמנם מחירו יקר הוא" — היה פטר אומר תמיד — „אבל לא יעלה ביקרו על מחיר סמי התרופה בכל בתי הבֹשֶׂם."

כשהיה לפרקים למשה איצי איזה סכסוך עם אחד האכרים היה פטר כמעט תמיד המפשר ביניהם. וגם — זה דבר שאין מגלים אלא לצנועים — כשהיה לפעמים משה איצי זקוק לעד ראיה ולעד שמועה היה פטר „הרואה והיודע את כל הנעשה". אף הקים את עדותו בהרמת שתי אצבעות יד ימינו אל מול הצלב להשבע „שבועת־אומן".

על עסקו זה היתה כמעט כל פרנסתו של פטר.

רק כי תנאי הִתנתה עם בעלה כי אחרי חתונתם ירחיקו נדוד ויעתיקו מושבם אל אחד הכפרים הרחוקים מעיר מולדתה.

אז התישבו בפרבר העיר בלוכוב ושם נולד להם בנם הבכור, ויקראו את שמו פטר.

בין כל משפחות האכרים שבפרבר בלוכוב ובכל הסביבה היתה המשפחה הזאת המשפחה היחידה אשר דתה דת הפרבוסלבית. ויהי יחסה אל המסגדים ואל הכמרים אשר לבני דת הקתולית הרומית ואשר לבני דת הקתולית היונית יחס זר ולא זר קרוב ולא קרוב. ובכן היתה המצוה של „ושננתם לבניך" לאמו של הנער פטר מצות עשה שהמקום גורם והיא היא החייבת בה. — אין זו אגדה ואין זו בדותה: את האמא למדה סבתא דפטר בילדותה קריאת שמע של ערבית, ועתה מלמדת זאת האמא לנכדה של זו הסבתא תפלת השחרית אשר לפרבוסלבים.

האם יפה כחה של אותה אמא בחִנוכה לבנה הנכרי מכחה של אותה סבתא בחִנוכה לילדה היהודיה?

מילדותו מנע זה הנער פטר את רגליו מחברת הנערים הנכרים ולא התרועע בלתי אם עם נערים יהודים. ובהגדלו ידע הוא את כל מוצאיהם ומבואיהם ואת כל משאם ומתנם של כל אחד ואחד מן היהודים תושבי העיר. הוא ידע, כמו שאומרים, את כל תבשיל שמבשלים בקדרה של יהודי ואם „הקדיח אחד מהם את תבשילו" ידע הוא להעלים עין או גם „לחפור בדקר ולכסות".

להם מנגד. ויהי במותו, אחרי ימים מועטים, וַיַּדוּ המלוים אבנים אחרי „מטתו" ויקברוהו אצל הגדר של בית הקברות החדש.

מבושה ומכאב לבב לא האריכה עוד גם אשתו ימים. שבועות מספר אחרי מות בעלה מתה גם היא. — ולבעבור הכעס את משפחתה, אשר גם ראש הקהל נמנה עליה, ולבעבור הראות לכל בני העיר כי מחזיקה היא באמונתה לבעלה וכי על דעתה צדק מאנשי ריבו צותה לפני מותה לתת גם לה אחוזת קבר לימינו.

בתם יחידתם, בתולה בת שש עשרה שנה, היתה ליתומה, אין לה אב ואם. אז אמרה אשה עשירה שבעיר לבוב, אחת מקרובי אבותיה, למשוך אותה חסד ולאספנה אל ביתה. אולם ביום כלות לזאת היתומה העלובה שבעת ימי האבל, אחרי מות אמה, בחרה דרכה לנסוע אל כפר רוסי אשר מעבר לגבול ולבא אל בית האשה הנכרית שהיתה מינקתה בילדותה, ואהבתה אליה אהבת אם. — זאת מינקתה שגם אחרי הגמלה נשארה שנים רבות בבית אבותיה והיא היא שטפחתה ושפנקתה, והיא היא שלמדתה — כדרך השפחות הנכריות בעיר ברודי שרובה יהודים — לומר „מודה אני" בקומה בבקר ממשכבה ולקרוא „קריאת שמע" בעלותה בערב על יצועה. — ולבעבור הקנט את יהודי ברודי ולבעבור נקום את נקמתה ונקמת אבותיה ממשפחות המיוחסות בישראל, כן מצד אביה וכן מצד אמה, המירה את דתה בדת מינקתה, דת הפרבוסלבית. אף היתה נשאת לבנה של מינקתה, לנער כפרי לא־לְמֻד.

יד.

בשוב משה איצי, אחרי ההלויה, מבית העלמין, היתה לו פגישה אי-מצויה: הנה פטר, זה האכר המיוחד במינו, ישמושבו בפרבר העיר, בראותו את משה איצי מרחוק, היה מצליב באצבע יד ימינו על מצחו ועל חזהו וחוזר ומצליב שתי וערב.

משה איצי מצטחק בבת־צחוק קלה המסתתרת מתחת לשפמו. הלא זאת הפעם הראשונה שראה את פטר כי מצטלב הוא!

את פטר מכיר משה איצי עוד מילדותו. — ומי בעיר בלוכוב ולא יכיר את פטר, את אותו האכר אשר מילדותו גֻדל אף חֻנך בין יהודים, והוא מדבר אידית בלולה ומתֻבלה במבטאים עברים, והוא עולה בעושר ניביו ובצחות דבורו על רבים מן היהודים מלידה ומבטן?

פטר ספק נכרי ספק יהודי הוא. וכל בני העיר בלוכוב יודעים את תולדותיו:

אמו היא מומרת שמוצאה כן מצד האב וכן מצד האם ממשפחות המיוחסות בישראל. אבי אמו היה אחד מאנשי המעלה שבעיר ברודי, יהודי תלמיד־חכם וירא־שמים. אבל גם איש מתגאה ומתעקש עד כדי שכרון ועד כדי תמהון. ויהי הפעם וגאותו על שלשלת היוחסין התלויה לו מאחוריו העבירתהו על דעת קונו ועל דעת הבריות. והֶעמידו את דבריו כדרבונות הוציאהו מן העולם. אז בהיות לו קטטה עם ראש־הקהל בא מכלל כעס לידי מלשינות ועל ידו היו חיי רבים מקהל היהודים תלואים

מטמונים שעלינו לשמור עליהם כעל בבת עיננו. אלו ספרי התורה הגנוזים בארון הקדש. והיה אם נשמור אותם ואת העדי אשר עליהם מכל משמר אז יאיר „נר התמיד" שבבית הכנסת גם לנשמת יעקב׳ל שלנו. — ומן היום ההוא מחוברים אנחנו שנינו, אני ואשתי, אל בית הכנסת שלנו, כענף אל השרש וכגוף אל הנשמה. יש אשר חנה אשתי מתעוררת בחצות הלילה מתרדמתה והיא מתחלחלת. נדמה לה כי מבית הכנסת בא לאזניה זמזום או רשרוש כל-שהוא, או כי נדמה לה שהפתילה של נר התמיד תכלה ועומדת להכבות. אז קופצת היא מעל מטתה והיא „מתרחצת בזעתה". ועד שלא תראה ועד שלא תוכח לדעת כי הכל על מכונו לא תשוב אל משכבה... אנחנו מחויבים לעמוד על משמרתנו, לשמור על בית הכנסת שלנו, על נר־התמיד שלנו ועל המטמונים היקרים, אלו ספרי התורה ועדייהם, שהָפקדו בידינו. ועד כלות שארית הכח שבעצמותינו הבלות מזקן ועד האסף נשמת אפנו האחרונה מושבעים אנחנו ועומדים להגן עליהם לבל תגע בהם חלילה יד מסואבה לחלל את קדושתם...

משה איצי התחיל לומר בקול: „ברוך שאמר והיה העולם". אז הניח שתי אצבעותיו על שפתיו להיות לאות כי מעתה אסור לו להפסיק בתפלתו. אולם — הוא גם האפיל בטליתו על חצי פניו, בהרגישו כי עיניו התחילו רטובות מדמע.

ייראו ויפחדו ויקדמו לברוח אלה שעליות „השלשי והששי" עלו בגורלם. העני לא יירא ולא יחת. אל בלויי הסחבות אשר במעונו הצר לא ישאו גם הקוזקים החמסנים את עיניהם ואת נפשם. והיה כי יחמוד לבבם וכי תערוג נפשם אל פרשת התוכחה אשר נפלה לו חבל בנעימים, אז יתן הוא אותה להם במתנה גמורה, או כמו שאומרים „בקנין ובמנין".

למשה איצי חרה מעט אותה גסות הרוח של אותו הקברן הגס להתערב בשיחה שבין „יהודים מלומדים". ויעמד משה איצי את פניו כלא שומע, ובכונה מיוחדת פנה אל השמש וישאלהו:

— ואתה, רבי אברהם, הגם אתה תעזוב את העיר?

השמש הניע בראשו לאות אמירת „לאו". רגע בכאב לבו כמו הושם מחנק בגרונו ולא היה יכול להוציא הגה מפיהו. אולם עד מהרה הבליג על יגונו ויען ויאמר:

— ממני אין ראיה לאחרים. על אדות הדבר הזה נדברנו זה לפני שעה קלה אני וחנה אשתי. אנחנו איננו יכולים ואיננו רשאים לברוח אם גם נהיה היחידים הנשארים לבדנו בעיר ואין איש יהודי מבלעדנו. זה ארבעים וארבע שנה אנכי השמש בבית הכנסת הגדול... כשעלה רצון מלפניו, יתברך שמו, לקחת מאתנו את בננו את יחידנו, את יעקביל — תהי מנוחתו בגן עדן — אז קראתי לחנה אשתי ללכת אחרי אל בית הכנסת, ושם הגדתי לה כדברים האלה: הלא תראי אשתי הלא תדעי כי לא שכולים ולא גלמודים הננו. בנים יקרים לרוב יש לנו,

— העוד יהיו בעיר אנשים אל ה״טהרה״ ואל החלויה?

— שואל משה איצי בקרירות רוח — כשאני רואה את המון היהודים, הרצים בשוקים וברחובות, נדמה לי כי הרבה יותר מן הנמצאים בעירנו בורחים ממנה. יליד עיר בלוכוב הנני ואני מכיר כמעט את כל ילד יהודי גם פנים אל פנים גם לשמו ולבית אבותיו. אבל עד היום לא ידעתי ולא שערתי כי בעירנו נמצא, בלי עין־הרע, מספר רב כזה של יהודים.

— גורל היהודי אמלל הוא מאז ולבו מפחד תמיד — עונה השמש בהאנחו קשה — והפחד לא פחד שוא הוא. בכל מקום שנאמר ״ויהי״ מַשְׁמָעוֹ עת צרה ליעקב. כמעט לכל אומות העולם היה היהודי לשעיר המשתלח ועליו המה מתוַדים את כל עונותיהם. הנכרים אינם בורחים ואינם נמלטים. להם יבאו שלהם...

״ובכל זאת,״ — הוסיף השמש אחרי רגע — ״עוד תהי לנפטר הקדוש הלויה של כבוד. רבים הם האומרים לנסוע ברכבת העוברת דרך התחנה אחר הצהרים. ועל דעתי עוד ישיבו רבים אל לבם ולא יעזבו את העיר.

וישראל חיים, איש קומה ורחב־כתפים, איש ששערות גבות עיניו ארוכים וכמו מכסים המה את עפעפיו תמיד והוא מתראה כזועם כל היום על העולם כֻּלוֹ, גם הוא השמיע קולו כמזמזם את דבריו אל תוך זקנו העב והארוך:

— אין כל ספק כי רבים מהעניים שבעם לא יזוזו ממקומם. יהודי עני כן כמו כן הפקר הוא לכל העולם. לכל פרשת ה״תוכחה״ קוראים אותו לעלות על הבימה...

תעבירו את המועד, דעו נא כי מחכים אנחנו לקראתכם לעת ערב בבית הנתיבות אשר בעיר סטרי, ושם תמצאונו. בשם ה׳, בשם ה׳, מהרו ועזבו את העיר. הסכנה גדולה היא!

בילא גיטל עומדת על עמדה והיא מבולבלה. ירוחם חמיה יצא בחפזון ואיננו. משה איצי לובש את בגדיו מתון, מתון, הוא איננו ממהר מעשהו. — ובחוץ מתגברת המהומה מרגע לרגע. מרכבה אחר מרכבה, מלאה אנשים עד אפס מקום, עוברת. עגלה אחר עגלה, טעונה משא מלתחות וצרורות וחבילות, משרכת דרכה. גם הולכי רגל ואמתחותיהם על שכמם, וילדיהם נאחזים בכנפי בגדיהם, רצים וממהרים בפנים נזעמים, נוגים ושוממים, אל בית הנתיבות.

משה איצי מתעטף בטלית ומניח תפלין. — „יבא מה שיבא. גם בימי טובה גם בימי רעה תפלה חובה היא. אין יהודי בן חורין להבטל ממנה.״

הוא עוד טרם הגיע לאמירת „ברוך שאמר״ ושני יהודים נכנסים אל החדר. האחד הוא אברהם, השמש בבית הכנסת הגדול, והשני הוא ישראל חיים, ראש הקברנים.

— טוב כי מצאנוך בביתך — אומר השמש — לכל הפחות גבאי אחד. כל יתר הגבאים קדמו לברוח ואינם. בעד הבר־מינן „בחרנו מקום״ אצל קברו של הרב הנפטר, זכרו לברכה. זקוקים אנחנו רק להסכמתך. חושבים אנחנו כי בעוד שעה יהי הכל נגמר והכל נכון אל ההלויה.

באכרים אשר הבטיחוני לבוא היום העירה ולפרוע לי חלק מחובותיהם... על דעתי אין כל סכנה, חלילה, לשהות בעיר עוד יום או יומים...

— בשעה כזו, בשעת חירום, אין מבקשים חשבונות רבים — אומר ירוחם בחפזון — פקוח נפש דוחה הכל. היהודי רואה ראשית לאשתו וילדיו. הצלת נפשותיהם קודמת להצלת נפשו. כסף יש להקב״ה רב באוצרו למלא לבוטח בו את מחסורו. גוזר אני עליכם בגזרת אבא למַהר ולצור את חפציכם ולנסוע אתנו יחד. אמא לא תדע נחומים אם לא תמצא אתכם בבית הנתיבות.

— אנחנו נוסעים. אין כל ספק כי נוסעים אנחנו. — מגמגם עוד הפעם משה איצי — אבל אולי זה בשעה השלשית אחרי הצהרים. יש לעורר את הילדים משנתם ולהלבישם. יש להיות זהיר בחבישת החבילות, להציל לכל המעט את היותר יקר והיותר נחוץ... מלבד זאת רוצה אני לקיים מצות הלוית המת עוד בטרם עזבי את העיר... גבאי־ראשון אנכי לחברה־קדישא... החזן הישיש, יבדל מן החיים לימים ארוכים, הבבלי... אדם־המופת היה בחסידותו ופרישותו, קדוש־עליון. הכל כי לא תהי לו הלויה לפי כבודו. הוא נפטר בשעה של מהומה ובהלה...

— בילא גיטל! — פנה ירוחם אל כלתו — הא לך מעט כסף מכיסי להוצאת הדרך. הצפיניהו בצלחתך. אל תתני אותו לבעלך. גם לחמותך אל תגידי מאומה. אבל בשם ה׳, מהרו ובאו בעוד מועד אל בית הנתיבות, אם תספיק לכם השעה. ואם לא תספיק לכם השעה ואם

— ומה כל המהומה הזאת?! — שואלת בילא גיטל מבוהלה.

— ה' עמך, בילא גיטל. הכי זה עתה התעוררת מתרדמתך ואינך יודעת מאומה? הן בטרם בקר נשמע בעיר קול יריות המתנות, אומרים כי מחנות האויב כבר הגיעו עד לעיר דולינה הקרובה. בלילה הזה הריקו הפקידים שלנו את כל אוצר הכתבים והחפצים שבבתי גנזיהם להביאם אל עיר הרחוקה מרחק רב משדה המערכה.

את המלים האחרונות לא הקשיבה עוד בילא גיטל אל נכון. היא נחפזה לנוס אל ביתה.

לפני פתח מעונה נפגשה בחמיה, בפתחו את הדלת לסור אליו.

משה איצי יושב על מטתו, ראשו כפוף, והוא לובש את מכנסיו. והילדים עודם ישנים.

— מדוע אינכם משימים את חפציכם בצרורות?! — שואל ירוחם בקול רגז — אני והאם והילדים כבר נכונים לדרך. בעוד שעה קלה אנחנו נוסעים ברכבת לעיר סטרי. אליכם החובה והמצוה למהר לצור את חפציכם ולברוח אתנו יחד.

— כן, כן, גם אנחנו נוסעים. אין כל ספק כי נוסעים אנחנו. כל היהודים בורחים וגם אנו נברח — מגמגם משה איצי בלשונו — אבל... אבא... העת היא עת שאחרי הקציר. אכרים רבים כבר מכרו חלק מיבול אדמתם במחיר לא מעט... היום יום הראשון לשבוע, יום־שַׁבַּתָּם. יש

שומעת. כל מחשבותיה נתונות לאותו הבר־מינן: „נצחו אראלים את המצוקים ונשבה ארון הקדש. נסתלק יהודי בעל מדרגה גבוהה. נאסף קדוש־עליון!...״

הבקר בקר אחד הימים הראשונים לימי הסתו. בחוץ נושב רוח קר, רוח חודר עצמות. ובעצמותיה של בילא גיטל קדחת. קור וחום משמשים בערבוביה. גם לבה גם ראשה סחרחר.

עד מהרה ובהלה חדשה השכיחה לה את הראשונה. מהומה ברחובות. הנה גברים נשים וטף, וצרורותיהם וחבילותיהם על שכמם, רצים אל בית הנתיבות.

אחת משכנותיה, מכירתה מתמול שלשום, תרוץ ברחוב רצוא ושוב. את גבריאל בנה, נער בן חמש, היא מבקשת. והיא סופקת כפים והיא מיללת: „אוי ואבוי לאמו האמללה. זה לפני רגע רץ לימיני ופתאם נעלם ואיננו.״

— הנה הוא סובב הולך לשמאלך! — הגידה בילא גיטל משתוממת.

— האח! גבריאל בני, עטרת ראשי! — התנפלה האם על צוארי הנער והיא מנשקת לו ובוכה, בוכה ומנשקת לו.

ובהפנותה את פניה אל מול בילא גיטל הרימה את כפיה ואת עיניה למעלה כמתפללת, ותגד: בזכות זו שהצלת לי את בני מחמדי יהי רצון מלפני רבונו של עולם להגן בעדך, בעד בעלך ובעד ילדיך ובעד כל ישראל מפני חרב המרצחים האכזרים!

לרוָחה — ולא בקול תחנונים אבל בקול דורש משפט מתפרצת מגרונו זעקתו הגדולה והמרה: „שמע קולנו... חוס ורחם עלינו".

זה החזן הישיש משנה ממטבע שטבעו המנגנים לאותה התפלה מדור דור. שירה חדשה ישמיע הפעם. תחלתה גם רֹך גם נֹעם אבל מרגע לרגע היא הולכת וחזקה, הולכת וסוערת, הולכת ומפילה מוראה על כל סביבה. נדמה כאלו לא את שיחו הוא שופך אבל את עצומותיו הוא מגיש. וחוא קורא לאלהיו: „הרף ידך! אמור לכעסך די די! כשל כח הסבל! עמך ישראל צריכים הצלה!..." והוא אוסף שארית כחו וברקים מתמלטים מפיהו וקול רעם אדיר וחזק נשמע בנגינתו. כמו אומר הוא לגרות בו את הפמליא של מעלה: „על ידו, כביכול, היו יהודים מחללים אתמול את יום השבת!"

ופתאם נחבא קולו — נחבא לעולמים. מלוא קומתו התנפל על רצפת הבימה. נפל לבלי הוסף קום. יצאה נשמתו.

יג.

בילא גיטל עוזבת את עזרת הנשים והיא נבוכה והיא מבוהלה. הצללים השחורים שבפנות החשכות, קולות הנגינה האיומה וקולות הרעש והמהומה בנפול החזן הישיש על גבעת מקדשו, רודפים אחריה.

היא קוראת לאשת השמש. יש את נפשה לשחר את פניה כי תְלַוֶנָה בדרכה לביתה. אבל אשת השמש עוברת על פניה בחפזון ואף את קול קריאתה איננה

השמש גם שתי הנשים הזקנות שבעזרת הנשים אל קיר המזרח, ומבעד האשנבים הקטנים והפתוחים למחצה מביטות גם הן גם בילא גיטל בעינים מלאות פחד ומפיקות אימה אל בית הכנסת.

הריקניות שבבית הכנסת הגדול בליל אמירת הסליחות הראשונות, הפנים הקודרים של המתפללים הבודדים, אותו החזן שסבל־הימים היה כופף את גבו עד אם היתה קומתו לקומת ננס, ורגליו עומדות על שרפרף וראשו כמו שוכב על התבה, ואותה הנגינה האיומה המשתפכת מפתחי פי גרוגרת מצוצה וצמוקה, מסדקי גל של עצמות יבשות; כל אלה המראות הכהים העירו חרדה נוראה.

אור וחשך נפגשו וחיים ומות נשקו. — „המון מתים לבושים בתכריכיהם ועטופים בטליתותיהם מתאספים בחצות הלילה אל בית הכנסת הגדול לערוך תפלה".

ועוד רגע והנה חרדה על חרדה, אימה על אימה: איש יהודי מתפרץ אל בית הכנסת והוא נושם ושואף והוא מלחש דברים אחדים באזני הקרב אליו, וזה השומע מוסר את הדברים בלחישה לשני, והשני לשלשי, עד אם באו גם לאזני החזן הישיש. אז יהפוך החזן את פניו הקמוטים בבהלה כלפי המתפללים, ואחרי רגע ישוב ויהפוך את פניו כלפי התבה, והוא מקפץ ומדלג בלישונו והוא בולע ומפליט את אמירת הסליחות כתפלת הערבית שאחרי תפלת הנעילה במוצאי יום הכפורים. אולם בהגיעו לתפלת „שמע קולנו" מנתר הוא מעל השרפרף, ממהר לעלות במעלות על הבימה, קורע את דלתות ארון הקדש

הארוכים בפנות החשכה הם שקופים־אטומים. וכמו מתפתלים ומשתרעים, מתנועעים אף משוטטים, פושטים צורה ולובשים צורה.

ואמירת הסליחות החלה.

החזן הוא איש זקן ושבע ימים. אולם קולו עודנו חדש עמו. הוא היה בימי נעוריו העובר לפני התבה, לתפלת המוספים בימים הנוראים, בבית התפלה של הצדיק הזידטשובאי. ועליו אומרים כי מידו של אותו צדיק ברכה-משנה לו: הברכה האחת לאריכות ימים והברכה השנית כי קולו יהי שמור אתו דשן ורענן עד יום מותו.

לזה החזן הישיש יד ושם גם בנגלה גם בנסתר. ובימי זקנתו כבר היה לבו בטוח בתפלתו. הוא כבר „יודע בנפשו" כי כח גדול לו...

והיום השגיב בכחו. בהשתפך עליו נפשו באמירת „הנשמה לך והגוף שלך" הרעישה נגינתו עולמות. בבכי עצור ובשאגה שיש בה גם תרועת נצחון העמיק הרחיב אף הגביה את קולו. ובבית הכנסת הגדול, שהוא עתה כמעט ריק מאדם וגם חללו שממעל פנוי הוא באין תקרה, נדמה כאלו הקולות היוצאים מנגינתו מטפסים ועולים מעלה מעלה ובהתנופפם באויר הם מתלכדים לאשד גונים נוצצים. ולאט לאט משתפכים הגונים, משתברים הקולות הדקים והם שבים ונופלים בבת אחת מטה מטה בגמרו: „וסלחת לעוננו כי רב הוא".

לקול הנגינה המרעישה נגשות וקרבות גם אשת

משום לצאת ידי חובה ואיננה מרוממת את הנפש לתפלה זכה.

משה איצי היה מן האומרים את הסליחות אחרי חצות הלילה. לא כן בילא גיטל אשתו. היא השכימה קום בטרם בקר ללכת להתפלל בבית הכנסת הגדול. הן מימים ימימה, מיום בואה עירה בלוכוב, זה דרכה להתפלל ב„ימים הנוראים" בבית הכנסת הגדול, בהיות מושבה נכון בעזרת הנשים אל קיר המזרח לימין חמותה. וגם היום נדברו הכלה וחמותה לבלי לשנות מן המנהג שנוהגות מדי שנה בשנה להמנות בין משכימי קום.

ואל בית הכנסת הגדול לא באו היום בלתי אם מנין מצומצם של עשרה אנשים. — לקראת העשירי היו ממתינים כחצי שעה.

ובעזרת הנשים עוד רבה העזובה. כמעט ריקה היא. אשת הַשַמָש יושבת על מושבה, לא רחוק מן הפתח. משקפים על עיניה, נר דולק של חלב בימינה וסדר הסליחות מונח בחיקה. גם שתי נשים זקנות יושבות בודדות אשה אשה על אחד הספסלים שבאמצע. ואל קיר המזרח יושבת בילא גיטל יחידה על מושבה — גם חמותה לא באה היום.

בעזרת הנשים אימה וחשכה. רוב הנרות הדקים של שעוה ושל חלב, התחובים בקני־פחים והמה משוקדים אל קצות העמודים מלמעלה, לא הועלו היום. ואלה המעטים הדולקים שולחים קוי־אור כהים־חורורים אל האפלה הכבדה שבעזרה הגדולה, וכמו מוסיפים אימה. הצללים

בגרונו. קולו נחבא בשטף הדמעות המתפרץ מלבו הנשבר לעלות אל עיניו העוממות.

בעזוב הרכבת את התחנה נצבו היהודים הבלוכובאים רגעים אחדים כמתאבנים, ובעינים שוממות הביטו אחריה. ובשובם דוממים ומחרישים מבית הנתיבות אל העיר היה המחזה כמחזה מחנה גדול של אבלים השבים מבית הקברות אחרי ההלויה של „אבדה שאין תמורתה", של היותר יקר והיותר קדוש להם בחייהם.

„קדושת השבת, השכינה, כביכול, הלכה היום בגולה עם בניה האובדים והנרחים... פקוח נפש דוחה שבת... העיר בלוכוב איננה רחוקה מרחק רב מעיר קלוש... מי יודע היום מה יהי גורלנו מחר?"

המחשבות האלה הלמו כהולם פטיש במחו של כל אחד ואחד, הדימוהו אף הממוהו.

אז, במוצאי שבת, היו רבים מן היהודים הבולכובאים מתאספים אל בתי כנסיותיהם להתמהמה עד אחר חצות הלילה ולאמר את הסליחות בטרם עלותם על משכבם. הן כן כמו כן לא תמהר היום התנומה לאחוז את שמורות עיניהם. העצבים נרגזים אף נגרשים עד למאד.

רק החרדים שבחרדים מדקדקים לאמר את הסליחות בטרם בקר, בהשכימם קום. — אמירת הסליחות אחרי סעודת „מלוה־מלכה", בעוד בטנם מלאה, אין בה אלא

הנה בערב שבת עם חשכה נשמעו בעיר קלוש הד קול אלפי יריות קני־רובה והד מפץ תותחים הבאים ממרחק מספר מיל. היהודים שכחו מאכול לחמם. כלם נבהלו נחפזו אל בית הנתיבות להמלט על נפשם. כל הלילה לא נתנו תנומה לעפעפיהם. בכליון עינים ובפיק ברכים חכו לקראת הרכבת — שבדרך מסעה לעיר סטרי היה לה לעבור את התחנה הקלושאית בשעה הראשונה אחרי חצות הלילה ותאחר מועדה עד השעה השביעית בבקר.

עתה עיפים המה כמעט כלם עד להתעלף. כמו הוצקה עופרת באבריהם וכמו גם המֹח שבקדקדם מנמנם ומקור מחשבותיהם אטום. אינם יודעים בין ימינם לשמאלם. כמעט שכחו את מוצאיהם ומבואיהם.

אולם בעמוד הרכבת לפני בית הנתיבות הבלוכובאי והמה ראו פתאם לפניהם מחנה יהודים וטליתותיהם על שכמם ומצנפות של שבת בראשיהן, נשים לבושות בגדי חמודות, ונערים ונערות הנחפזים לגשת אל התאים ומאכלי שבת בידיהם; אז הפיג פחד חדש וקשה עד למאד את תמהונם.

„אהה! שבת היום לה'!... ביום השבת המה נוסעים!... את השבת המה מחללים בפרסיה!...״

הנשים אינן יכולות להתאפק. רבה היללה, גדולה הזעקה. אחד הפליטים, איש שיבה וגבה קומה, ממהר לקום ממושבו, מתמודד מלוא קומתו וקורא בקול: „חדלו בכי. שבת היא מלזעוק!״ אבל — פתאם בא מחנק

עשרה שנה והנערות הקטנות שלא בגרו ישאו את המשא. ואלה הנערים והנערות רצים גם הם ובידיהם עגות וחלות לחם, בשר צונן של עופות צלוים ומבושלים וצלוחיות מלאות יין־שרוף.

והרכבת באה.

הרכבת רכבת של משא היא. אל מכונת הקיטור ההולכת לפניה נספחים יותר משלשים תאים סגורים ופתוחים. וכל התאים, כן אלה הנועדים למסע־אנשים וכן אלה הנועדים למסע הבהמות ולהובלת המשאות, מלאים היום מפה אל פה, אנשים נשים וטף.

בתאים שתבניתם תבנית תבות מְרֻבעות וספון אין להם ממעל, באותם התאים הנועדים מאז להובלת משא אבנים וגחלים, יושב עתה המון אדם קודר שחוח. יהודים גדלי זקן וארוכי־פאות, נשים עטופות־מטפחות ובתולות ששערות ראשיהן מְשֻׂרבבות, יושבים כפופים על צרורות חפצים ועל חבילות כרים וכסתות. לרגליהם יושבים ילדים וילדות וראשיהם כבושים בחיק אבותיהם והמה ישנים את שנתם. גם רוב הגדולים מנמנמים. מנמנמים ולא מנמנמים, עֵרים ולא עֵרים. ובהרימם לרגע את ראשיהם ובפתחם לרגע את שמורות עיניהם מביטים המה סביבם כמתעתעים, ומראה פניהם החוורים והכמושים מראה עלים נובלים בבוא קצם לנפול מאליהם.

ענגה כבדה רובצת על אותו המון האדם. וכמו חשך עולמם בעדם.

ואלה הפליטים יהודי העיר קלוש המה.

יום־קרב, יום עֶבְרוֹת.

חיל האויב מתגבר על חיל אוסטריה. החומה פרוצה, מחנות הרוסים מתפרצים ובאים מכל עבר ומכל פנה, כזרם מים כבירים שוטפים שטוף ועבור מעיר אל עיר ומכפר אל כפר. לפניהם שוד ורצח יהלכו. אין נסתר מחמתם.

גם ליהודים יושבי עיר בלוכוב, הרחוקה מגבולות רוסיא מרחק לא מעט, כבר באו ימי חלחלה. שמעו כי חיל הקוזקים כבש את העיר סטניסלוי. באה אליהם השמועה כי גם ממצודת הליטש, המוקפת הרים, נסוגים מחנות אוסטריה אחור מפני מחנות האויב. פחד הבלוכובאים מתגבר הלוך וגבור משעה לשעה. הסכנה הנוראה ממשמשת ובאה. עוד מעט וגם עליהם תעבר כוס.

ויגדל פחדם, ותחזק אימתם, בבקר יום השבת שלפני אמירת הסליחות:

עוד טרם כלתה תפלת השחרית בבתי הכנסיות והשמועה נפוצה כברק כי בעוד שעה קלה תעבור רכבת מלאה יהודים־פליטים את תחנת־בלוכוב. כל המתפללים, אנשים ונשים, יוצאים מבוהלים. למגדוליהם ועד קטניהם רצים דחופים אל בית הנתיבות.

אין כל ספק כי האובדים והנדחים רעבים גם צמאים המה, מצוה גדולה היא להטות למו אוכיל ולהשיב נפשם. בליל־שבת נפסקו החוטים של עירובי התחומים. לגדולים אסור היום להוציא מרשות היחיד לרשות הרבים. אין כל עצה בלתי אם כי הנערים הקטנים שלא מלאו להם שלש

יב.

... חדש אלול תרע"ד.

הנה הקוזקים באים!

הפחד מפני רעד האדמה ולועה הפתוח, הפחד מפני הר געש המקיא אש וגפרית, גם הפחד מפני מגפת "העפוש"; כל אלה הפחדים כשעשועי־ילדים המה לְעֻמת פחד היהודים למשמע שלש המלים האלה.

כל חללי הגרזן בידי חמלניצקי, בשנת ת"ח, וכל ממותי הקרדומות בידי "להקת היחפים", בימי הפרעות, בוקעים ועולים מתחתיות קבריהם. עפעפיהם הקפואים בחוריהם מפיצים קרח נורא על כל סביבם — וכמו תקשיב כל אזן זמזום קולם הצרוד: הנה הקוזקים באים!

נשים מְרטשות־כרס, גברים מְרֻסקי אברים אברים, ויונקי שדים מפרפרים בכאב המסמרות התקועים בעפעפיהם, נראים בחזון; נראים — וכל המתנים מלאים חלחלה, וכל השנים דא לדא נקשן: הנה הקוזקים באים!

... דם ואש ותמרות עשן!

על גבולות גליציה נִטשה המלחמה. רעש המפצים ורעם התותחים מרעידים את חלל האויר. פני רקיע השמים האדימו לברק הלפידים. רבים החללים, עצומים ההרוגים. האדמה מתרחצת חכלילית בדמי חללי אדם.

בשר. וזאת האשה מתנפחת כל היום כברבור אבוס, הולכת קוממיות כאלו דוחקת רגלי חברותיה. כאלו היתה בת נדיבים ושועי ארץ או כאלו היתה נכדו בת בתו של הרב הפוזנאי. הנקלה זאת בעיני רואיה? הלא היא הפנינה התיכונה בנטיפה המשבצה של מרים אמה. היא היא הנטיפה — המפקדה זה כבר לערבון בידי אחד העשירים הצרנוביצאים...

* *

*

והרחיים של נשואי גבר ואשה בישראל נסבים יומם ולילה על יתדות אופניהם וטוחנים את גרעיני החיים הלוך וטחון הלוך והדק — אם שטף מי־מנוחות ואם אשד מים־זועפים נופל עליהם.

הנה כימי עשר שנים היתה בילא גיטל מְבַלָּה בחברת בעלה הקפדן, והיא מתבוססת בדם לבה השותת והיא הרה וחוזרת והרה, יולדת וחוזרת ויולדת. — ואולי היתה מבלה כה את כל ימי חייה לולא כי לפתע פתאם התפרצה אף התלקחה המלחמה, מלחמת־התבל, בשנת חמשת אלפים ושש מאות ושבעים וארבע ליצירה.

רגע נחפזה לשוב אל מושבה ותאחז בבתה יחידתה, ותושיבנה על ברכיה, ותאמצנה אל לבה ותעתר עליה נשיקותיה בכח גדול תכופות זו אחר זו — עד כי נבהלה הילדה מפני אמה ותאחזנה רעדה ותבך.

באותה שעה נבעת גם משה איצי. זאת הפעם הראשונה שזה הטרוד בעסקיו ראה לדעת את גודל צערה של אשתו. זאת הפעם ראה ונוכח כי זלזוליו הזילוהו בעיניה, כי משמעותה של משמעת אשתו היתה לאחרת, כי כבר פשטה את צורתה ותלבש צורה של מרי־כבוש, ובעלה נבזה בעיניה נמאס, והיא מתקוממה לו, והיא נקוטה בפניו. וגם — בחייה כמו קצה נפשה.

נחומי משה איצי נכמרו. לא לכך התכון, הסכיל עשה. הלא אשתו היא. הלא היא אמה של רחליה, בתו יחידתו. ואת רחליה הוא אוהב מאד. מלבד זאת הלא גם הפעם אשה הרה היא. כרסה בין שניה. הולכים וקרבים ימיה ללדת...

ובאותו מעמד כמעט נשבע משה איצי בלבו וידור נדר לשנות מהיום והלאה את דרכו עם אשתו, לחדול מזלזוליו, לשדל אותה בדברי פיוס ולקרב אותה גם בימין גם בשמאל.

אולם היעמוד משה איצי בנדרו לימים רבים, וכעסו עצור בלבו וכלכל לא יוכל: „הן לכל יהודי אשה דברנית. על הרוב יש לה לאשה תשעה קבים של שיחה. מתקוטטים הגברים עם נשותיהם ומתפיסים. רק בחלקו נפלה איזו אשה שתקנית — בהמה נאלמה, אומצא של

בתה יחידתה, ובקול שחציו הכנעה וחציו רתת הגידה: משה איצי! אתה יודע מאז כי אנכי אינני מתערבת בעסקיך. אבל על דעתי נכונה בפי אביך בהזהירו אותך ובהוכיחו אותך תמיד ובשאלו ממך כי תסלק את ידך מעסק ההלוואות לאכרים. סכנתא חמירא מאיסורא. עליך החובה והמצוה לשמוע בקול אביך ולעשות רצונו — ואם לא למענו תעשה, עשה למען בתנו יחידתנו!...

תוכחת המוסר מפי אשתו השתקנית הרגיזה את עצביו עד למאד. והוא עונה לה בקול חד וחלק: ואם כה אעשה, אם אשמע בקול אבי ואם אעשה רצון אשתי ואסלק ידי מהלוואות לאכרים, אי מזה תקח אשתי המיוחסת כסף להלביש את בתה יחידתה מחלצות, להרבות לה עדי וליפותה כפסל צעצועים? המן כסף התשלומים של שטר החוב אשר נתן לי אביה הלף יתר שנות המזונות על שלחנו, והוא מונח עוד היום בכיסי, ובלי כל ספק יהי מונח עד שיבא אליהו? הטרם תדע אשתי „המתנפחת" כי איננה עוד בת „הנגיד המפורסם" הזלישצקאי אבל היא כיום הזה בת גבריאל הקבצן שבקבצנים? או האם חושבת אשתי כי עיני בעלה העוסק בהלוואות לאכרים הֻכו בסנורים ולבו צפון משכל ואיננו רואה דבר ואיננו יודע מאומה על אדות „צרור הכסף" שהיא קובצת על יד על יד לשלחהו בסתר אל אמה לבעבור יהי לה לקנות ככר לחם לשבור רעבונה?

בילא גיטל נרתעה לאחוריה כנשוכת עקרב. פניה כמעט התעותו ומעיניה התמלטו כידודים. אבל אחרי

הרגישה בלבה את אותו הַמֶתֶק־הַמַר של נקמה כבושה בראותה כי דומיתה תְגָרֶה את עצביו לתגרה חדשה.

רק פעם אחת כמעט שֶׁעֲזָבָהּ כח שלטונה על נפשה וכמעט שנשתמט כל מתג וכל רסן מידה:

באחד הימים, לעת צהרים, בא משה איצי לביתו והוא מבוהל ונבוך. מבית המשפט הוא בא. אסון קרהו. הוא היה נושה באחד האכרים מלוה־כסף ויזמינהו לדין על אחרו זמן הפרעון ועל מאנו לשלם את הרבית הקצוצה ככל אשר הושת עליו. יקוב הדין את ההר. זכות התובע מפורשה וגמורה בספר החקים. אין בה כל פקפוק ואין עליה כל ערעור. אבל מליצו, בא כחו, יעצהו אף הפציר בו להתפשר עם הנתבע בתשלומי מיעוט מן המיעוט של חובו. מליצו מסר לו בלחישה את הסוד כי השופט מתקצף והוא מאיים עליו כי באם יעמיד את דבריו על הדין ימסור את דבר המשפט לבית דין של עונשים והקטגור יביא את התובע בפלילים על אשם רבית ורבית דרבית.

הבעתה מפני חמת הקטגור עוד לא סרה מעליו. ובבואו לביתו התראה כילד אחרי הַצָּלְפוֹ. לבו היה רק כדונג. וישנה את דרכו מאז וישפוך את שיחו לפני אשתו.

בשעה ההיא היתה רחליה, ילדה כבת חמש שנים, נצבה לימין אמה ותתרפק עליה. רחליה היתה אז יחידה לאבותיה. הבנים הזכרים שנולדו אחריה נקטפו בעודם באבם. ובילא גיטל היתה כובשת את מבטיה בפני רחליה

חשיבותו גדלה בעיני בני עירו בה במדה שגדל עשרו. פעם בפעם הוסיפו לו כבוד. קהל עדת העיר בחר בו לנשיא "חבורתא קדישתא" ובבית המדרש כבר כבדוהו בליל יום הכפורים להיות מן העומדים לפני תפלת "כל נדרי" מסביב לתבה וספרי תורה בידיהם.

אטו מלתא זוטרתא היא? אברך רך בשנים ואב בעושר והוא — ירא־שמים!

רק בילא גיטל אשתו היא האחת היודעת לערוך את כובד הסידותו ופריישותו בעלותן על המאזנים. הנה בדברים שבינו לבינה יש אשר תמס פרישותו כהמס דונג מפני האש. הנה פעם בליל תשעה באב נסה בעלה אליה דבר... אז נִפצה תאותו אל סלע הצניעות של בת־מרים הצדקניה. בדברים כאלה תחדל כל משמעת. היא יראת שדי לא תעזוב. דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעים?

ואז, בלילה ההוא, העיז בעלה בפעם הראשונה את פניו לגעור בה ולהבזותה, בקראו לה: "בהמה נאלמה, אומצא של בשר!"

אלה תולדות הגערה הראשונה. וכיון שפשק הבעל שפתים לחרף את אשתו, שוב אינו פוסק. הנה מאז הערב היו הזלזולים נוזלים מפיהו ויהיו למעין המתגבר. כמעט יום יום המציא מבטאים יותר בוטים וניבים יותר מכאיבים. אולם כהרבותו גדופים כן החזיקה היא סגור שפתיה, כן נשכה בשרה בשניה וכן העמיקה דומיה.

לדומיתה כבר הדלו היות פנים של משמעת ודרך ארץ. כבר נראו בה נצני מְרִי־מֶרִי וחמת־קֶרִי. שלא ברצונה

משה איצי זה כבר איננו אותו הצעיר המתהדר בנוי תלבשתו והמתנאה לפני ארוסתו בהתוליו הנשמעים לשני פנים. פאות שאר ראשו ארוכות ומשֻׂרבבות וזקנו האדום עב ומדֻבלל. בגדו העליון, הארוך עד לקרסוליו, רכוס על כפתוריו ואבנט משוזר עבות חגור מסביב למתניו. ולנעליו שני קנים העולים עד הברכים להטמין בהם את קצות המכנסים; ואת הנעלים האלה הוא ממרח מערב שבת לערב שבת בשומן זפת להשחירם.

משה איצי נמנה כיום הזה בעירו את היהודים נשואי הפנים. יודעים המה בני עירו כי הוא בהול על ממונו יתר מכשיעור וכי מתנת ידו היא פחות מכשעורה. אבל — אין דבר. כבר אמרו „אדם בהול על ממונו" וכבר אמרו „עשירים מקמצים". אין דבר. בין העשירים ישנם עוד פחותים וגרועים ממנו. מלבד זאת עולה הוא על בני גילו, כי מתנהג הוא בחסידות. גם מעלה יתרה יש לו שאיננו מן המתגאים.

בבית המדרש, שבו משה איצי מתפלל, קוראים לו מכֻבד וקוראים לו לעלות לתורה בעלית ה„ששי". ויהי במות אחד מבאי בית התפלה, שהיתה לו חזקה על עלית „חתן בראשית" ביום שמחת התורה, והוא מת ערירי, ובין קרוביו ממשפחתו לא היה אף אחד אשר יהי ראוי לאותה „הירושה"; אז העמידו הגבאים את העליה הזאת על הממכר של פומבי. ומפני הכבוד הניחוה ביד האברך הגביר מוהר"ר משה איצי לקנין במחיר מעט, במחיר רבע מדה של עצים להסקה.

לנער שלש עשרה שנה. ובכן אין לקלקלה הזאת תקנה בלתי אם לשלוח אל מי שהיה ארוסה איש־עתי או כי האשה הצעירה תסע בעצמה אל עיר מגורו ותבקש אף תדרוש ממנו לשוב ולחתום מֵחָדָש על כתב המחילה אשר תשים לפניו..."

בילא גיטל נִתְּרָה ממקומה בגודל לחץ לבבה. כמו בא איש מאחוריה ובידים גסות הסיר הֵתַּז את התחבֹּשת מעל פצע שלא הספיק עוד להיות נגלד כל צרכו.

אז הביטה התבוננה אל המותה בעינים כל כך זרות וכל כך משֻׁנות, ואז, בהחזיקה את מצחה בשתי כפות ידיה, היה קול בכיתה כל כך עמוק וכל כך שובר לבב עד כי נזדעזעה חמותה מפניה — וכליותיה יסרוה מוסר אכזרי על ה"דברים כהויתם" שספרה באזניה.

יא.

באו לבילא גיטל ימים אשר שתיקותה היתה לה חובה ולא רשות. וכמו שמה מחסום על מחסום לסגור שפתיה נשמרה לנפשה לבלי בוא בדברים גם עם היותר קרובים לה.

כאב לבבה נעכר. בעלה מתהלך בימים האחרונים כל היום בביתו בכעס עצור ומראה לה פנים נזעמים. פעם בפעם מבקש הוא תואנות לעולל עליה עלילות דברים. ואם היא מחרישה ואיננה משיבה דבר אף לא חצי דבר, ירב הוא כעסו עמה והוא גוער בה כבשפחה חרופה.

פי הדין. אולם — אמא, אם רחמניה, היא לא תדע נחומים, לבה נשבר ונפשה מתמוגגת ביגונה.

ויהי הפעם ותבא שינה שרה, אחרי שובה מן ההלויה של נכדה השני, ותספר באזני כלתה אשת בנה דברים כהויתם:

— בעברה דרך ביתו של הרבי הבלוכובאי באה פתאם מחשבה בלבה לסור אליו. היא אמנם חושבת אותו ואמנם איננה חושבת אותו. חושבת היא אותו באשר חֻנוכו וגִדולו היו בארץ ישראל ואיננה חושבת אותו באשר הורתו ולידתו היו ברוסיה, והוא בא לכאן ויהי לרבי של החייטים והסנדלרים. אולם כמעט שנכנסה לחדרו והיא נבהלה והיא השתוממה. הוא מעיין בספר אשר לפניו ומדבר כמו לנפשו: „לעתות בצרה באים גם אל הרבי של החייטים והסנדלרים. מה בכך? האם החייטים והסנדלרים אינם בנים למקום?! אנכי יודע, אשת רבי ירוחם באה. יודע אני את מבוקשה. הילדים הזכרים של כלתה אשת בנה אינם מאריכים ימים. חבל על הנפשות הנקיות. בכה רבי, יש נספה בלא משפט. מה פשעם ומה חטאתם אם האמא שלהם היתה בנערותה ארוסה לאיש אחר? אמנם זה לפני ימים רבים לקח לו גם ארוסה אשה אחרת. ובכל זאת לא שב אפו של המלאך הממונה על הארוסין ועוד ידו נטויה. הנה כתב המחילה שנתן הארוס בשעתו לארוסתו לא היה כדת וכדין. בראש החדש היה הארוס מתחיל להניח תפלין וכו ביום נכתב ונחתם כתב המחילה. לא הקפידו להמתין עד יום החמישי להדש שבו מלאו

ירוחם, חמיה, מפנקה כבת.

ואף מלפני שינה שרה, חמותה, תשא גם חן גם חסד. אמנם לא פעם נִסְתָה שינה שרה אליה תואנות. נחת־דבורה חשודה היא בעיניה. הבריות אומרים: מים לאט מסבים חותרים מעמקים... היא תיף אף תבריא מיום ליום. הבריות אומרים: לא מתעניתים וסגופים משתמנים הגופים... אבל — לכי נא וקראי לכלתך, אשת בנך, תחת נעמי מרה, והיא כמו „מרה" אין לה, לכי נא והתקוטטי עמה ועל שפתיה שגורה כל היום בת־צחוק נעימה, ובפיה נמצאת תמיד אמרה מחוכמה להשקיט כל המיה ולהרגיע כל רוח.

רק פעם, שנים מספר אחרי חתונתה, נחתו חצי־חדודיה של שינה שרה עמוק עמוק בלבב כלתה וכח סְבָלָהּ כשל. אז התפרצה אנחה גדולה וחזקה ממחבואה, ואז נפתח פתאם מקור דמעותיה עד אם נבהלה המותה ועד אם נכמרו נחומיה עליה ותבקש תחבולות לשדלה ולפיסה.

ומעשה שהיה כך היה: בילא גיטל אשת משה איצי הרה וילדה כמעט מדי שנה בשנה וכמעט תכופות זה אחר זו וזו אחר זה. פעם ילדה זכר ופעם ילדה נקבה, ככל אשר נתן אלהים בחסדו הגדול. אולם גזרה היא שיצאה מלפניו, יתברך שמו, ואין להשיב. הילדים הזכרים כמו אינם בני קיימא. האחד מת בטרם הכנסו בבריתו של אברהם אבינו והשני ימים מספר אחרי הכנסו. כאורג קִפְּדָה היתם. אף חדש ימים לא כלה להם, וגם לשבת על הארץ שבעת ימים ולהתאבל עליהם אין אבותיהם מחויבים על

לביתו. במכתביו אליו מתאונן אביו באזניו כי מיום שהוא, משה איצי בנו, עזב את ביתו, כמו אטר יד ימינו הוא. והוא בהתמהמהו בעיר זלישציק איננו רואה לעצמו כל תועלת וכל אחרית. להיות סמוך על שלחן חותנו אמנם לא יזיק אבל גם לא יועיל הרבה. אף יש אשר יצא שכרו בהפסדו.

אז נדמה לה לבילא גיטל כי בעלה שואל בעצתה, ואז זחה כמעט רגע דעתה עליה. זאת הפעם מרגשת היא בנפשה כי אִשָּׁה־בְעַמָּיהָ היא, כי היתה לראש־פנה בבית חדש ומשפחה חדשה. והיא משיבה אמריה לבעלה בהכנעה הבאה בגאוה: עשה ככל אשר תורך בינתך. גבר יחכם תמיד מאשה.

ומשה איצי עושה כאשר תורהו בינתו. מתפשר הוא עם חמיו על דבר יתר שנות המזונות, זוקף עליו את מחירם בטלוה, בקבלו ממנו שטר חוב שזמן פרעונו איננו קצוב, והוא שב עם אשתו אל בית אבותיו.

י.

ה"את" שבמצות "כַּבְּדִי אֶת הַבַּעַל" בא לבילא גיטל לרבות אביו ואמו. גם כבוד גם גודל נותנת היא להם. וכמו מיחלת היא למוצא שפתיהם לבעבור תשמור ותעשה ככל אשר ישאלו וככל אשר ידרושו.

דבריה מעטים. אולם לעת מצוא, בפתחה שפתיה, כמו ספורים, מדודים ושקולים הם.

קוראים לה: יונה שוקטה.

לה נדמה תמיד כי כל המסתכל בפניה רואה את כובד מלחמתה בקרבה פנימה.

רק על אדות איש אחד יודעת היא אל נכון כי הוא איננו רואה ואיננו מכיר בה מאומה. והאיש הזה הוא משה איצי בעלה, הוא ולא אחר.

למשה איצי אין כל נפקא־מינה בדבר.

וראו נא ראו! נפשה של אשה תקום ותשחק לפנינו. היא מצטערת על העלימו עין ממנה. גם יש אשר יתעורר בקרבה החפץ עד כדי תשוקה למצוא חן בעיניו ולהיות חביבה עליו. הנה נפשה עליה תתענג בהכירה בפניו כי היום שבו נגלה לו „סוד הָעִבּוּר" יום שעשועים היה לו.

„גבר הוא גבר, בשעה שהיא מקיאה מצטחק הוא אף חומד לו לצון לגרות בה. אולם בכל זאת נראים על פניו גם אותות חמלה גם אותות של שובע־רצון."

ובימים ההם שִׁנה פתאם משה איצי את דרכו וטעם אחר היה אתו. הוא ישים את לבו לאשתו יתר מלפנים, להתמהמה בחברתה ולשוחח עמה. אמנם יתר מן המדה איננו מרבה עמה שיחה. איזה עסק יש לה לאשה צעירה שאיננה בקיאה בהויות העולם עם עניני מסחרו, ומה חות־דעתה כי ישמע? אולם הפעם דאגה בלבו, דאגה עזה, ואותה ישיח לה: מסחר התבואה איננו משביעהו רצון, ארבעת האחוזים של הנדוניה, שבית האוצר משלם לשנה, אינם „מרבים שומן על הבשר". באה גם לו העת לעשות

בעלה. יתרונו של הבעל בכל הוא. הבעל קונה חכמה יותר מאשה. הוא הוגה בתורה.

ומשה איצי הבעל מוצא חפצו ואומר די די. יותר משתעשה אשתו את רצונו לא עלה על רוחו אף בחלום חזיון לילה.

הבעל והאשה נותנים את צוארם בעול־הנשואים וחייהם הם חיים של חובה. הוא מְצֻוֶּה וְעוֹשֶׂה והיא מְצֻוָּה וְעוֹשָׂה. אליו המצוה לצאת ידי חובתו, חובת הבעל לאשתו, ואליה המצוה לצאת ידי חובתה, חובת האשה לבעלה.

ט.

בכל זאת לא ארכו הימים ולהאשה מרת בילא גיטל באו רגעים שבהם העיקו לה עד מאד הרחיים שעל צוארה. יש אשר תיגע לריק לאסוף שארית אונה ולגרש מפניה „זכרונות ילדותה". אז מתהפכת נפשה ביסוריה וגם לאמר „חביבים עלי יסורים" לא יעמוד כחה בה.

לפעמים נדמה לה כי בכדי להכנס ראשה ורובה לרשות בעלה חסר לה עוד שנוי־מקום. בעיר מולדתה, בסביבה הישנה של מכיריה מאז ורעותיה מלפנים, יש אשר תתקפנה חלחלה של איש בהסב עליו עדת דבורים והוא מפחד רגע רגע פן עוד מעט ותשלחנה בו את עקיצותיהן.

עלתה ברגשותיה ומחשבותיה על בנות גילה. ותשגשג ותיף בְּחִנָּהּ הגנוז, בקסם ההוד של בעלת־מחשבות.

ח.

בא יום החופה.

שתי טפות־דמע גדולות ונוצצות היו נושרות מבין ריסי עיני הבדולח של בילא גיטל והיו נופלות אל מי ה״מקוה״ בְּהִטָּבְלָהּ בם אמש להטהר מטומאתה.

דמעות מלוחות הן... יש בהן משום מליחה והדחה גם יחד... מליח הרי הוא כרותח... האם כחן של הדמעות גדול להכשיר לב בשר השותת דם, בהטפטפן עליו?

או היש קסם בטבעת הקדושין להטביע את חותמה על נפש מפרפרת ולהשתיקנה מזועפה?

הכלה הבתולה מרת בילא גיטל נהפכה ברגע צאתה מחופתה ותהי לאחרת.

קדושה היא. חלילה לה למחשבה זרה מְחַלְּלָהּ. אחרת היא. היא יצאה מרשות עצמה לרשות בעלה. כל מה שקנתה אשה קנה בעלה. אשה כי תדור נדר בעלה מפיר את נדרה. גם חלקה לעולם הבא מבעלה היא נוטלת. לבעלה הרבו תורה ומצות.

מה שקראה הכלה הבתולה מרת בילא גיטל עד היום מורא ופחד קוראת האשה מרת בילא גיטל מהיום והלאה משמעת ודרך ארץ. איזו אשה כשרה שעושה רצון

רצונה לדון את נשמתה בגלגול־שלג עד הָעֲלְפָּה ועד הַקְפְּאָה. אסור לה היום לזכור "תעתועי נעוריה". היא חתמה את שמה על כתב התנאים. היא ארוסה לאחר.

"לא נער בטלן הוא ארוסה. הוא בן גבירים כלול במעלותיו... בגן העם הביט אליה במבטים כל כך מאזרים זיקות... לולא כי נפל פתאם פחדו עליה, פחד־סתרים שאיננה יודעת מה הוא..."

ולא פעם ולא פעמים אבל פעמים אין מספר רגזה בילא גיטל בלבבה על משכבה בלילות בירחים האחרים שבין חג ארוסיה ויום חתונתה. יש אשר שנתה נדדה והיא שוכבת שעות ארוכות על ערשה בעינים פקוחות, והמחשבה, על אדות אותה הרעדה שאחזתה באמור ארוסה להתקרב אליה ולנגוע בה, לא תתן דמי לה. והיא מבקשת חשבונות — על אדות חרדת לבה המתגברת מיום ליום בה במדה שיום חתונתה ממשמש ובא. ובשעה שאמה מְגַלָּה אזניה למוסר על שהיא תפושה כל היום במחשבותיה ועל שפניה עצובים — מתחמקת היא מפניה למהר ולבוא אל חדרה. ושם בהיותה לבדה בחדרה תנשום אף תשאף. נדמה לה שלבה כלוא במסגר ועוד מעט ויחרוג ממסגרותיו ויתפוצץ.

אולם בכל זאת "יקר יצא מזולל". באותם החדשים של התנגשות הרגשות ושל בקשת הפתרונים להלך נפשה התפתח כח רצונה עד היות לו עוז לכבוש את יצרה, לכלוא את רוחה ולשפוך את ממשלתה עליו. והיא

כן כל כך נרגזת, כי על כן לא היה עוד מאומה כשר לפניה...״

ותוך כדי מחשבותיה נזכרת בילא גיטל נגיעה של יד אחרת: היא נערה בת ארבע עשרה שנה. יחד עם רעותיה בנות גילה שוהה היא בליל שמחת־תורה בבית התפלה לחסידי סדיגורה בשעת ההקפות. היא ורעותיה עומדות על הספסל אשר אל קיר הצפוני, ופעם בפעם מדי עבור המקיפים על פניהן מרכינות הן את ראשיהן ומנשקות בפיהן את ספרי התורה שבידיהם. אז עבר גם הנער שמואל, מי שהיה ארוסה, וספר תורה בידו. כובעו על קדקדו נטוי הצדה ופניו מהבהבים ועיניו חוצבות להבה. כְּשִׁכּוֹרָה היא למראה עיניה. ובהרכינה את ראשה לנשק את ספר התורה נגעה לחיה הימנית בכף ידו הימנית... כרגע נסוגה אחור, אבל היא נצבה כמקֻסמת. זרם נעים של חֹם משתפך בכל עורקיה. אז מתחמקת היא מפני רעותיה למהר לנום אל ביתה. כל חפצה הוא לקחת אִתָּהּ את אותו הזרם החם ולהצפינהו בְחֻבָּהּ לעולמי עולמים... רגיש לבבה קודש הלולים הוא לה, וחלילה לה מתת לרעותיה לחללהו במבטיהן הטמאים. — ומאז הערב נשמרה היא לנפשה לבלי הִפָּגֵש בו עוד. היא כבר קנתה אותו בִרְאִיָה של אותו הערב. בסתר לבבה הוא יושב...

ובפקוד עתה הכלה הבתולה את הערב ההוא בזכרון לפניה משתפך עוד הפעם בנפשה אותו הזרם הנעים, אותו החֹם הַמְשַׁכֵּר — והיא כנואשה. היא בוכה תמרורים. היא מְמַסָּה את הכר אשר למראשותיה ברמעתה. כל

במערומי המחשוף. אז מאדימים פני הכלה הבתולה מאד והיא נבהלה נחפזה לרכס את קצות הכתפיה.

מפילים המבטים הלוהטים של משה איצי פחדם על האחות הקטנה והיא מתנגשת אל הכלה ומתרפקת עליה. רַךְ לבב הכלה לחֶמלה על זאת האחות הקטנה, והיא משימה את זרוע יד שמאלה מסביב למתניה לדבקה בה. רואה משה איצי את לובן בשר כף ידה והוא כמתלהלה, והוא מעביר את אצבעותיו הרזות על אותה היד העדינה והמלאה, והוא מלטף אותה, והוא ממשמש בה, והוא מגפפה מעשה־עגבים. בא רטט בעצמות הכלה הבתולה והיא נחפזה להשיב את ידה אל חיקה.

ז.

ובלילה שלמחרת היום ההוא שוכבת לה הכלה הבתולה על יצועה בבית אבותיה. כובשת היא את פניה בכר אשר למראשותיה והיא מחשבת עם נפשה: "הכי כל כלה מפחדת כל כך מפני ארוסה? האם כל כלה מרגשת בלבה איזו חלחלה של בושה בשעה שהחתן מעביר את אצבעותיו על כף ידה?... איננה יודעת על מה ולמה אבל הוא עודנו כל כך זר לרוחה... אולי בה האשם. צריכה היא להסתגל אליו ולבקש קרבתו. הן סוף סוף בן גבירים הוא. סוף סוף הוא צעיר כלול במעלותיו ומצוין במדותיו... רק אותו המבט, אותו מבט הזעם על האחות הקטנה; רק מפני אותו המבט נבהלה כל כך. כי על כן היתה אחרי

נפעמה בראותה את מבט הזעם אשר ארוסה שולח באחותו הקטנה, הלועסת עוד בין שִניה את הלביבה השלשית וידה כבר שלוחה אל הרביעית; בראותה כי למבט זעמו סמרה פתאם היד השלוחה של האחות הקטנה בחלל האויר וכמו התאבנה.

באותו רגע, ברגע משלחת מבט הזעם, היו פני משה איצי לסמל הזועה. האבעבועות שעל לסתותיו האדימו אֹדם־כהה ושפתיו היו לנפוחות.

ובילא גיטל מתחלחלת. הנה זה הבחור הזלישציקאי צופה ומביט, מאזין ומקשיב. דומה כאלו כל ניב שפתים וכל ניד עפעפים לא יְכֻחֲדוּ ממנו...

עוזבים החתן והכלה את בית הקהוה. באים אל תוך גן-העם. השעה שעה העשתי עשרה. השמש לוהט. יושבים החתן והכלה לנוח מעט על אחד הספסלים הארוכים שמתחת לצללי העצים. כלומר החתן בפנה זו והכלה בפנה זו והאחות הקטנה חוצצת ביניהם. והנה חֻלְצָתָהּ של הכלה מעט שובבה מעט פרוצה. בחייט הזלישציקאי האשם. הוא העמיק הרחיב את החתך אל מול החזה יתר מן המדה והיה מגלה יותר מטפח. הכלה הבתולה אמנם נזהרה לכסות את המחשוף בְּכִתְפִּיָּה הדקה והארוכה מעשה שבכה שמסביב לצוארה. אבל עתה כחום היום נפלשו שולי הכתפיה כמו מאליהם. ומשה איצי הוא כנפעם למראה עיניו. מעל לראש האחות הקטנה נועץ הוא את עיניו המאזרות זקים

נגשה היא אל השלחן, שמסביב לו כבר יושבים ארוסה ואחותו הקטנה, וכבר נכונות לה ולארוסה שתי כוסות ממולאות קהוה.

האחות הקטנה אומרת לקהוה אין חפצי בה. מאז לא תטעם קהוה לחכה. תחת זאת כבר לעסה וכבר בלעה לביבה אחת ממולאה גבינה, ואת הלביבה השניה היא כבר מלבבת בעיניה.

בילא גיטל נבוכה. בעד כל הון לא תשתה את הקהוה המהולה בחלב. שמא חלב עכו"ם הוא ויש עליו חשש של חלב בהמה טמאה.

היא מבקשת והיא מוצאת אמתלה. היא אומרת כי בטרם לכתה לטייל נתנה לה אמה שיורי הפשטידה המטוגנה בשומן בשר, שנאפתה לסעודת הארוסין, ותאכל.

משה איצי מתגרה בה: "ירא אנכי פן יהי מטר על הארץ ביום חתונתנו. הכלה היא מלקקת. היא חוטפת ואוכלת שיורי פשטידה המטוגנה בשומן בשר."

בילא גיטל מתאמצת להצטחק. אָכֵף עליה הנמוס. אבל — איננה יודעת על מה ולמה. הנה למשמע המלים "ביום חתונתנו" הרגישה פתאם בלבה צביטה עצומה של צבת.

בילא גיטל מצטחקת ורוגזת ואין נחת. אין עוד דבר אשר יישר בעיניה. לה חרה מאד על שארוסה יושב לו במנוחה ושותה את הקהוה המהולה בחלב עכו"ם. והיא מתרגזת על שהוא שותה בבת־צחוק מוזרה על שפתיו גם את כוס הקהוה אשר נועדה לה. — והיא נבהלה

קו של ברק משתרע על כל פניו. וכו ברגע כמעט שנשא חן גם מלפני ארוסתו, וכמעט שתחמדהו. הן סוף־סוף צעיר מתהדר הוא, גם טוב־טעם ודעת דרכי החיים לו.

אולם פתאם והנה היא נבוכה מאד. האורח היושב שם בפנה הניח את גליון העתון על השלחן אשר לפניו ודמות דיוקנו משתקפת מבעד הראי. והיא מכירה אותו. הוא מיודעה מאז, יליד זלישציק, בנה של חוה הגרה בשכונת בית אבותיה. — "ראו נא אותו ראו! זה לפני ירחים מספר עזב את ספסלו בבית המדרש לנסוע לעיר צרנוביץ ולהכנס לבית הספר לחכמת החשבון ותורת המסחר והנה כבר נהפך לאיש אחר וכבר יושב הוא לו בבית הקהוה בגלוי־ראש..."

נדמה לה כי בהבט זה הבחור הזלישציקאי אל הראי מרחפת בת־צחוק של לגלוג על שפתיו, נדמה לה כי לגלוגו אומר לה: אשריך בת גבירים שזכית לכך, צריכה אַת לברך על התמורה. את הנער שמואל המירות באותו הבחור אדום־השער, באותם הפנים הצנומים ומלאים כתמי סובים ואבעבועות!

היא רוגזת: "מה לו להתערב בדברים לא לו? מאימתי היה לה אותו הבחור הפתי לאב ולפטרון? אי מזה יקח לו אותו האשכנזי מאתמול קרנים להעיז פניו וללעוג לארוסה? הלא סוף סוף ארוסה הוא בן גבירים והוא כלול במעלותיו. ואף מבלעדי זאת... בעיניה הוא טוב ולפניה הוא כשר ואין לאיש זר לדאוג לה..."

היא שואפת' כח. היא מתחזקת. ובבת צחוק של חן

לבדד, שם בפנה אצל החלון, ופניו כמו מעולפים בגליון העתון שהוא קורא בו.

החתן והכלה, והאחות הקטנה שביניהם, הולכים וקרבים אל קיר המזרח שֶׁכֻּלּוֹ, מעיליתו ועד תחתיתו, נחפה בראי־מלֻטש.

זה עתה מרהיבה בילא גיטל עֹז בנפשה להתבונן אל ארוסה ולחזות בו מבעד הראי אשר המה נצבים לפניו. הוא גבוה ממנה גֹבה־גלגלת. פניו ארוכים וצנומים. פאות שער ראשו קצרות. גם זקן מְחֻדד וקצר על סנטרו. (על פי מצות אביו חדל ימים מספר לפני חג הארוסין ממרוט שער זקנו.) והוא צעיר מתהדר בתלבשתו. רק הכובע של סמוט־גזוז, שעל קדקדו, עודנו עשוי על פי טעם הדור הישן, אבל בגדו העליון איננו רכוס ולא כמדו יאזרהו, והוא עשוי כמעיל קל, ושוליו אינם מגיעים בלתי אם עד כדי טפח למטה מברכיו. גם על רגליו נעלים של עור המבהיק בשחרירותו.

משה איצי עומד לפני הראי ובגדו העליון מְפֻלש. — יראה נא הרואה את החזיה של משי המשֻזרת פרחים צהובים־כהלחלים ואת השרשרת הדקה של זהב טהור הרכוסה באחד מכפתוריה והיא מתפתלת ומשתלשלת עד הָאֲחֻזָּה בטבעת השעון העב של זהב טהור, אשר רק קצהו תחוב באמתחת הצרה של החזיה, וראשו ורובו מחוצה לה. הנה זאת השרשרת וזה השעון הנתונים לו היום שניהם למנה מאת אבי הכלה.

ובהבט משה איצי אל הראי שְׂבַע־נַחַת הוא למראהו.

נפשו להתהלך עמה ברחובות צרנוביץ ולחזות ביפי הכרך.
– פלוגתא ביז שתי המחותנות. המחותנת הזלישציקאית, אמה של הכלה, פוסקת לחומרא. „אין זאת מן המדה לבחור ובתולה בישראל. מה יאמרו הבריות? כל מקום שאסור משום מראית עין אפילו במקום שאין מכירין אותו אסור". והמחותנת הבלוכובאית, אמו של החתן, פוסקת לקולא. „בכרך גדול שאני. נותנים עליהם קולי המקום שהלכו לשם". ולבסוף נמנו וגמרו לקרוא לאחות החתן, והיא נערה כבת עשר שנים, ולהועידנה כי תלך עמהם ללותם בטיולם.

ובכן יוצאים הארוס וארוסתו לשוח ברחובות. כלומר החתן בצד זה והכלה בצד זה והאחות הקטנה הוצצת ביניהם. באים החתן והכלה והאחות הקטנה אל ככר־שילר שלפני בית־קהוה הקסרי. רוצה הארוס להראות לארוסתו כי לא בחור־בטלן הוא. אוחז הוא בימין האחות-הקטנה, והאחות הקטנה אוחזת בשמאל הכלה. ממהרת כף רגלו הימנית לדרוך על מפתן פתח בית הקהוה, והוא מושך אחריו את האחות הקטנה, והאחות הקטנה מושכת אחריה את הכלה.

והכלה הבתולה נסוגה לרגע קטן אחור. היא מְסַגֶּרֶת להכנס. היא מפקפקת. מימיה לא נכנסה לבית קהוה. אף מפחדת היא מפני חמת אמה. אולם סוף סוף מתבישת היא לסרב. יגידו עליה כי בת עירה קטנה היא.

השעה שעה העשירית לפני הצהרים. בית קהוה הקסרי כמעט ריק הוא מאורחים. רק איש אחד יושב

כשאמה מרימה את עפעפיה כלפי מעלה ומגדת בתום שפתיה: „רבונו של עולם! הלואי שכל בת ישראל צנועה וכשרה תזכה לחתן כזה, תורה, סחורה ונעלים מגוהצים, בן גבירים וכלול במעלותיו!" אז — איננה יודעת על מה ולמה אבל לבה מהסס פתאם וחלחלה־מסותרת עוברת בכל יצורי גוה.

בילא גיטל היא בתולה מבנות דגולה, לקומתה שיעור, מבנה גוה כמו חטוב, מראה פניה כמראה דם מהול בחלב, מחלפות שער ראשה השחורות מקולעות מקלעת עבה ככותרת על קדקדה, אל מול פניה, ומבעד לגבות ארוכות נשקפות שתי עינים שחומות המלאות זיו ומפיקות נגה, וממחרת ליום חג הארוסין, כְּשֶׁשָׂמָה אמה של ארוסה שרשרת־זהב עבה וארוכה מסביב לצוארה, שרשרת ששני קצותיה יורדים על החזה עד לחגורה אשר בשמלתה, ואל המסגרת אשר לשני קצות השרשרת רכוס שעון־זהב דק ומשֻבץ פנינים; אז כשזחה מעט דעתה עליה וקומתה הזדקפה כמו מאליה, ולעיניה היה ברק, ונחירי אפה התנועעו ברעדה, ועל שפתיה רפרפה בת צחוק של רצון; בו־ברגע היתה הכלה הבתולה כלולה בחמודותיה. — ומשה איצי, הבחור החתן, עומד בפנת החדר, מתבונן אליה מרחוק ופניו צוהלים.

היום יום אביב, יום צח וחם, הבחור החתן מביע חפצו ללכת לטייל מעט עם ארוסתו הכלה הבתולה, כלומר יש את

פעם בפעם, באין רואה, מתגנבת היא לירות מבטיה אל ארוסה ולחזות בו. היא מזדעזעת. לה נדמה כי המירו אותו לה באחר. על פי תשבחותיו של מנשה היה דמיונה מתאר לה עד היום תמונה לגמרי אחרת.

לא כן משה איצי חתן דנן. הוא חזק־לבב. הן הוא איננו אחד הבחורים מחובשי בית המדרש, והוא נער־סוחר יודע להלוך נגד החיים; הן הוא כבר נסע פעמים לא מעטות לבדו מעיר מגורו לעיר סטרי ולעיר לבוב לסדר עניני ההלואה בבתי האוצר שיש לאביו עסק עמהם, ולא פעם אחת כבר נזדמנה לו השעה לדבר עם בתולות גם פולנית ולא הכירו בו כי בחור־יהודי תופש תורה וכן עירה קטנה הוא.

גם חזק לבב גם קשה־פנים הוא משה איצי חתן דנן. הרואה יראה והשומע ישמע כי כבר מצא בנפשו אומץ מעט יתר מכשורה. הנה זאת הפעם הראשונה שראה והכיר היום את ארוסתו פנים אל פנים, וכמעט שחתמה ידה על כתב התנאים כבר חושב הוא אותה לקנינו. הוא חומד לו לצון בפניה והוא בוחר עמה התולים — והוא נהנה הנאה־משנה בראותו את האודם אשר בא בלחייה לשמע ההוללות שבהתוליו.

הכלה הבתולה מתבישת. ובכל זאת מצטחקת היא. היא מתאמצת להצטחק. איננה רוצה שיגידו עליה כי בת עירה קטנה היא.

אולם בהכר אמה בפניה כי נזעמים המה והיא מְשַׁכֶּלֶת את פיה להגיד באזני בתה את שבחו של ארוסה;

בננו משה איצי, הוא, ברוך השם, בר־מזל. וכפי הנראה גם מזלה של המיועדת לו גדול הוא. הנה לכבודו של חג ל״ג בעומר ולכבודו של אותו צדיק, זכותו תגן עלינו, בכדי שתספיק השעה לחוג בשעה טובה ומוצלחת ביום ל״ג בעומר את חג הארוסין, הנני מוכנה ומזומנה לקבל עלי את טורח הנסיעה לעיר צרנוביץ... גם מבלעדי זאת טעמי ונמוקי עמי לבלי עשות כל משתה ושמחה בעיר בלוכוב. אינני רוצה להשביע גוברין יהודאין, בני עירה קטנה, מגדנות ומעדנים, לבעבור יחליפו כח אחרי שבעם ואחרי סבאם לעולל עלינו ולהסתולל בנו...

ירוחם ומנשה מביטים איש בפני רעהו. מחשבתם באותו רגע מחשבה אחת: אשה דעתה קלה. היא מתהפכת מסבות בהחלטותיה. ירחים רצופים מגינה היא בכל כחה על זכיותיה, זכיות האם מצד החתן, ואיננה נותנת לנגוע בהן אף באצבע קטנה, ולבסוף כשהתרצה צד הכלה לעשות רצונה הופכת היא את הקערה על פיה. היא היא שאיננה רוצה לעשות את המשתה בביתה והיא היא המזמינה את ההתועדות לעיר צרנוביץ.

ו.

בא יום הארוסין.

אז כשחתמה בילא גיטל את שמה על כתב התנאים היו אצבעות יד ימינה רועדות.

כתינוקת שנשבתה לבין אנשים זרים לה היא בעיניה. גם מורך גם פחד לא־תדע־שחרם באו בלבבה, וככל אשר תאמר להבליג עליהם כן יתגברו עליה.

זה נאמר „כל אשר תאמר אליך (שינה) שרה שמע בקולה".

ושינה שרה שומעת, והיא מעמיקה במחשבותיה. זה אחרי עבור רגעים מספר מכוננת היא את מושבה על כסאה והיא מדברת כמו לנפשה: „היום יום רביעי לשבוע. ביום השלשי לשבוע, הבא עלינו לטובה, נחוג, אם ירצה השם, חג ל"ג בעומר. ובכן — אספר באזניכם דברים כהויתם".

— זה אמש בהיותי במעונה של שכנתי מרת דבורה בת חנה רחל, הקריאה היא באזני את מכתבו של דודה הדר בארץ ישראל. דודה מתאר את כל פרשת החג ביום הלולא דרבי שמעון בן יוחאי. מה נהדר החג שיהודי ארץ ישראל חוגגים ביום הזה! מעמידים אצל קברו של אותו צדיק חביות ממולאות שמן זית זך, ואל תוך חביות השמן מַטִילִים מטליות של בגדי צבעונים וסמרטוטי משי ומציתים אותם לכבודו. ומסביב לשלהבת היוצאת מן החביות הדולקות רוקדים את רקודיהם, רקודים של חדוה, רקודים של צהלה ורקודים של מצוה... ואף גם זאת כותב זה הדוד כי ביום הזה מתאספים על הככר שלפני ה„הדלקה" מחותנים ממחותנים שונים, הם ונשיהם ובניהם ובנותיהם, הבחורים והבתולות, והמה מקַדשים שם את חגיהם. אלה חוגגים חג הארוסין ואלה חוגגים חג ההתונה. ואנכי, בשעה ששמעתי את הדברים האלה, אמרתי אל לבי: מה טוב ומה נעים היה לי אלו יכולתי גם אני לחוג את חג הארוסין של משה איצי בני ביום ל"ג בעומר, ביום הלולא דרבי שמעון בן יוחאי! עתה יודעת אני כי

בודאי יש לברך „ברוך שפטרנו". עוד הפעם נצלנו מאיזה מזלא־בישא..." ואחרי הדברים האלה היה שב לחשבונותיו.

לקראת מנשה היה שש ירוחם באמת ובתמים. אותו הוא מוצא מאז נאמן לפניו, וכבר חֲשׂוּכים דברים רבים בפיהו שהוא זקוק להשיחם לו.

ותהי תחלת דבריהם דברי ידידים, דברים של מה בכך ושל יש בכך. וכמו עשה זאת ירוחם בצדיה להשתמט ולבלי נגוע בענין מכתבו האחרון של מנשה, שהוא הצפינהו בארגזו ולא השיב עליו מאומה. אולם תוך כדי שיחה היה מנשה מְגַלֶּה פתאם את אזנו של ירוחם לדעת כי סוף סוף הצליח הוא להטות את לבב מרים קרובתו שתבטל רצונה מפני רצון צד החתן וכי תתרצה אל הנסיעה מזלישציק לבלוכוב. ואף גם זאת כי בטרם נסעו לדרכו מסר גבריאל קרובו בידו כח־הרשאה לעשות עם צד החתן חוזה בתקיעת כף ובכתיבת ראשי הפרקים, גם להועיד את זמן בואו של צד הכלה לחג הארוסין.

אז קרא ירוחם לאשתו וידבר אליה לאמר:

— על דעתי רואים אנו הפעם קץ לכל תכלה. הגיע זמן ברכה של מזל־טוב. המחותנים הזלישציקאים מתרצים לבוא לבלוכוב. רבי מנשה הביא אתו כח הרשאה לתקיעת כף. אנו אין לנו בלתי אם להועיד את הזמן לחג הארוסין. בדברים הנוגעים לחג־משפחה שקולה דעת עקרת הבית כנגד כל דעות הגברים. מפיה אנו חיים. על

לבקרנו ולראות את שלומנו. קבלנו אותם בסבר פנים יפות כיאות להם וכיאות לנו. שלחנם בביתנו היה מלא דשן וגם כוסם היתה רויה. אז הגיד ירוחם אלי כי די לנו די לקחת מהם ולתת להם ברכת הפרידה בביתנו אנו. אבל אנכי, הקרובה מצד הבעל, יתרה עשיתי. אנכי נועצתי להודיע להם חבה יתרה ולהשיב למו כבוד, בבואי אל האכסניה שלהם לתת להם את ברכתי שלום בצאתם לדרכם. ועתה נוכחתי כי בעירה קטנה כל המוסיף גורע. זה דרכם כסל לבני עירה קטנה ללמוד מפורש מן הסתום וכל חגב פיל הוא בעיניהם...

— אם כה הדבר... אם כה... — התמלטו מפי מנשה הברות מקֻטעות כמו עם לבבו ישיח — ובכן עורבא פרח... לא דבים ולא יער... לא כן בדיהם... אולי גם זו לטובה...

ובין מנשה ושינה שרה נפסקה פתאם השיחה כמו מאליה. שניהם הלכו מעמיקים במחשבותיהם זה בצד זו עד בואם אל הבית, שבו — כבר ישב ירוחם דומם, והוא תפוש בחשבונותיהם של עסקי הלואתו.

מאז לא היתה התרגשותו של ירוחם על „דברים צדדיים" בלתי אם לרגע קטן. וכששב משה איצי לביתו ויספר לאביו על אדות כל הנעשה באכסניה היה ירוחם מנפנף את כף ידו על פניו כמו יאמר לגרש מעליהם איזה זבוב והיה ממלמל בין שפתיו: ובכן, לאו הוא לאו!

— ובכן, אשת רבי ירוחם, האם כבר באה העת לתת לך את ברכתי, ברכת מזל טוב?

— מה אנכי כי אדע? — גמגמה שינה שרה בלשונה — ברכת מזל טוב בכל יום זמנה הוא. הלא כה אומרים: סימן טוב ומזל טוב לנו ולכל בני ישראל.

— הלא תראי היום, אשת רבי ירוחם, ידיד נאמן מזדמן תמיד לשעה הנכונה. הנה כך נוהג הקב"ה את עולמו בחסד כי מנשה הזלישציקאי יְכַוֵן את השעה לבוא לבלוכוב ביום חג הארוסין של משה איצי חביבו בן חביבו. גם היום אקח חבל בשמחתכם כאחד המחותנים היותר קרובים לביתכם. וביום החתונה גם מתת הדרשה של מנשה הזלישציקאי מצד החתן לא תחסר.

— תודה, תודה רבה, לך, רבי מנשה! — החליקה שינה שרה אמריה — נפשי יודעת מאד כי באמת ובתמים הנך ידיד לביתנו. אולם הפעם אֵחַרְתָּ או קִדַמְתָּ לבוא... זאת רעה חולה היא בעירה קטנה. אשה כי תלבש בימות החול בגדי חמודות כבר חושבים כל רואיה כי חג לה היום בביתה. בעיר לבוב לובשות הנשים היותר עניות בכל ימות השבוע בגדי שבת, יוצאות במגבעות על ראשיהן, פרופות ורעולות, ואין איש אשר תעלה במחשבה לפניו כי נכונות הן בו־ביום לחוג חג הארוסין של בניהן או בנותיהן... הנה נא ראיתי ונוכחתי כי בעלי יחכם ממני, כי הוא גבר חכם ואנכי אינני בלתי אם אשה יהודיה ככל הנשים היהודיות בנות עירה קטנה. הלא תדע, הלא תשמע! קרובי בעלי, בני משפחתו, באו אלינו

„הוא לבדו ימהר וישוב לביתו. אשתו המחותנת ובתו הכלה הבתולה תשארנה פה ותחכינה לקראת החדשות אשר ימהר להשמיע אותן. תקותו חזקה כי בעוד יום או יומים יוכל גם הוא לשוב בלוכובאה".

והמחותנת הקלושאית סופקת כפיה. היא נפעמה, היא נדהמה, היא נרעשה, היא נואשה:

„הה, חמותה נפלה למשכב! את חמותה היא אוהבת כאהבתה את אמה יולדתה. חלילה לה מהשאר פה אף לרגע. היא תכלכל את חמותה עד קומה מחליה ושב ורפא לה".

ובו־ברגע וכל הידים מלאות עבודה לצור את החפצים ולהשיבם אל המלתחות.

ה.

את האכסניה עזב משה איצי דרך השער האחורני, הפונה אל סמטה צרה, ושינה שרה יצאה דרך השער הקדמוני, הפונה אל ככר השוק. ובדרך בלכתה לביתה, והיא לבושה בגדי החמודות, כמו מעדו קרסוליה. לה נדמה כי כל הנשים וכל הבתולות המביטות מבעד החלונות ומתלחשות, וכל כנופיות האנשים העומדים בשוק ומשוחחים, אינם מתלחשים ואינם משוחחים בלתי אם על אדות הבהלה של המחותנים הקלושאים ועל אדות מנוסתם.

וכמו קם השטן לצחק בה — הנה מנשה הולך לקראתה הלוך והתקרב אליה, ובבת־צחוק תמימה על שפתיו עורך הוא אליה דברים, והוא שואל אותה:

את החלונות בחדר־בואם לבעבור הרבות את האויר והוא אוסף בחפניו מים קרים ומַזה אותם על פניה.

ושם בחדר השני מלחשת האשה המסֻרבלה באזני בעלה כי — „ב ח י י ה לא יבא השדוך הזה לידי גמר. אלו באו כל מלכי מזרח ומערב לא יטו את לבבה לתת את בתה לאיש אדמוני. קבלה היא בידה מסבתא שלה, עליה השלום, כי מפני איש אדמוני יש לברוח כמפני שלהבת־אש."

„בחייה"... הכח הגנוז במלה זו כבר נודע לבעלה מתמול שלשום. כחו הוא כח מעשה בית דין שאין אחריו כלום. לא לבד שאין לערער עליו אבל גם אין להרהר אחריו. ולו אין עצה אחרת בלתי אם להרגיע את רוח אשתו ולבקש מלפניה כי לעת כזאת תשוב אל חדר האורחים אף תראה להם סבר פנים יפות בכדי שלא לבישם. — „והיא יכולה לסמוך עליו. עד מהרה ימצא תחבולה להחלץ מן המבוכה".

ובשעה שהאשה מרת שינה שרה מספרת באזני המחותנת הקלושאית דברים כהויתם ומתרפקת עליה לאהבה אותה ולדבקה בה, ומתמוגגת בתענוגים בהביטה בפני הכלה הבתולה, כבר נמצא המחותן הקלושאי בחוץ, והוא נותן את פקודתו לעגלון כי ירתום את הסוסים אל העגלה וכי יהפוך את פניהם כלפי הדרך בואכה קלושאה. ואחרי עבור כרבע שעה מתפרץ המחותן הקלושאי אל חדר האורחים — והוא מבוהל עד למאד והוא דחוף עד למאד: „הנה בו כרגע באה אליו השמועה כי אמו חלתה פתאם ותפול למשכב".

אם כה ואם כה אורחים נכבדים המה ואין מן המדה להעטות עליהם כלמה... עברה חמורה היא להלבין אף פני הפחות שבפחותים... ואף גם זאת! משה איצי הוא בחור שכבר נתבגר. מזלו גרם. הוא ישא אשה לו לעצמו ולא לאמו. אם הבתולה הקלושאית תיטב בעיניו אין לאיש מבלעדו לאמר לו מה תעשה.

ושינה שרה כמו נִכְנָפָה וכמו מתכוצת היא למשמע תוכחותיו. הלא הוא גבר, הוא יהודי־חכם, והיא איננה בלתי אם אשה. ותחלתה באונס וסופה ברצון לובשת שינה שרה מלבושי יום טוב. וגם משה איצי מתנאה בבגדיו כחתן. ושניהם הולכים אל האכסניה.

ותבא המחותנת מרת שינה שרה ויבא הבחור החתן כמר משה איצי ופניהם צוהלים. עוד מעט, עוד מעט והנה... אולם הנה הקב״ה נוהג את עולמו כמנהגו מאז ומקדם, והנה המחותנת הקלושאית היא אשה גוצה ומסֻרבלה. והיא בראותה את פני ״חתן דנן״ מתגעש דמה הרותח בעורקיה והבל הדם מתמר ועולה אל לחייה, ופניה מהבהבים. אז רואה בעלה את האודם שהוצת בלחייה, והוא הוא היודע לתרגם את האודם הזה לא רק כצורתו אבל גם כמשמעו; והוא הוא היודע כי עוד מעט ״והיא מתעלפת״ ושבתה כל שמחה, והיה כל משוש החגיגה כלא היה. ובכן מבקש הוא סליחה מאת האורחים הנכבדים, משאיר את בתו הכלה הבתולה בחברתם, ואת אשתו הוא קורא ללכת אחריו אל החדר השני. אז ממהר הוא לקרוע

כי באו מחותנים אל בית ירוחם לחגיגת ברית הארוסין של משה איצי בנו. אולם השדכן נעלם ואיננו. הוא התחבא עד יעבור סכסוך. הוא מצא חשבון כי בהפגש שני הצדדים ובהתקרבם זה לזה לא יזוזו מכאן עד שנעשים מחותנים זה לזה ואז יבא הוא על שכרו. — בקשהו המחותן הקלושאי ולא מצאהו. שולח הוא איש־עתי להודיע לירוחם כי המחותנים מצד הכלה כבר באו, והמה מבקשים כי מצד החתן יבאו האם ובנה אל האכסניה שלהם לקבל פניהם.

ותהי המבוכה בבית ירוחם. שינה שרה מתקצפת:

— שערוריה כזאת! באים אנשים זרים לא־קרואים ומתנפלים על ביתה. אף בחלום חזיון לילה לא עלה על רוחה להתחתן בם. ישובו לביתם כלעמת שבאו. היא לא תלך אל האכסניה שלהם, ואף את דלתות ביתה תסגור בעדם.

אז מבטל ירוחם את כל חלומותיו הרעים על ראש אשתו:

— כזב גורר כזב. נקל לשער כי השדכן המציא למחותנים הקלושאים הזמנה מזויפת. אולם לולא כי המחותנת מרת שינה שרה קדמה לספר באזניהם דברים כהויתם ולשית בחלקות למו לא היו המה מאמינים בו. היא היא שבמחמאות פיה הוליכה אנשים זרים שולל. היא היא שהקדיחה את התבשיל ועתה כופים אותה עד שתבלעהו אל קרבה ולא תשאיר ממנו כל שריד... עתה אחרי שכבר באו וכבר עשו מעשה אין עוד כל מפלט להחלץ מן המצר...

כמו לבעבור הכעיסהו. ביום ממרט הוא אותו באצבעותיו והוא תולש אותו עד לגזעו, ובלילה — והנה כִּסּוּ לחייו וסנטרו שער כדאתמול.

משה איצי הוא כיום הזה בחור אדמוני, גבה קומה, כְחוש ודק, ופניו הארוכים והצנומים מלאים כתמי־סובים. וכתמי הסובים שעל לחייו ושעל לסתותיו הבולטות נמלאו בימים האחרונים אבעבועות, אבעבועות, שפרחו ונמרחו, גמרחו ופרחו, על ידי המריטה התמידית של שער הזקן.

וירוחם אביו רואה ולבבו יתחמץ. התרגזו על מריטת הזקן כבר נדחה מפני התמרמרו על פריחת האבעבועות:

— האין זאת שערוריה? מי שמע כזאת כי לבחור בישראל תהיינה האבעבועות שעל הפנים נוחות מהשער שעל הזקן?

ובימים ההם אירע לבית ירוחם מֵאוּרָע־מַמְאִיר:

לפני ימים לא רבים היתה האשה מרת שינה שרה בעיר קלוש „לחזות בפני בתולה". כדרכה מאז ומקדם מספרת היא דברים כהויתם, ועד מהרה מתרפקת היא על אמה של „המדוברת" לאהבה אותה ולדבקה בה. והיא מתמוגגת בתענוגים בהביטה בפני הכלה, „הבתולה כמו שכתוב". ובכן כבר יודע צד הכלה אל נכון כי מצד החתן אין עוד כל מעצור. והנה אחרי ימים מעטים ויבא השדכן ובידו גם „רשימה" מזויפה גם הזמנה מזויפה מצד החתן לצד הכלה למהר ולבוא לעיר בלוכוב ולחוג את חג הארוסין.

ויהי היום ובכל העיר בלוכוב כבר נפוצה השמועה

יגעים. הנה קטטה נפלה בין הני תרי צדדי, מריבה על אדות מקום חג הארוסין.

מנשה כותב לירוחם:

„קרובתו מרים, אשת גבריאל, אומרת כי לה אין „סחורה בלה" ואיננה זקוקה להובילנה אל השוק מהלך רב כזה, מזלישציק לבלוכוב. בכן אם מה' יצא הדבר ואם יתרצו המחותנים הבלוכובאים אל ההתועדות בעיר צרנוביץ, אז, וכו'..."

ועל זה עונה ירוחם למנשה:

„אשתו שינה שרה אומרת לא כן. מנהג ישראל תורה הוא. על פי מנהגו של עולם חוגגים את חג הארוסין בביתם של אבות החתן. כעקרת הבית דורשת היא את שלה. גם סחורתה איננה מאלה הנמכרות בשוק בפחות משוה פרוטה. אם ירצה השם לחג החתונה יסע צד החתן מבלוכוב לזלישציק אבל לחג הארוסין החובה על צד הכלה לבוא לבלוכוב, ואם מה' יצא הדבר, וכו'..."

ושתי הנשים מתעקשות. אשה אשה על דעתה היא עומדת, וכל התוכחות שבפי חברתה לא תזיזנה אותה מרצונה אף זיז כל שהוא. ולירוחם כבר היתה כל חליפת המכתבים לטורח, וזה יותר מחדש ימים לא השיב למנשה דבר על מכתבו האחרון.

ד.

ובין כה וכה והימים אינם עומדים על עמדם, וקומתו של משה איצי הולכת וגבוהה, ושער זקנו צומח וצומח

כי רק בעבור זה היה עלת כל העלות וסבת כל הסבות, יתברך שמו, מסבב את פני הדבר כי בתה של מרים תקרא בשם בילא גיטל, למען תוכל ותנשא למשה איצי בן שינה שרה.

— ובכן מה לי לעשות כיום הזה? — שואל ירוחם משתומם במשכו בכתפיו — ובכן על פי בינתך, בינת אשה, עלי לבוא היום לפני גבריאל הזלישציקאי חגור־שק ויחף־רגלים לקבל נזיפה ולהתחנן מלפניו שישוב ויאבה להתחתן בי.

— ובכן — משיבה שינה שרה בבת־צחוק על שפתיה — ובכן אנכי יהודיה פתיה לא בינות. אבל אתה הלא גבר חכם ונבון אתה. ובכן יושב לו יהודי חכם ונבון שכמותו על כסא מושבו, אוחז בידו עט וכותב למנשה מכתב מחוכם. מספרים באזניו דברים כהויתם כי עד היום הזה היה צד החתן שוקל את ההצעה הזלישציקאית במאזנים, עד שבא הצדיק הדרוליגאי ויכריע בעצתו את הכף. ולבסוף מסימים: „אם מה׳ יצא הדבר ואם המחותנים מצד הכלה יועידו אף יודיעו את זמן בואם לעיר בלוכוב לחוג את חג הארוסין, אז יהי הכל נגמר, ברצות ה׳, בכי טוב“.

ועתה, הנה יחשוב החושב וישפוט השופט כי כבר הוסרו כל המכשולים, וכל המעצורים ספו תמו ואינם. כלום חסר? הן אם לאמת מיהל צד הכלה מאז אל הבשורה, ורק צד החתן היה עד היום המעכב את הקץ. ובכל זאת עוד לא שב ההרוס ורפא לו ועוד הדברים

הגידי נא לי, הנה זה בשבוע העבר היית בעיר דולינה „לחזות בפני בתולה" ואנכי אינני יכול עד היום להציל מפיך דבר אמת איזה שמץ-פסול מצאת שם. „באשר הבתולה הדרולינאית איננה יפהפיה לכל חקות היופי ודקדוקיהם ופרטיהם". ומי מלל לשינה שרה כי כלתה אשת בנה תהי מצוינה ביפיה וכל רואיה יאשרוה? על דעתי, על דעת המקום ועל דעת הבריות, כל בת ישראל מצניעה לכת חִנָּהּ עליה. ומבלעדי זאת הלא אביה עשיר גדול הוא. גם אומרים עליו כי ביער אשר חכר זה לפני זמן-מעט ישתכר הון רב.

ושינה שרה שומעת, והיא יושבת תפושה במחשבותיה: „השדוך הדרולינאי יישר בעיניו. שמע מינה שלגבי דידיה כלה יפהפיה לאו דוקא..." אז מצטחקת שינה שרה בנעימה, והיא מספרת לבעלה „דברים כהויתם":

— בהיותי בעיר דולינה סרתי אל בית הצדיק. אומרים עליו שמלבד חסידותו ופרישותו חכם בחכמים הוא, וטוב טוב לכל איש ואשה לשאול בעצתו. אז ספרתי אנכי באזניו על אדות כל השדוכים שמציעים לפנינו ושאנו עסוקים בם. אולם על כל הצעה והצעה שאנכי מדברת על אדותה עובר הוא בשתיקה. הוא ישוב ויחזור וישוב רק אל ההצעה הזלישציקאית. אותה הוא מעמיד על הפרק ואין אחרת לפניו. הוא אומר כי מן הנכון הוא להשתטח על קברה של סבתא דמרים ולפִּיסה. סבתא דמרים נמצאת בעולם האמת ואין נסתר מנגד עיניה. לה עין רואה ואוזן שומעת ולב מבין לדעת להבין ולהשכיל

זקנו הכי דינו הוא לגזור עליו תלישה? מאימתי מתביש איש יהודי בזקנו?!

אז בצאת משה איצי את הבית ואמו מרת שינה שרה אומרת ללמד עליו סנגוריה:

— אין בכך כלום. כך נוהגים כל הבחורים. מה יאמרו הבריות על בחור שזקנו מגודל? המה יחשובו כי כבר הזקין בבחרותו ואין ערוך למספר שנותיו.

אז לא יכול ירוחם להתאפק והוא מדבר עם אשתו קשות:

— תגיד נא לי זאת הנפלאה בסנגורים במי האשם ובצואר מי תלוי הקולר אם משה איצי יושב בבחרותו עד שיצמיח זקנו, אם לא באמו יולדתו, מטפחתו ומפנקתו... אלהים נתן ענין לאמו לענות בו. מעגלה אחת היא יורדת ועל עגלה אחרת היא מטפסת ועולה. אל כל אשר יזמיננה השדכן נוסעת היא. היום לעיר זידטשוב ומחר לעיר קלוש, וממחרתו לעיר דולינה. וראה זה פלא. היא תשוב כלעמת שבאה. אין בית ואין בתולה אשר ישאו חסד מלפניה. בכל קערה היא מוצאת איזו נימה...

והוא מרכך את קולו ומוסיף ואומר:

— הנה נא ידעתי כי השדוך הזלישציקאי חדל מהיות ענין לנו. מנשה שהה בשבוע העבר ימים אחדים בעירנו ולא סר אל ביתי. הפעם "גם הקדרה כשרה גם הכף איננו טרפה". הצד שכנגד נועץ לו נוצות בכובעו. נקל לשער כי הפעם נראתה לאשתו של גבריאל איזו סבתא בחלומה. בכן — לאו הוא לאו! אבל, בבקשה,

המפורסם וכו'. הוא איננו אומר, חלילה, לשדוך הזה אין חפצי בו. אבל עוד חזון למועד. אם ירצה השם כשיבא מנשה לכאן יגלה לו הכל מפה לאזן".

ג.

ויהי היום וישמע ירוחם כי מנשה היה בעיר ויתמהמה בה ימים אחדים. ירוחם כמתעתע. זאת הפעם הראשונה, אחרי שנים רבות, שמנשה ישהה בעיר בלוכוב ולא יבא אל ביתו. ירוחם כבר הסכין מאז לראות את מנשה בצל קורתו ולשוחח עמו על אדות ענינים שונים כעם ידיד נאמן. זה לפני שבועים שלח לו מנשה על ידי הדואר את התשלומים ואת הרבית בעד שטר חובו האחרון. מנשה איננו עשיר. הוא צריך והוא זקוק פעם בפעם לידי הלואה. ומנשה יודע כי ארגז כספו של ירוחם פתוח לפניו תמיד... הוא לא בא הפעם. הוא הסתתר מפניו. הלא דבר הוא. אין זאת בלתי אם כי גבריאל קרובו הפציר בו למנוע רגליו מביתו — לבל יחשוב צד החתן כי הצד שכנגדו מתרפס לפניו.

ביום ההוא היה ירוחם בביתו לקפדן. רוחו איננו אתו כתמול שלשום וגם פניו לא היו לו עוד. לכל מראה עיניו רואה הוא נגעים. אין דבר אשר יכשר לפניו ואשר ייטב בעיניו. ולבסוף מכלה הוא את כל חמתו במשה איצי בנו. הוא גוער בו על שהוא ממרט באצבעותיו את שער זקנו:

— מה בכך? ואם לבחור בישראל צומח שער על

והיא „בריאה ושלמה אבל חולמת"; אז ממהרת היא בכתנתה לעורה אל החדר השני, שבו יושב בעלה ולומד קודם התפלה בספר „חק לישראל" והיא צועקת בקול איום: לא, לא! מן השדוך הזלישציקאי אין לדבר עוד, בשום אופן אין לדבר!

והיא מספרת לבעלה „דברים כהויתם":

— „בחלומה נראתה אליה סבתא דמרים וְתְאַיֵם עליה כי באם תביא את בנה במסרת הברית עם בת־נכדה תזמין אותה לדין תורה לפני בית דין של מעלה. הן עוד בימי עִבּוּרָהּ נדרה מרים, בת בתה, נדר כי באם תלד בת תקרא אותה על שמה. אמירה למת כמסירה לחי דמי. אפילו בית דין הגדול מכל הקודמים לפניו בחכמה ובמנין איננו יכול להפיר או לבטל אותו הנדר. ובכן לא בילא גיטל אבל שינה שרה הוא שמה של בת מרים. והיא, הסבתא, עומדת על דעתה בכל תקף ועז ולא תתן לעבור על צואת רבי יהודה החסיד".

ירוחם מסתכל בפני אשתו ומושך בכתפיו. הוא יודע היטב אותה ואת חלומותיה ואת הדברים כהויתם שלה. אבל מה יסכון לו להרבות שיחה עם אשה? מי יריב אליה וישלם?

ועל פי הדבור של אשתו מרת שינה שרה אנוס ירוחם לתפוש עוד קודם התפלה את העט בידו ולכתוב למנשה כדברים האלה:

„מפני טעמים ונמוקים שאינגו רשאי לאומרן בכתב אין לאל ידו לעת כזאת לגמור את הנכבדות עם הנגיד

כי תתרועע אתה ותהי לחברתה. הרי זה כאלו תאמר פונדקית להיות ככהנית!...

והחדה, חדת נפשה של זאת האשה מרת שינה שרה, חדה סתומה היא. מי ירד עד נבכי תהום בדיה ומי יבא בסודה לדעת את סמיכות הפרשיות של עזות האכסנאית להסכמתה על השדוך הזלישציקאי? הנה עובדה היא, ותהי לעובדה, כי לבעבור המרות את רוחה של זאת הפונדקית השחצנית ולבעבור העלות את חמתה היתה החלטתה גמורה לאמר לשדוך הזה טוב. ובשובה לביתה היתה מספרת לבעלה „דברים כהויתם" ותאץ בו למהר לערוך דברים אל מנשה ולהודיעהו כי מצד החתן אין כל מפריע וביד צד הכלה לשלוח אחד מאנשי שלומו לתהות על קנקנו של החתן.

ובכן דומה כאלו עוד מעט ויהי העקוב למישור, כי אף אם עוד הדברים מעט יגעים אין בהם נפתל ועקש. אבל — הנה האשה מרת שינה שרה מתבוננת אל ירוחם בעלה והיא משתוממת לראות כי הוא חרד על הדבר הזה לעשותו, כי היה פתאם לְמֻוּתָּר על כל זכיותיו כן אשר לנדוניה וכן אשר למזונות „הזוג" אחרי חתונתם על שלחן אבותיהם. דומה כאלו נותן את חטמו לצד הכלה להטותו אל כל אשר יחפוץ. וכל זאת באשר נודע לו כי הכלה היא יפת תאר ויפת מראה. שמע מינה שבעלה עודנו מתגעגע „בימי שיבתו" להיות חמיה של כלה יפהפיה... אז תקיץ שינה שרה בבקר אחד הימים משנתה,

גבריאל, ותיק של תפלין תחת זרוע יד ימינו, אז בראות אותו בילא גיטל מרחוק, מבעד חלון בית אבותיה, מאדימים פניה כשומשמים. ואף גם זאת יכולה אני להגיד באמת ובתום לבב כי...

בו ברגע התפרץ העגלון בחפזון אל הבית, חטף את מלתחתה של שינה שרה וישימנה אל תחת זרוע ידו, ובשינה שרה האיץ וכמו בחזקת היד הושיבה על עגלתו.

ובדרך בשבת שינה שרה בעגלה ובהטלטל גופה טלטלה טלטלה, היה גם ראשה סחרחר. כמטוטלת השעון התנועעה רצוא וסוב זאת הנקודה התיכונה שבמחשבותיה: בילא גיטל — שינה שרה, שינה שרה — בילא גיטל. אלמלי היתה זכותה של סבתא דמרים גדולה מזכותה של סבתא דגבריאל, כי עתה היתה צואתו של רבי יהודה החסיד רובצת לפתח השדוך ואין לעבור עליה.

שינה שרה מפקפקת. כל מעשה־החתון של שני האברכים השותפים והתפטרותו אחרי שלש עשרה שנה על ידי כתב המחילה איננו משביע אותה נחת־רבה. גם אודם פניה של בילא גיטל, בהביטה אחרי מי שהיה ארוסה, לא יפיק ממנה רצון רב. ומבלעדי זאת מי יודע את אשר היה עוד בפי האכסנאית להגיד לולא כי הפריענה העגלון בפחזותו.

בכל זאת חרה לה לשינה שרה עד מאד עזותה של זאת האכסנאית הקבצנית לדרוש ממרים הנגידה המפורסמת

כי בתה תהי נקראת על שם סבתא של בעלה ולא על שם סבתא שלה... אולם הנה כך נוהג הקב"ה את עולמו ואחרי ימים לא רבים חדלו שני האברכים מהיות שותפים במסחרם. אז יצליח גבריאל, מסחרו ינוב ועשרו יגדל. וגיסי, בעל שרה אחותי, לא לבד שאיננו עושה עושר אבל גם פרנסתו מצומצמת... והילד שמואל גדל ויהי לנער־חמודות, יפה תאר וטוב שכל. הלואי שכל אם בישראל תלד אף תגדל בן יקיר כמותו. אולם לגבריאל הגביר ולמרים הגבירה חדל פתאום השדוך עם בן־עני מהיות לרצון. היתה המבוכה. ענין הארוסין החל להשתרבב ולהשתרבב עד להסתבך. אז מחכים שני הצדדים עד מלאות לשמואל שלש עשרה שנה, כלומר עד היותו לבר מצוה ואחריותו עליו בחתימת ידו על כתב המחילה, ואז — הכל חדל מהיות שריר וחדל מהיות קיים... ובכן מה בכך? מעשים כאלה נקרים ונעשים בעולם לרוב. האמיני לי, גבירתי, כי אף אם גבריאל הגביר ומרים הגבירה יתורו חצי תבל לא ימצאו לבתם חתן כשמואל. אבל אין בכך כלום. כך נוהג הקב"ה את עולמו. גזרה היא מלפניו שבתה של מרים תהי נקראת בילא גיטל ולא שינה שרה. בודאי זכותה של סבתא דגבריאל גדולה מזכותה של סבתא דמרים... אולם זאת אני יכולה להגיד באמת ובתום לבב כי לשמואל הנער כבר היה כל הענין כלא היה, וכל מחשבה על אדות ארוסתו זרה היא לו אף בחלום חזיון לילה. אולם נשבעתי בקדשי כי עד היום הזה, בעבור הנער שמואל לתומו ברחוב, על פני ביתו של

אחותי. — התיזה האכסנאית את מליה בהדגשה יתרה.

— סלחי נא לי, אכסנאית, ה׳ עמך. מה תדברי, מה תגידי? לבילא גיטל מלאו כיום הזה ארבע עשרה או לכל היותר חמש עשרה שנה, ואיככה נהיתה כזאת כי היא היתה ארוסה לאיש שלש עשרה שנים תמימות?

— כה, כה! — שרקה האכסנאית בשפתיה — כה, כה! גברתי היא קרובה למרים קרבת משפחה, והיא חברתה כשתי אחיות בנות אב אחד ואם אחת, וגברתי איננה יודעת מאומה מכל הנעשה בביתה... אם כז הבה ואספר לה הכל בקצרה: אברהם גיסי, בעלה של שרה אחותי, וגבריאל, בעלה של מרים, שניהם אברכים, אחרי חתונתם, ושניהם שותפים במסחר התבואה. והנה נוהג הקב״ה את עולמו בחסד ולשרה אחותי נולד בן. ובליל השמורים שקודם ברית המילה לבנה של שרה אחותי ילדה מרים אשת גבריאל בת. ויהי ממחרת, בהיות המשתה, אחרי הכנס הילד בבריתו של אברהם אבינו, ויהיו שני האברכים-השותפים שמחים וטובי לב, והמה מתחתנים זה בזה. כלומר, תוקעים כפיהם איש לרעהו, נושקים איש את אחיו, והמסובים מברכים אותם בברכת מזל טוב. את כתב ה״תנאים״ אינם יכולים לכתוב לעת כזאת, באשר הכלה טרם נקראת בשם. על כן כותבים רק ראשי פרקים ואת חג הארוסין המה דוחים ליום חג פדיון הבן אשר להארוס. ובכן ביום השבת הבא, ביום שאבי הכלה נקרא לעלות לתורה, כבר היתה מרים אנוסה על פי צואת רבי יהודה החסיד לתת את הסכמתה

בזעת אפי. גם אינני מתקנאה במרים העשירה. תתעשר היא פי־עֲשָׂרָה ותוסיף להתנכר אלי כתמול שלשום. אבל מדוע היה נאה לה והיה יאה לה, בְּשַׁעֲתָהּ, להתחתן באחותי?... הלא תראי, הלא תדעי, גברתי! היו ימים אשר בהם חשבה לה מרים לכבוד להיות חברתי ולהיות מחותנת לשרה אחותי. הלא תשמעי, הלא תדעי, גברתי! כי רק לבעבור תוכל להתחתן באחותי, רק לבל תהיינה כלה וחמותה שוות בשמותיהן, לא קראה מרים את בתה בשם הסבתא שלה אבל בשם הסבתא של בעלה. לולא זאת לא היתה בתה נקראת כיום הזה בשם בילא גיטל, ושינה שרה היה שמה. כמו שהיתה נקראת סבתא דמרים... אמנם נשתנו הזמנים. עתה היא, מרים, הנגידה המפורסמת, עתה היא „הצדקניה הנודעת בשערים בנדבת ידה, האשה הרחמניה שכל היולדות העניות וכל האלמנות והיתומים ממטירים עליה ברכותיהם ומתפללים בעד אורך ימיה", ולה לא נאה עוד להיות חברת לפיגה־ברינה, זאת האכסנאית העניה...

שינה שרה עמדה כנפעמה, והיא מגמגמת בלשונה:

— ובכן סבתא דמרים היתה נקראת בשם שינה שרה... כן, כן... אין כל ספק כי גם שמי נקרא על שמה של אותה סבתא... הלא קרובה אנכי למרים... אבל הגידי נא לי, חביבתי, אי מזה משַׁנים את השם, ואיככה נתחלף השם שינה שרה לבילא גיטל?

— שלש עשרה שנים תמימות היתה בילא גיטל, בתה של מרים, ארוסה לשמואל, בנה יחידה של שרה

ושינה שרה איננה מתרפה, והיא משתרכת אחרי האכסנאית אל המבשלה, והיא מוסיפה ואומרת:

— מי שלא ראה שמחתה של מרים בבואי לקראתה לא ראה שמחה מימיו. היא התנפלה על צוארי ותחבקני ותשקני.

הכף, שבו הסירה האכסנאית את אבעבועות הקצף מעל המרק הרותח, כבר התנודד בידה מכעס עצור. ובהטותה כמעט את פניה אל מול הדוברת כבר נשמע קולה כמתרגזת בהשיבה:

— שמע מינה שגם גברתי עשירה היא. מרים הנגידה המפורסמת איננה מכירה בלתי אם את מי שהיא מוצאת חפצה בהכרתו. לחברת עניה היא מתנכרת. חברת עניה כמו זרה נחשבה לה.

— ה' עמך, חביבתי! למה תגידי, למה תדברי כזאת? — התלהבה שינה שרה — הן למרים אשת גבריאל יאמרו כל יודעיה כי אשה צדקניה היא. הן נודעת היא בשערים בנדבת ידה. יולדות עניות, אלמנות ויתומים, ממטירים עליה ברכותיהם ומתפללים בעד אורך ימיה.

האכסנאית כבר הניחה את הכף שבידה על פי הקדרה. אפה חרה עד להשחית. עוד מעט והיא נכונה לבטל את כל חלומותיה הרעים על ראש זאת היהודיה הפטפטנית. בכל זאת מתאמצת היא בשארית כחה להבליג על כעס לבבה, והיא משיבה בנחת קולה:

— תודה לאל, יתברך שמו, שאני אינני צריכה, חלילה, לידי מתנת בשר ודם. על פת לחמי אני עובדת

מנוער, כי עתה היתה לה שעת הכושר לשמוע מפי האכסנאית דברים נאמנים על אדות גבריאל ובני ביתו. אולם הדבר יצא מפיה ואין להשיב. כיון שהגידה שוב לא תחזור ותגיד. הפעם אנוסה היא להעמיד את פניה ולחדש את משחקה כבראשונה. וככן בשובה אל האכסניה היתה ראשית דברה:

— מה תגידי, חביבתי, לאותה הפליאה? כמעט ראתה אותי מרים מרחוק, מבעד חלון ביתה, והיא הכירתני. היא אומרת כי פני לא שֻנו אף במעט וכמראיהם בימי ילדותי מראיהם עתה.

— באמת זה פלא! — נזרקה מפי האכסנאית תשובה מפני הכבוד, בפנותה אל האשה הדוברת עורף ללכת לדרכה אל הַמִּבְשָׁלָה.

במבשלה התעותו מעט פני האכסנאית. לא לרצון הוא לה הדבר כי איזו יהודיה בת עירה קטנה תבוא ותחשוב אותה לאשה פתיה המאמינה לכל הדברים שהיא מגבבת לפניה. אבל מה תאמר ומה תדבר? זה גורלה של אכסנאית מאז לשמוע ולהחריש.

אולם שינה שרה לא תשקוט. העגלון אחר לבוא. פנאי יש לה. נפשה שוקקה לשיחה ארוכה ומסובכה. אולי ברוב דברים תשכיל להציל מפי האכסנאית איזה דבר אשר יסכון לה. — הלא כה אומרים הבריות: שור יובל למרחקים וישוב כלעֻמת שבא אבל בן אדם בבואו לעיר אחרת מביט הוא בעינים פקוחות אף נוטה אזן לשמוע ולהקשיב והוא יוסיף דעת.

עוד בטרם הסירה את האבק מעל נעליה ובטרם החליקה בידיה את שמלתה, כבר היתה מספרת לאכסנאית „דברים כהויתם":

— מרים, אשת גבריאל, קרובה היא אליה קרבת משפחה. עודנה זוכרת כי בהיותה היא ילדה בת שמונה שנים ואביה־זקנה היה נכון לדרכו לנסוע לארץ ישראל, אז באה מרים, והיא כבת עשר שנים, בלוית אביה, לקחת מן הסבא ברכת הפרידה. מרים היתה דרה אז בבית אבותיה ותתמהמה ימים אחדים. היא ומרים התודעו אז אשה אל רעותה, ולא ארכו השעות ותהיינה כשתי אחיות בנות אב אחד ואם אחת. מן העת ההיא אמנם שמעו הרבה אשה על אדות אחותה אבל לא התראו עוד זו את זו. ובכן בעברה היום דרך העיר זלישציק, עיר מגורי קרובתה וחברתה־מנוער, לא יכלה עוד להתאפק מבלי בקר בביתה לשוב ולראות אותה ולדעת את שלומה.

והאכסנאית שומעת, מנענעת בראשה, ושוחקת.

ובכל זאת כמעט שהציגה שינה שרה כף רגלה על מפתן דלת האכסניה לצאת פתח וללכת לבקר בביתה של „קרובתה וחברתה מנוער" וכבר ידעו כל יושבי העיר זלישציק את החדשה כי לביתו של גבריאל באה „מחותנת" לראות את פני בתו הבתולה מרת בילא גיטל. והמפיצה את השמועה היתה — האכסנאית.

וזה דרכה של שינה שרה מכשול לה. הן לולא בחרה בדברי שקר להגיד כי מרים היא קרובתה וחברתה

יהודיה זלישציקאית יודעת להתחכם יותר ממנה", ותגד מרים לשינה שרה את תודתה על "מחמאותיה" ועל אמונתה בתהלה אשר פזר מנשה למשפחת קרובו, ותביע לה את משוש לבבה על הכבוד הגדול שהראתה לה, ועל חבלה אשר נפל לה בנעימים לקבל פני אשה כבודה כמוה בביתה.

הנה כי כן היתה תחלת השיחה בין שתי הנשים שיחה מרפרפת, נוגעת ואינה נוגעת, שיחה מלאה חדודים ועקיפים. כמו התחרו זו בזו מי מהן יודעת יותר להסתיר את מחשבת לבבה. אבל לאט לאט נגוזו הרפרופים, נמס הקרח, נתפשטה העקְמִיות שבשפתיהן ושיחתן שיחה ישרה. אז כמו דבקה נפשה של שינה שרה במשפחת גבריאל, ועוד מעט והפרידה תהי קשה עליה. לכל היותר התמוגגה שינה שרה בתענוגים בהביטה בפני הבתולה מרת בילא גיטל ובהתבוננה אליה. הלא היא נערה שטרם מלאו לה חמש עשרה שנה וכבר עלתה כפורחת, וכבר היא בתולה כמו שכתוב, בתולה — כצפיחית בשומן.

אז, בהפטר הגבירה הבלוכובאית מפני הגבירה הזליש-ציקאית החליפו ביניהן מבטים כבושים שיש בהם כבשונם של עולמיהן.

שתי גבירות יהודיות יודעות אשה את נפש אחותה.

ובכן עד כאן עוד הדברים כתקונם. אבל זאת רעה חולה כי אותה האשה מרת שינה שרה כבר היתה נאחזה בסבך בדותה אחרת עוד טרם לכתה אל בית גבריאל. הנה כמעט שסרה שינה שרה אל האכסניה הזלישציקאית,

נוקפה על תעתועיה והנה כבר אבד לה כל מנוס וכל מפלט; והנה כבר נאחזה בסבך שקריה ואיננה יכולה עוד להמיש צוארה ממנו.

מסעה לזלישציק חל בימים הראשונים לחדש אלול. והיא בבואה לביתו של גבריאל וכמעט שפתחה שפתיה לדבר והנה כבר מספרת היא „דברים כהויתם":

— דרכה מימים ימימה לנסוע בחדש אלול לעיר הורודנקה להשתטח על קברי אבות. אמה, עליה השלום, היתה בימי זקנתה נשאת לבעלה השלשי שהיה דר בהורודנקה. אז נדברו הזקן והזקנה לנסוע יחד לארץ ישראל. אבל, חבל! ימים מעטים אחרי נשואיה מתה אמה והיא קבורה בבית העלמין שבהורודנקה... ובכן עתה, אחרי אשר מנשה, הידיד הנאמן לבעלה, הלל תמיד את גבריאל קרובו ואת בני ביתו, שחר בעלה את פניה, טרם לכתה למסעיה, כי בעברה דרך העיר זלישציק תסור אל בית קרובו של מנשה... „טוב תמיד להתודע לאנשים שרוח המקום ורוח הבריות נוחות מהם. הלא כה אומרים: טורא בטורא לא פגע אינש באינש פגע".

ומרים אשת גבריאל שומעת, ובת־צחוק נעימה על שפתיה. אמנם בסתר לבבה מעט חרה לה על זאת „הגבירה הבלוכובאית" שלא יאה לה להגיד את האמת כי תכלית נסיעתה מבלוכוב לזלישציק לא היתה בלתי אם לראות את פני בתה והיא מבקשת אמתלה לבקורה בביתה, אבל — „אין בכך כלום. אם הגבירה הבלוכובאית אוהבת כן, אם היא מוצאת חפצה בְּהַסְתֵּר־דָּבָר אַרְאָה לה אני כי

קרוב לו קרבת משפחה, ומצד החתן בהיותו מאז נאמן בידידותו אליו.

ושני הצדדים מאמינים בדברי מנשה באמונה שלמה. רק „ליתר תוקף ועוז" שלח ירוחם את אשתו מרת שינה שרה מעיר בלוכוב לעיר זלישציק „לחזות בפני הכלה" ואחרי כן שלח גם גבריאל „ליתר תוקף ועוז" את המלמד גפ"ת לבניו „לתהות על קנקנו של החתן". ושני הבוחנים, בשובם איש איש לביתו, נתנו את הסכמתם בפה מלא: כלומר פיה של שינה שרה היה מלא תהלת הכלה ופיהו של המלמד היה מלא שירות ותשבחות לחתן דנן.

ובכל זאת עברה שנה, עברו כשנתים ימים — וכמו מרקד השטן בין הני תרי צדדי. פעם בפעם מדי התקרבם זה לזה יקום איזה סכסוך להפרידם.

הלא כה אומרים הבריות: „בא אלקנה ונועץ קנה".

ב.

את הקנה הראשון נעצה המחותנת מרת שינה שרה בכבודה ובעצמה, היא ולא אחרת.

זאת האשה מרת שינה שרה היא יהודיה חרדה על כל מצוה ומצוה הכתובה בתורה לשמור אותה לכל פרטיה ודקדוקיה. רק מצוה קלה יש לו להקב"ה ו„מדבר שקר תרחק" שמה, והיא מזלזלת בה כמעט שלא מדעתה ושלא ברצונה. בדאית היא, וכמו בעל כרחה. עוד טרם תמצא חשבון לדבריה וכבר נחה עליה משובת הבדותה וכבר שופכת היא את שלטונה על רוחה. והיה כעבור רגע ולבה

השני. באחת התביישה למשמע השאלה. וזאת שנית עלתה מחשבה על רוחה כי לא לתשובתה מחכה אביה, אבל רוצה הוא להתגרות בה על שכתב ידה איננו עולה יפה. — הלא זה הוא הקוץ האחד בְּאַלְיָה זו, הלא זה הוא חסרונה של הבתולה מרת בילא גיטל. בת חמש עשרה שנה היא, והיא כבר מהוללה במעלותיה. היא ממהרת לקרוא לא רק בסדר התפלה אבל גם ב"צאינה וראינה", ב"נחלת צבי" ובספר "תם וישר" הכתובים אידית. היא מצוינה בכל מעשי כפיה, בתפירה, בסריגה, באריגה, ברקמה וּבְתִשְׁזֹרֶת. אבל כמו אין ידה מסוגלת לכתיבה תמה. הנה זה שנים אחדות שאחד מן הכתבנים הנודעים לשם מלמד אצבעותיה לכתב, וכתב ידה עודנו מסורס ועודנו מעוקם.

זה היה המאורע. והחושב יחשוב כי אין זה אב ולא ממנו תצא תולדה, כי איננו בלתי אם פטפוט־קיקיון של מוצאי שבתות שבן רגע היה ובן רגע נשכח מלב. אבל שיחת־עראי זו היא היא שהעלתה על רוחו של מנשה מחשבה חדשה, ותהי לו למחשבת־קבע. וכמו דבקה בו ולא הרפתה ממנו. בכל ימי התמהמהו בעיר מגורו דבר על אדותה השכם ודבר באזני גבריאל קרובו, ובנסעו אחרי ימים מעטים לעיר בלוכוב הציע אותה גם לפני ירוחם, ידידו מאז.

חלילה לו למנשה מחשוב אף רגע על אדות איזו מַשְׂכֹּרֶת. אדרבה. ביום החתונה עוד יתן הוא מכיסו "מתת הדרשה" כאחד הנדיבים שבמחותנים. הוא יתן מתת־משנה. הוא יתן גם מצד החתן וגם מצד הכלה. מצד הכלה, בהיותו

ואף גם זאת להאמר כי החוטים היו נתזים ויוצאים מן הפקעת כמעט שלא במתכון ובהסח הדעת, כי פסולתה של הלואה היא היא שהיתה הגורמת לאותה ההצעה.

ומעשה שהיה כך היה:

...כדרכו מאז יושב לו מנשה באחד ממוצאי השבתות, בבית קרובו גבריאל, הנגיד המפורסם, על כוס מלאה תֵּה רותח. השעה היא שעה של קורת רוח, גם לו גם לקרובו. דעתם לא רק רחבה אבל גם מעט זחה עליהם. איש איש חפץ בהתגלות לבו. אז בהסב השיחה על אדות "הלואות" הראה מנשה לגבריאל קרובו את שטר־החוב האחרון אשר זה לפני ימים מספר פרע אותו לירוחם הבלוכובאי; ואז בהוצא מנשה מכיס בגדו את שטר החוב נגרר אחריו גם כתב ה"התר־עסקא" שהלוה נותן למלוה. בעיני גבריאל הוטבו מאד צורות האותיות האשכנזיות שעל השטר וצורות האותיות העבריות שעל כתב התר העסקא. ויהי בהגד לו מנשה כי שניהם כתובים בידי בחור בן שבע עשרה שנה, והוא בנו של ירוחם המלוה, ויקרא גבריאל לאשתו מרת מרים לבעבור הראות לה למופת כתב ידו המסֻלסל של בחור צעיר בן גביר בישראל. אחרי כן קרא גם לבתו הבכירה מרת בילא גיטל ובהראותו גם לה את הכתב הנפלא, ובצבטו את לחיה הימנית בחבה, הצטחק, ומפיהו נזרקה השאלה כלאחר־יד:

— "וָאַתְּ, בתי, האם תאבי ותבחרי בחתן אשר ישכיל לכתוב בכתב מסֻלסל אשר כזה"?

פני בילא גיטל נתכרכמו ותמהר להתחמק אל החדר

האלה פרנסתו. אבל בשדוכי הבנים כלל גדול הוא לו כי לא הפֵּרות העקר אלא הקרן הקימת. כלה נאה וחסודה עולה בערכה על כלה כמות שהיא בכמה וכמה אחוזים. בשדוכי הבנים התנאי הקודם למעשה הוא גוי־מְשֻׁלָּשׁ: נאה למקום, נאה לבריות ונאה לו לעצמו.

הלא כה אומרים הבריות: מחותנים כמשי דקים, מזומנים מלוא-שקים ופנים יפים וזכים.

וירוחם הבלוכובאי יודע זה כבר כי גבריאל הזלישציקאי לו נאה ולו יאה וכי בתו היא בתולה מבנות דגולה.

ויהי גם הדבר הזה לפלא: מיום שהתחיל המתחיל ב„דבור הנכבדות" האלה ועד הביאו אותן לידי גמר עברו לא פחות משתי שנים רצופות.

אמנם הבריות אומרים: „אין שדוכים בלי סכסוכים". אולם זאת לדעת כי לא שדכן שאומנתו בכך היה המתחיל, אבל איש יהודי ושמו מנשה, איש הקרוב לגבריאל קרבת משפחה, והוא סוחר בעורות, והוא נוסע פעמים מספר בשנה מעיר מגורו, עיר זלישציק, לעיר בלוכוב, מביא מהכא להתם עורות של בהמות ונותן אותם לבורסקי לְעַבְּדָם.

וגבריאל הזלישציקאי וירוחם הבלוכובאי יודעים כי מנשה אך טובת שני הצדדים דורש. מצד הכלה הלא קרוב הוא, ומצד החתן הלא נאמנה ידידותו מאז לבית ירוחם. הן כשמסחרו צריך לכך לוה הוא מירוחם כסף, וירוחם — לא לחטוא בשפתים — מתנהג עמו לפעמים לפנים מן השורה.

א.

חֲדָשָׁה: הבתולה מרת בילא גיטל נתארסה להבחור כמר משה איצי. הכלה הבתולה היא בת שבע עשרה שנה והבחור החתן הוא בן תשע עשרה שנה.

משל לענבי הגפן בענבי הגפן דבר נאה ומתקבל. הני תרי צדדי, צד החתן וצד הכלה, כמעט דומים זה לזה גם בעשרם גם ביחס משפחותיהם. הנגיד המפורסם ר׳ גבריאל הזלישציקאי, אבי הכלה, הוא סוחר בתבואה, והנגיד המפורסם ר׳ ירוחם הבלוכובאי, אבי החתן, הוא מלוה ברבית.

וראה זה פלא. גם סכום הנדוניה גם מספר שנות המזונות לה„זוג", אחרי חתונתם, על שלחן אבותיהם, נשתוו. האחד לא ירבה והשני לא ימעיט. הן אם לדין ואם למנהגו של עולם יפה כח הבן מכח הבת, ולצד החתן יש הזכות ויש המשפט לדרוש מצד הכלה הוספה של שליש נדוניה. אבל דוקא אותו האיש ירוחם, אותו המלוה ברבית, הוא הוא המוַתר על יתרונו והמוחל על זכותו, הוא הוא שאיננו מעמיד את דבריו על פכים קטנים כמו אלה. הלואה לחוד ושדוכי הבנים לחוד. בהלואה בהול ירוחם על כל שמנית שבשמנית של אחוז. על אבק האחוזים

LIBRARY

Buchdruckerei Ig. Unger Wien, IV. Margarethenstraße 30.

דוד ישעיהו זילברבוש.

מַעֲשֶׂה בְּאִשָּׁה אַחַת

ספור.

הוצאת
"חובבי הספרות" — וינה
תרפ"ג

1837/3C

PJ
5053
S49M3

Silberbusch, David Isaiah
Ma'aseh be-'ishah 'ahat

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY